

PAKKOAVIOLIITTOJEN TORJUNTA

Ilmitulon ja esitutkinnan ongelmia
Noora Halmeenlaakso

5/2018

ESIPUHE

Haluan kiittää kaikkia tutkimukseni tekoon osallistuneita ja tutkimusta eri työvaiheissa kommentoineita henkilöitä. Lisäksi haluan kiittää opinnäytetyöni ohjaajaa lehtori Antti Jääskeläistä. Ilman tukeanne, asiantuntemustanne ja aikaanne ei tutkimuksen toteuttaminen olisi ollut tässä laajuudessa mahdollista. Kiitos myös Poliisihallituksen poliisitarkastaja Måns Enqvistille ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston ylitarkastaja Venla Rothille, Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkijatohtori Virve Toivoselle sekä kaikille muille, jotka prosessin eri vaiheissa kannustivat juuri tämän aiheen tutkimiseen.

Erityisesti haluan kiittää Helsingin poliisilaitoksen rikosylitarkastaja Jonna Turusta, jonka ehdotuksesta päätin alun perin lähteä tutkimaan pakkoaviolittotapausten esitutkintaa ja tapauksiin sovellettavaa lainsäädäntöä. Matka tähän pisteeseen on ollut paitsi pidempi, myös paljon antoisampi, kuin osasin odottaa.

Hervannassa 19.5.2018

Noora Halmeenlaakso, ent. Halme

Tiivistelmä

Tekijä Noora Halmeenlaakso	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike Poliisi (AMK)	
Julkaisun nimi Pakkoavioliittojen torjunta – Ilmitulon ja esitutinnan ongelmia	Julkisuusaste Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi Lehtori Antti Jääskeläinen	Opinnäytetyön muoto Tutkimuksellinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä		
<p>Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa pakkoavioliittojen ilmituloon ja esitutkintaan liittyviä ongelmia, sekä selvittää, onko rikosvastuun toteuttaminen mahdollista tämänhetkisen rikoslainsäädännön puitteissa.</p> <p>Pakkoavioliittoja käsitellään tutkimuksessa sukupuolistuneen, naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan ja kunniaan liittyvän väkivallan muotona. Tutkimuksessa luodaan katsaus avioliittoon pakottamisen taustalla vaikuttaviin kulttuurisiin tekijöihin, esimerkiksi kollektiivisten kulttuurien ja patriarkaalisten yhteiskuntien erityispiirteisiin, sekä niihin olennaisesti liittyvään naisen seksuaalisuuden kontrollointiin.</p> <p>Tutkimuksessa perehdytään naisten asemaa käsitteleviin ihmisoikeussopimuksiin ja nykyistä rikoslainsäädäntöä arvioidaan tutkimuksessa erityisesti Istanbulin sopimuksen asettamien velvoitteiden ja sopimuksen voimaansaattamisesta esitetyn kritiikin kautta. Säädösten käytettävyyttä arvioidaan lainvalmisteluasiakirjojen tarjoaman tiedon valossa.</p> <p>Tutkimus on toteutettu poliisien ja monikulttuurista väkivaltatyötä tekevien järjestötoimijoiden teemahaastatteluina, ja litteroitu haastatteluaineisto on analysoitu Grounded Theory -menetelmän periaatteiden mukaisesti. Tulosten perusteella voidaan todeta, että pakkoavioliittotapausten esitutkintaa vaikeuttavat erityisesti uhrin alisteiseen asemaan liittyvät seikat: uhri ei välttämättä miellä joutuneensa rikoksen uhriksi tai ole valmis aloittamaan rikosprosessia perheensä tai yhteisönsä jäseniä vastaan. Suurimmat lainsäädännölliset esteet liittyvät käytössä olevien rikosnimikkeiden rajoitettuun syyteoikeuteen sekä puutteellisiin tunnusmerkistöihin. Koska pakkoavioliittotapausten eteneminen rikosprosessissa on epätodennäköistä, on uhrin auttamiseksi löydettävä muita keinoja esimerkiksi moniammatillisesta yhteistyöstä ja avioliiton mitätöinnistä.</p>		
Sivumäärä 69 + 3 liitesivua	Tarkastuskuukausi ja vuosi 5/2018	Opinnäytetyökoodi (OPS) AMK2016ONT
Avainsanat		
avioliitto, ihmisoikeudet, ihmiskauppa, kunniaväkivalta, maahanmuutto, pakkoavioliitto, pakottaminen, patriarkaatti, seksuaalirikokset, sukupuolielämä, väkivaltarikokset		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
1.1 Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus.....	4
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tarkoitus.....	5
1.3 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus.....	5
1.4 Tutkimuksen toteutus	6
1.5 Tutkimusraportin rakenne.....	7
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	8
2.1 Terminologisten valintojen taustoitus	8
2.2 Sukupuolistunut väkivalta	9
2.3 Kollektiivinen kulttuuri	10
2.4 Patriarkaalinen yhteiskunta.....	11
2.5 Siveellisyyden periaate.....	12
3 AVIOLIITTOON PAKOTTAMINEN.....	13
3.1 Pakkoavioliitto ja rinnakkaisilmiöt	13
3.2 Avioliiton vaikutus seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen	14
3.3 Suostumuksen vapaaehtoisuus.....	15
3.4 Kunniaan liittyvä väkivalta.....	16
3.5 Väkivallan kulttuuristen selitysten ongelmallisuus.....	17
3.6 Pakkoavioliittojen ilmitulo	18
3.7 Pakkoavioliitot rikosprosessissa	19
4 SÄÄDÖSPOHJA	20
4.1 Naisten ihmisoikeudet	20
4.2 Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeussopimuksissa.....	21
4.3 Istanbulin sopimus.....	22
4.3.1 37 artikla: Pakkoavioliitto	23
4.3.2 32 artikla: Pakkoavioliittojen siviilioikeudelliset seuraukset.....	23
4.3.3 44 artikla: Lainkäyttövalta	24
4.3.4 55 artikla: Asianosaisen vireille panemat ja viran puolesta vireille pantavat oikeudenkäynnit	24
4.4 Pakkoavioliittotapauksissa sovellettavat säännökset ja niiden ongelmat.....	25
4.4.1 RL 25:3 § Ihmiskauppa.....	26
4.4.2 RL 25:8 § Pakottaminen.....	28
4.4.3 AL 25–27 § Avioero	28
4.4.4 AL 115 ja 139 § Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustaminen	29
4.5 Tekorikosoikeuden ongelmat yhteisölliseen väkivaltaan puuttumisessa	30
4.6 Kriminaalipolitiikka ja sukupuolistunut väkivalta	31
5 TUTKIMUSPROSESSI	32
5.1 Metodologiset valinnat	32
5.2 Asiantuntijoiden teemahaastattelut	33
5.3 Aineiston analyysi Grounded Theoryn periaatteiden mukaisesti	34
6 TUTKIMUSTULOKSET.....	37
6.1 Pakkoavioliittojen ilmituloon vaikuttavat tekijät.....	37
6.1.1 Liitännäisrikokset.....	37
6.1.2 Pyrkimykset avioliiton päättämiseen	38

6.1.3 Uhrin ymmärrys tilanteestaan.....	39
6.1.4 Järjestöjen ja viranomaisten välinen yhteistyö	40
6.2 Pakkoavioliittotapausten esitutkintaa vaikeuttavat tekijät.....	41
6.2.1 Poliisin kyky tunnistaa tapaukset.....	42
6.2.2 Suostumuksen arviointi ja vaikutus	43
6.2.3 Yhteisön kontrolli ja rinnakkaisprosessit	45
6.2.4 Sidokset ulkomaille.....	46
6.2.5 Asianomistajan yhteistyöhalukkuus ja näyttökysymykset.....	47
6.3 Pakkoavioliitojen torjunta.....	48
6.3.1 Uhrikeskeisyys yhteistyössä.....	48
6.3.2 Yksilön voimaannuttaminen.....	49
6.3.3 Työ yhteisöjen parissa.....	50
6.3.4 Erilliskriminalisointi ja syyteoikeus	51
6.4 Yhteenveto.....	53
7 POHDINTA	54
7.1 Johtopäätökset.....	54
7.1.1 Näkökulmat poliisityöhön.....	54
7.1.2 Kriminaalipoliittiset ratkaisut.....	55
7.2 Tutkimuksen arviointi	57
7.2.1 Sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen merkitys	57
7.2.2 Grounded Theory -analyysin arviointi.....	58
7.2.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	59
7.3 Jatkotutkimuskohteita.....	61
LÄHTEET	62
LIITTEET	

LYHENTEET

AL	avioliittolaki
CEDAW	The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women
ETL	esitutkintalaki
HE	hallituksen esitys
KK	kirjallinen kysymys
KKV	vastaus kirjalliseen kysymykseen
KM	komiteanmietintö
LSL	lastensuojelulaki
OK	oikeudenkäymiskaari
PotilasL	laki potilaan asemasta ja oikeuksista
RL	rikoslaki
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus

Vaikka lähisuhdeväkivalta ja naisiin kohdistuva, sukupuolistunut väkivalta, ovat kansallisinakin ilmiöinä tunnustettuja ja paljon tutkittuja, kunniaan liittyvää väkivaltaa on tutkittu poliisihallinnossa tai poliisin näkökulmasta vähän, pakkoavioliittoja ei lainkaan. Tutkimukseni käsittelee pakkoavioliittoja kunniaan liittyvän väkivallan muotona, mutta linkitän ilmiön myös laajemmin väkivallan kulttuurisiin piirteisiin, avioliiton yhteiskunnallisiin ja yksilöllisiin vaikutuksiin sekä naisten ihmisoikeuksiin.

Poliisiammattikorkeakoulussa on tehty ihmiskauppaa ja kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitteleviä opinnäytetöitä (ks. esim. Haapala & Nenonen, 2017; Oksanen, 2017), joten pureudun tutkimuksessani juuri pakkoavioliittoihin yhtenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona ja nykyisen lainsäädännön sovellusmahdollisuuksiin.

Aloittaessani pakkoavioliittoja koskevaan lähdekirjallisuuteen perehtymistä, oli Ihmisoikeusliiton Kunniakäsitykset ja väkivalta – Selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa (Hansen ym. 2016) juuri ilmestynyt. Kyseinen selvitys oli Mannerheimin lastensuojeluliiton Amoral-hankkeen Kunnia konfliktina -loppujulkaisun (Tauro & Van Dijken 2009) lisäksi harvoja aihetta käsitteleviä suomalaisia teoksia ja tutkimuksia. Englannin- ja ruotsinkielistä lähde- ja tutkimuskirjallisuutta oli saatavilla runsaasti, ja vaikka lainsäädännössä ja julkishallinnon rakenteissa olevat erot ovat maiden välillä suuria, on ulkomaiseen kirjallisuuteen perehtyminen avannut ilmiön taustoja keskeisellä tavalla.

Syksyllä 2017 valmistui Oikeusministeriön tilaama Pakkoavioliittojen esiintymistä ja ilmituloa Suomessa käsittelevä selvitys. Oikeustieteen tohtori Virve Toivonen kartoitti selvityksessä ansiokkaasti keskeisten viranomaistojen näkemyksiä pakkoavioliittojen nykytilasta Suomessa. Selvitys vastasi osittain oman tutkimukseni suunniteltuihin tutkimuskysymyksiin, joten päätin suunnata omaa tutkimustani enemmän tapausten ilmituloon ja esitutkintaan liittyviin seikkoihin.

Pakkoavioliittojen määrästä ei ole saatavilla suomalaista tilastotietoa. Toivonen (2017) ja Hansen ym. (2016, 13, 83) ovat kuitenkin käyneet julkaisemiaan selvityksiä varten läpi poliisin esitutkimateriaaleja sekä oikeudenkäyntiaineistoja ja haastatelleet tahoillaan muun muassa maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia ja asiantuntijoita sekä muita viranomaisia. Selvitysten yhdenmukainen lopputulos on, että pakkoavioliittoja esiintyy Suomessa.

Asiantuntijoiden arviot heidän vuosittain kohtaamiensa pakkoavioliittotapausten määristä vaihtelivat yksittäisistä joihinkin kymmeneen. Yleistä arvioissa oli, että tiedossa olevan määrän arvioitiin olevan vain murto-osa pakkoavioliittojen kokonaismäärästä. (Toivonen 2017.) Ruotsissa vuonna 2009 toteutetun tutkimuksen perusteella arvioitiin, että noin 70000 16–25-vuotiasta ruotsalaisnuorta ei voi vapaasti valita kumppaniaan. Määrä vastaa 6,6

prosenttia kaikista ikäluokan nuorista naisista ja 3,8 prosenttia ikäluokan nuorista miehistä. (Ungdomsstyrelsen 2009, 307.) Ilmiönä ja ongelmana pakkoavioliitto on joka tapauksessa todellinen ja ajankohtainen, ja aihepiiriä koskeva julkinen keskustelu on käynyt viime vuosina vilkkaana (Toivonen 2017).

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tarkoitus

Tutkimuksen tavoitteena on paitsi identifioida pakkoavioliittojen ilmituloon liittyviä ongelmia, myös selvittää, onko tapausten tutkinta nykyisen lainsäädännön puitteissa mahdollista. Poliisin kykyä tunnistaa pakkoavioliittotapauksia käsitellään tutkimuksessa yhtenä ilmituloon ja esitutkintaan vaikuttavista tekijöistä.

Hypoteesina on, että pakkoavioliittojen ilmituloon ja esitutkintaan liittyvät ongelmat kytkeytyvät paitsi piilorikollisuuden suureen osuuteen, myös lainsäädäntöömme. Mahdollisia ratkaisuja esiin nouseviin haetaan myös poliisiorganisaation ulkopuolelta, kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä.

Tutkimusraportissa luodaan katsaus myös avioliittoon pakottamiseen liittyvään lainsäädäntöön ja aihepiiriä koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin. Lainsäädäntöä käsittelevän teoriaosuuden tavoitteena ei ole tehdä kattavaa lainopillista tutkimusta, vaan luoda kriittinen kuva niistä säädöksistä, jotka vaikuttavat tutkimusta varten haastateltujen asiantuntijoiden työskentelyyn.

Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa lisää kotimaista tietoa pakkoavioliitoista ajankohtaisena ja vähän tutkittuna sukupuolistuneen väkivallan muotona. Tutkimus pyrkii myös ottamaan kantaa aiemmissa tutkimuksissa esiin nostettuun pakkoavioliittojen erilliskriminalisoinnin tarpeeseen.

Aihepiiriin liittyvän teorian laaja käsittely tässä tutkimusraportissa on perusteltua, koska pakkoavioliittotapausten taustalla vaikuttavat tekijät ovat moninaisia ja poliisissa ilmeisen heikosti tunnettuja. Aiheen laajaa käsittelyä puolustaa myös se, että pakkoavioliittoja ei ole tätä ennen tutkittu poliisiorganisaation sisältä.

1.3 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisia ongelmia epäiltyjen pakkoavioliittojen esitutkintaan saattamiseen liittyy?
2. Onko pakkoavioliittotapausten esitutkinta nykyisen lainsäädännön puitteissa mahdollista?
3. Voisiko pakkoavioliittotapausten esitutkintaa helpottaa tai mahdollistaa moniammatillista yhteistyön avulla?

Pakkoavioliittoja käsitellään tutkimuksessa osana laajempaa käsitettä *kunniaan liittyvä väkivalta*, joka on yksi *sukupuolistuneen väkivallan* muoto. Tämä rajausta määrittää tutkimuksen teoreettista viitekehystä ja vaikutti tutkimusta varten haastateltujen asiantuntijoiden valintaan.

Tutkimusraportin teoriaosuus on mittava, mutta kunniaan liittyvän väkivallan ja pakkoavioliittojen tarkastelu yksinomaan Suomen rikoslain kautta ei ole mahdollista. Kunniaan liittyvässä väkivallassa on pohjimmiltaan kyse uhrin elämänhallintaa heikentävistä teoista, joita uhrin läheiset tekevät yhteisön kunnian nimissä (Tammisalo-Savolainen 2009, 31–32). Ilmiön määrittäminen ei ole yksinkertaista, sillä sen ytimessä ovat seksuaaliset ja moraaliset kysymykset, jotka yhdistyvät historialliseen ja sosiokulttuuriseen viitekehukseen (eml., 31–32). Pakkoavioliittojen ongelmallisuuden hahmottamiseksi on ymmärrettävä eriytyneiden sukupuoliroolien, kollektiivisuuden, kunnian ja häpeän kaltaisten tekijöiden, sekä näihin linkittyvän siveysajattelun vaikutus avioliiton solmimiseen (Lidman 2015, 264). Kunniaan liittyvän väkivallan ja avioliittoon pakottamisen näkeminen yhtenä sukupuolistuneen väkivallan muotona edistää laajempaa sosiaalista muutosta ja oikeuden toteutumista (Sundari & Gill 2011, 59).

Käsitellyn aiheen ulkopuolelle jää iso joukko ilmiöitä, joissa esiintyy osittain samoja taustavaikuttimia ja ilmenemismuotoja, kuin tutkimuksessa käsitellyissä pakkoavioliiton muodoissa. Tällaisia ilmiöitä ovat esimerkiksi oleskelulupataroituksessa solmitut lumeavioliitot, moniavioisuus ja Suomessa perinteisten uskonnollisten vähemmistöjen avioliittokäytännöt. Osa näistä ilmiöistä esitellään lyhyesti niiden tarjotessa vertailukohtia tutkittaville näkökulmille, mutta ne on rajattu varsinaisen tutkimusaiheen ulkopuolelle.

Tutkimuksen tavoitteena ei ole selvittää pakkoavioliittotapausten erilaisia ilmenemismuotoja, sillä Toivonen (2017) on käsitellyt aihetta kattavasti tuoreessa selvityksessään. Tutkimuksen tavoitteena ei ole myöskään selvittää pakkoavioliittojen tai pakkoavioliittojen uhrien määrää, eikä tällaisen tutkimuksen tekeminen olisi asiantuntijahaastatteluiden keinoin edes mahdollista.

1.4 Tutkimuksen toteutus

Tutkimusta varten haastateltiin pakkoavioliittotapausten parissa työskenteleviä asiantuntijoita. Pakkoavioliittoepäilyt ovat olleet esillä poliisin suorittamassa esitutkinnassa vasta yksittäisinä tapauksina ja tuomioistuinkäytännössä tapaukset ovat tätäkin vieraampia (ks. esim. Hansen ym. 2016, 83–84; Toivonen 2017), joten haastateltavat poliisit valittiin heidän asiantuntija-alueidensa perusteella. Haastateltujen poliisien valinnassa oletus oli, että pakkoavioliittotapaukset kuuluvat tai kuuluisivat heidän tehtäväkenttäänsä.

Tehdyn esitutkimuksen perusteella oli selvää, että avioliittoon pakottamista tapahtuu ja että ilmiö on tuttu uhrien parissa työskenteleville järjestötoimijoille (ks. esim. Hansen ym. 2016, 79; Toivonen 2017). Haastateltavien järjestötoimijoiden valinnassa painotettiin toimintaa eri kieli- ja kulttuuritaustaisten (väkivalta)rikosten uhrien parissa. Oletus oli, että valitut

haastateltavat kohtaavat avioliittoon pakottamiseen liittyviä ilmiöitä todennäköisesti muita toimijoita useammin.

Helsingin poliisilaitoksella läheisväkivaltatapausten esitutkinta on keskitetty väkivaltarikosyksikön läheisväkivaltaryhmään. Lisäksi Helsingissä on tiivistä yhteistyötä eri kieli- ja kulttuuritaustaisten yhteisöjen kanssa tekevä ennalta estävän työn ryhmä. Koska Helsingin seudulla on myös määrällisesti runsaasti eri kieli- ja kulttuuritaustaisia henkilöitä, on Helsinkiin keskittynyt myös suuri määrä erilaisia järjestötoimijoita.

Kulttuurisensitiivisiin asioihin keskittyneiden viranomaisten ja muiden toimijoiden joukko on Helsingissä laaja ja esimerkiksi juuri pakkoavioliittotapausten parissa työskentelevien henkilöiden joukko on mahdollisimman pitkälle erikoistunut. Haastateltavien valinnassa ei siis tavoiteltu maantieteellistä kattavuutta.

Haastatteluissa pyrittiin keskittymään poliisien ja järjestötoimijoiden kohtaamiin haasteisiin ja hyväksi havaittuihin (yhteis)toimintatapoihin. Vaikka tavoitteena ei ollut kerätä tietoa yksittäisistä pakkoavioliittotapauksista, käsiteltiin haastatteluissa paljon käytännön esimerkkejä. Yksittäisiä tapauksia ei kuitenkaan nosteta tutkimusraportissa esiin haavoittuvaisessa asemassa olevien uhrien suojelemiseksi.

Käytetyistä tutkimusmenetelmistä ja tehdyistä haastatteluista kerrotaan tarkemmin luvussa viisi.

1.5 Tutkimusraportin rakenne

Tutkimusraportin teoriaosuus on jaettu kolmeen osaan: Ennen varsinaiseen aiheeseen pureutumista, esitellään luvussa 2 tutkimuksen keskeisimmät termit ja aihepiirin taustalla vaikuttavat keskeiset tekijät. Luku 3 käsittelee kunniaan liittyvän väkivallan ja pakkoavioliittojen erityispiirteitä, ja luvussa 4 esitellään pakkoavioliittoihin liittyvä säädöspohja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja kansallisen lainsäädäntömme osalta. Luvuissa 3 ja 4 käsitellään myös esiteltyihin aiheisiin liittyvää problematiikkaa.

Tutkimusprosessi ja käytetyt menetelmät esitellään luvussa 5 ja tutkimustulokset luvussa 6. Lopuksi, luvussa 7, esitellään tutkimuksen johtopäätökset sekä arvio tutkimuksen onnistumisesta ja pohditaan jatkotutkimuskohteita.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Terminologisten valintojen taustoitus

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa:

avioliittoa tai sen kaltaista suhdetta, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan pelkäämättä uhkaa tai painostusta perheen tai suvun taholta tai on suostunut avioliittoon painostuksen alaisena (Toivonen 2017).

Määritelmä on omaksuttu Virve Toivosen pakkoavioliittojen esiintymistä ja ilmituloa Suomessa käsittelevästä selvityksestä, joka on tuorein aihetta laajasti käsittelevä kotimainen tutkimus tai selvitys. Kansainvälisesti yhdenmukaista määritelmää pakkoavioliitoille ei ole (Toivonen 2017).

Tässä tutkimuksessa pakkoavioliittoja käsitellään sukupuolistuneen, pääasiassa naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan ja kunniaan liittyvän väkivallan muotona.

Pakkoavioliitossa on kyse väkivaltaa tai pakottamista sisältävistä käytänteistä, joita perustellaan naisten suojelemisella ja kontrolloimisella. Nämä käytänteet nojaavat perinteisiin asenteisiin, joissa naiset nähdään miehiin alisteisessa asemassa. (CEDAW yleissuositus numero 19, kohta 11.)

Lähdekirjallisuudessa on käytetty pakkoavioliitoista ja muusta kunniaan liittyvästä väkivallasta keskusteltaessa myös esimerkiksi termejä kunniaväkivalta tai kulttuurisiin käsityksiin liittyvä väkivalta. Tässä tutkimuksessa käytetään ilmiöstä tietoisesti muotoa *kunniaan liittyvä väkivalta*. Kunniaväkivalta terminä antaisi ymmärtää, että ainoa ilmiön taustalla vaikuttava tekijä on kunnia, mutta tämä terminologinen valinta korostaa, että taustalla voi tosiasiallisesti olla muitakin syitä (Lidman 2015, 195).

Kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu pääosin naisiin. Miehiin kunniaan liittyvän väkivallan uhka kohdistuu lähinnä välillisesti tilanteissa, joissa miehen ei katsota kykenevän kontrolloimaan naisen käyttäytymistä tai välittävän kunniansa puolustamisesta. (van Dijken 2009, 163.)

Vaikka pakkoavioliittojen osapuolina on myös poikia ja miehiä, ovat pakkoavioliiton uhreina useimmiten nuoret naiset ja tytöt (Toivonen 2017). Isossa-Britanniassa on esimerkiksi vuosien 2016 ja 2017 osalta tilastoitu, että noin 80 % hallituksen alaisen Forced Marriage Unitin tietoon tulleista pakkoavioliittotapauksista koski naisia ja tyttöjä (Foreign & Commonwealth Office & Home Office 2017, 7; Foreign & Commonwealth Office & Home Office 2018, 8). Miehistä suurimmassa vaarassa ovat homoseksuaalit (Hansen ym. 2016, 86).

Sukupuolella viitataan tutkimuksessa lähinnä sosiaaliseen sukupuoleen, joka rakentuu osittain sosiaalisena, kulttuurisena, ideologisena ja psykologisena. Sukupuoli liittyy tutkimuksen aiheeseen olennaisesti juuri niiden erojen johdosta, jotka määräytyvät sosiaalisten suhteiden ja rakenteiden kautta. (Ruuskanen 2009, 14.)

Suomalainen rikosoikeus on sukupuolineutraalia, eli muodollisesti yhdenvertainen rikoslakimme ei siis oleteta tekijän tai uhrin sukupuolta. Sukupuoli vaikuttaa kuitenkin paitsi siihen, miten todennäköisesti henkilö joutuu tietyn tyyppisen väkivallan uhriksi, myös siihen miten osalliset saavat rikosprosessin ulkopuolista apua. (Lidman 2015, 29) Ongelmana on, että oikeusnormin sukupuolineutraalius ei kuitenkaan takaa sen tasa-arvoisuutta. Päinvastoin: normin näennäinen neutraalius saattaa ylläpitää epätasa-arvoa estämällä näkemästä sukupuolten eriarvoisuutta. (Koskinen 1983, 47.)

Koska tutkimus käsittelee myös lainsäädännöllisiä näkökulmia, käytetään termejä uhri ja asianomistaja toistensa synonyymeinä. Samoin tutkimuksessa käytetään termejä pakkoavioliitto ja avioliittoon pakottaminen synonyymeinä, termien välinen vivahde-ero kuitenkin huomioiden.

2.2 Sukupuolistunut väkivalta

Tutkimuksessa käytetään tietoisesti termiä *sukupuolistunut väkivalta* usein käytetyn termin sukupuolittunut väkivalta sijasta. Sukupuolittunut väkivalta pitää terminä sisällään näkemyksen asetelmasta, jossa sukupuoli jakaa osalliset jo ennalta miestekijöihin ja naisuhreihin. Sukupuolistunut väkivalta on käsitteenä laajempi ja pitää sisällään sukupuolittuneen väkivallan lisäksi myös muun muassa kunniaan liittyvän väkivallan muodot, jossa uhrina on usein nainen, mutta tekijänä ei aina mies. Sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksessa keskeistä on tuoda esiin sukupuolen ja seksuaalisuuteen liitettyjen käsitteiden yhteys käytetyn väkivallan muotoihin ja käytäntöihin. (Keskinen 2010, 243; THL 2017.)

Puhuttaessa sukupuolistuneesta väkivallasta käytetään usein kolmijakoa: henkinen, ruumiillinen ja seksuaalinen väkivalta. Jako on ongelmallinen, sillä väkivallan eri muodot, kuten alistaminen, kiristäminen, painostus ja uhkailu esiintyvät usein toisiinsa limittyneinä. (Lidman 2015, 27.)

Sukupuolistuneen väkivallan tutkimisessa on tunnustettuja ongelmia. Sen lisäksi, että kaikkia väkivaltatapauksia ei ilmoiteta poliisille, on myös mahdollista, että väkivallasta ei kerrota edes haastattelu- tai kyselytutkimuksissa, vaan asiasta vaietaan. Naisiin tyypillisesti kohdistuvan väkivallan erityinen luonne saattaa aiheuttaa myös sen, ettei tekoja edes tunnusteta väkivallaksi, koska tällaista väkivaltaista käyttäytymistä pidetään hyväksyttynä. (Nousiainen & Pylkkänen 2001, 153.)

Useat sukupuolistuneen väkivallan muodot ovat erityisen yleisiä joissakin yhteisöissä ja naisiin kohdistuva väkivalta saatetaan nähdä jopa tärkeänä osana jonkin kulttuurin

perinnettä. Kulttuurisilla perusteluilla pyritään usein oikeuttamaan paitsi oma, myös yhteiskunnan puuttumattomuus sukupuolistuneen väkivallan muotoihin. (Niemi-Kiesiläinen 1998, 156.) Keskusteltaessa naisiin kohdistuvaan, tai ylipäänsä sukupuolistuneeseen, väkivaltaan liittyvistä asioista on kuitenkin tärkeää ymmärtää, että väkivallan taustalla vaikuttavat aina kulttuurisia käsityksiäkin laajemmat yhteiskunnan patriarkaaliset rakenteet (Giray & Rompanen 2009, 59).

Kunniaan liittyvän väkivallan sukupuolistunut luonne ei tarkoita jakoa miestekijöihin ja naisuhreihin. Uhrit ja tekijät määrittyvät suhteessaan yhteisöön ja sosiaalisiin odotuksiin, ja myös naiset rakentavat ja ylläpitävät naisia kontrolloivaa järjestystä. (Hansen ym. 2016, 47.)

Kunniaan liittyvän väkivallan ja muun sukupuolistuneen väkivallan välisiä yhtäläisyyksiä on tärkeä nostaa esille, sillä se auttaa purkamaan mystiikkaa kunniaan liittyvän väkivallan ympäriltä (Roberts ym. 2014, 26). Asettamalla väkivallan kokemuksia kulttuurisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin, on mahdollista tehdä näkyväksi aiemmin yksityisiä, vaiennettuja ja uhrien kannalta hävettäviä väkivallan muotoja (Keskinen 2010, 246).

2.3 Kollektiivinen kulttuuri

Yhteisökeskeisen, eli kollektiivisen, kulttuurin suurimpana erona länsimaissa tyypilliseen individualistiseen, eli yksilökeskeiseen, kulttuuriin voidaan pitää perhekäsitystä. Kollektiivisessa kulttuurissa yksilön identiteetti perustuu yhteisöön, jonka jäsen yksilö on. Yhteisö voi olla ydinperhettä laajempi perheyksikkö, suku, heimo tai esimerkiksi kyläyhteisö. (Väestöliitto 2018.)

Kollektiivisessa kulttuurissa yksilö ei ole vastuussa vain itsestään ja omista teoistaan, vaan yksilöt ovat riippuvaisia yhteisöstä. Yhteisön harmonian säilyminen on kollektiivisessa kulttuurissa elävän yksilön henkilökohtaisia oikeuksia tärkeämpää ja eturistiriitatilanteessa yhteisön tarpeet ohittavat yksilöiden tarpeet. (Väestöliitto 2018.)

Kollektiivisessa kulttuurissa avioliitto nähdään yhteisön jatkuvuuden takaavana järjestelynä, jonka seurauksena naisen kehosta tulee jälkeläisiä tuottava koneisto. Avioliiton solmiminen ja siinä pysyminen ovat siis kollektiivisia intressejä, joita naisen kontrolloimaton seksuaalisuus voisi uhata. (Lidman 2015, 268.) Väkivallan uhka ulottuu laajalle, sillä avioliitto ole vain puolisojen välinen asia, vaan se koskettaa myös puolisojen perheitä ja sukuja (Lidman 2015, 263).

Yksilöt eivät ole kollektiivisessa kulttuurissa tasa-arvoisia, vaan yhteisö on hierarkkinen ja sen jäsenten odotetaan käyttäytyvän tiettyjen roolimallien mukaisesti (Väestöliitto 2018). On kuitenkin huomioitava, että mainittu kollektiivisuus ei tarkoita ainoastaan yksilön oikeuksien uhraamista yhteisen edun nimissä, vaan siihen liittyy myös vahvaa solidaarisuutta (Lidman 2015, 316). Yhteisön merkitys yksilön elämässä saattaa olla niin suuri, että yhteisöllisenkin väkivallan uhri haluaa palata perheensä pariin, vaikka tietää altistuvansa uudelleen väkivallalle (Roberts ym. 2014, 71).

Kollektiivisissa yhteisöissä kunnia on hyvin sukupuolittunutta. Esimerkiksi siinä, missä miehelle kunniaa tuo poikalasten siittäminen, kunniallisen naisen tulee olla siveä ja neitseellinen. Individualistisessa Suomessa sekä naisten että miesten kunnia perustuu henkilökohtaiseen rehellisyyteen eikä ole niinkään sidottu seksuaaliseen käytökseen. (Giray & Romppanen 2009, 53–55.)

Kunniaan liittyvä väkivalta saattaa näyttäytyä suomalaisessa tai länsimaisessa, yksilökeskeisessä kulttuurissa kasvaneelle vieraana, sillä kollektiiviselle kulttuurille perinteiset vahvasti eriytyneet sukupuoliroolit ja tiivis yhteisöllisyys ovat kulttuurisia normeja, jotka ovat suurelta osin kadonneet yksilökeskeisestä kulttuuristamme. Kyse on kuitenkin lähisuhdeväkivallan rinnakkaisilmiöstä. (Lidman 2015, 193.)

Kollektiivisissa yhteisöissä kunniaa pyritään suojelemaan, sillä kunnian menetys aiheuttaa aina sosiaalisia seurauksia, esimerkiksi yhteisöstä eristämistä. Ero individualistiseen yhteiskuntaan, jossa teot tuomitaan rikoslain mukaan, on suuri. (Giray & Romppanen 2009, 58.)

Poliisin voi olla vaikea hahmottaa suurempia perheverkostoja, sillä sukulaisuussuhteet saattavat kietoutua eri tavoin yhteen. Sukulaisuus-, avio- ja huoltajuussuhteiden ymmärtäminen on kuitenkin tärkeää, jotta asiakkaan tilanne ja siihen liittyvät huolet on mahdollista ymmärtää laajasti. (Vuori 2012, 244–247.)

2.4 Patriarkaalinen yhteiskunta

Patriarkaatissa on kyse sosiaalisten rakenteiden ja käytäntöjen yhteenliittymästä, joka mahdollistaa miesten naiseen kohdistaman hallinnan, alistamisen ja hyväksikäytön (Walby 1991, 20). Yhteiskuntaa, jossa miehillä on sukupuoleensa perustuva ylivalta, kutsutaan patriarkaaliseksi. Ylivalta ei ole satunnaista, vaan naisten alisteinen asema ilmenee systemaattisesti eri osa-alueilla yksityisestä julkiseen. (Kantola 2010, 82.)

Vahvasti kunniakäsitteeseen nojaavassa kulttuurissa ja patriarkaalissa yhteiskunnassa varttunut nainen saattaa kokea näiden kulttuuristen normien vastustamisen vaikeaksi, sillä hänet on kasvatettu ymmärtämään yhteiskunnan miesjäseniä alempi asemansa. Seurauksena saattaa olla, että naisen mieltää väkivallan kohteena olemisen osaksi yhteiskunnallista asemaansa tai syyttää itseään kokemastaan väkivallasta. (Gill 2010, 221.)

Kunniaan liittyvät käsitykset ovat keskeisiä patriarkaalisten rakenteiden ylläpitäjiä. Ne rakentavat odotuksia paitsi siitä, minkälainen on nainen, mutta myös, minkälainen on mies. (Sen 2005, 48.) Vaikka modernissa feministisessä tutkimuksessa on esitetty, että patriarkaalisuuden sijaan tulisi puhua yksilöllisemmin sukupuolirooleista, on patriarkaalinen järjestelmä erittäin keskeisessä asemassa keskusteltaessa avioliitosta ja lähisuhteissa tapahtuvasta vallankäytöstä ja väkivallasta (Lidman 2015, 75).

Patriarkalisesta kulttuurista puhuttaessa käsitellään yleensä naisten vapautta, mutta kääntöpuolena on nähtävä, että myöskään miehet eivät ole yhteisön odotuksista ja ohjauksesta vapaita. Järjestyksen ylläpitämisessä, eli naisen kontrolloimisessa, epäonnistuneelle miehelle aiheutuu syyllisyyttä ja häpeää. (Lidman 2015, 224–225.)

Patriarkalisen kulttuurin maskuliiniset toimintamallit eivät anna miehille vaihtoehtoja: väkivalta on oikeutettua ja siihen veloitetaan. Myös väkivaltaa tehnyt mies voidaan siis nähdä patriarkalisen kulttuurin ja kunniaan liittyvän väkivallan uhrina, mutta tämä ei poista tekijän moraalista ja rikosoikeudellista vastuuta. Mikään kunniaan liittyvä käsitys, yhteisöllinen paine tai perinne ei voi vähentää väkivallan vakavuutta ja teon rangaistavuutta. (Lidman 2015, 233–236.)

Patriarkalisuus ei ole kuitenkaan piirre, joka liittyisi vain ”muihin” kulttuureihin. Patriarkaliset piirteet ovat vahvasti nähtävissä myös suomalaisessa väkivaltahistoriassa ja sen kautta myös modernin ajan suomalaisessa väkivallassa (Lidman 2015, 31). Kunniaan liittyvään väkivaltaan liittyviä elementtejä on nähtävissä myös Kalevalassa ja Kantelettaressa, ja naisiin liittyvä kontrolli on ollut osa niin kristinuskoa, juutalaisuutta kuin islamin uskoakin. (Tammisalo-Savolainen 2009, 36–37.)

2.5 Siveellisyyden periaate

Patriarkaliseen kulttuuriin kuuluvat vahvasti eriytyneet sukupuoliroolit ja yhteisölliset odotukset johtavat tyttöjä ja naisia koskevien siveysihanteiden korostumiseen. Yhteisöllinen ja patriarkalinen kulttuuri tuottaa kulttuurisesti rakentunutta ja sukupuolistunutta väkivaltaa, sillä siinä naisen siveyden varaan rakentuva yhteisön maine ja kunnia asetetaan aina yksilön etujen edelle. Siveyden vaalimisen edellyttämä sosiaalisen elämän ja seksuaalisuuden valvonta saattaa nousta esiin kunniaan liittyvänä väkivaltana. Piirre ei ole maahanmuuttajakulttuureille ainutlaatuinen, vaan vastaavaa esiintyy myös esimerkiksi romanikulttuurissa ja vanhoillislestadiolaisuudessa. (Lidman 2015, 202–209, 212.) Huomattavaa on myös, että naisen seksuaalisuuden rajoittaminen on kuulunut kaikkiin merkittäviin yhteiskuntiin ennen suurten uskontojen tuloa (Tammisalo-Savolainen 2009, 36).

Kunniaan liittyvä väkivalta pohjaa naisen seksuaalisuuden ja vapauden kontrolloimiselle. Naisen säilyminen neitsyenä avioliittoon asti ja avioliitossa jatkuva siveyden varjeleminen ovat keskeisiä avioliitossa syntyvien lasten syntyperän takaajia. (Tammisalo-Savolainen 2009, 35.) Avioitumiseen liittyvät siveyden odotukset kasvattavat tarvetta erityisesti teini-ikäisten tyttöjen sosiaalisten suhteiden kontrolloimiselle. Tyttöjen siveyttä vahtivat pääasiassa perheen ja yhteisön jäsenet. Myös ystävättäret voivat pyrkiä kontrolloimaan toistensa käyttäytymistä esimerkiksi uhkaamalla levittää juoruja epäsovivasta käytöksestä. Perhe saattaakin pyrkiä painostamaan tyttöä avioitumaan mahdollisimman nuorena varmistaakseen tämän kunniallisuuden säilymisen. (Hansen ym. 2016, 51–54, 60.)

Siveellisyyden periaate sekä oletus avioliiton solmimisesta ja äitiydestä ovat olennainen osa kollektiivisen kulttuurin piirissä kasvaneiden tyttöjen ja naisten elämää. Nämä elämää ohjaavat arvot opitaan jo varhain ja ne kytkeytyvät olennaisesti oman kulttuurin ja vanhempien arvostamiseen. (Lidman 2015, 182.)

On tärkeää ymmärtää, että siveyden vaatimus pitää sisällään muutakin kuin pidättäytymisen sukupuoliyhteydestä. Seksuaalisena kanssakäymisenä pidetään monia länsimaaisessa kulttuurissa viattomina nähtyjä sosiaalisen elämän muotoja, kuten pojan kanssa jutteleminen. Yhtä lailla on pidettävä mielessä, että jo huhut tällaisesta kanssakäymisestä riittävät tuottamaan häpeää. (Wikan 2008, viitattu teoksessa Lidman 2015, 219.)

3 AVIOLIITTOON PAKOTTAMINEN

3.1 Pakkoavioliitto ja rinnakkaisilmiöt

Tutkimukseen on omaksuttu Toivosen (2017) selvityksessä käytetty määritelmä, joka on esitelty alaluvussa 2.1. On tärkeä mieltää, että pakkoavioliittotapauksessa ilmenevä uhka tai painostus ei ole välttämättä luonteeltaan aina fyysistä, vaan kyse voi olla myös esimerkiksi psyykkisen, taloudellisen tai hengellisen painostuksen muodoista (Toivonen 2017).

Pakkoavioliittojen taustat ja toteutumistavat ovat moninaisia. On mahdollista, että avioliitosta on sovittu jo puolisoiden ollessa pieniä lapsia, esimerkiksi kauan ennen perheen muuttoa Suomeen, ja lapsen vartuttua hänet lähetetään tai viedään ulkomaille avioliiton solmimista varten. (Lidman 2015, 265–266.) Joissakin tapauksissa avioliiton taustalla voi olla perheen tai sukujen taloudellisia intressejä, velkoja tai oleskelulupaan liittyviä järjestelyjä (Hansen ym. 2016, 78).

Pakkoavioliitosta voi olla kyse myös, vaikka Suomen laki ei tunnista avioliittoa, vaan kyseessä olisi esimerkiksi ainoastaan uskonnon mukaisesti solmittu liitto. Myös tapauksissa, joissa alle 18-vuotias lapsi elää avioliitossa tai sen kaltaisessa suhteessa, on omalla tavallaan kyse pakkoavioliitosta. Lapsen ei voida katsoa olevan kykenevä antamaan suostumustaan avioliittoon. (Toivonen 2017.)

Järjestetyn ja pakotetun avioliiton raja ei ole aina selvä eikä annetun suostumuksen vapaaehtoisuuden arviointi ole helppoa, sillä kulttuuriset tavat ja suvun vaatimukset muodostavat sosiaalista painetta. Eron voi karkeasti hahmottaa siten, että järjestetyssä avioliitossa on kyse suostumuksellisesta liitosta, jonka solmimisesta sopivat puolisoiden vanhemmat tai suvut, mutta järjestelyssä kuullaan myös puolisoiden toiveita. Tapa on tavallinen suuressa osassa maailmaa, erityisesti Pohjois-Afrikan, Lähi-idän sekä Etelä- ja Itä-Aasian patriarkaalisisissa kulttuureissa. (Lidman 2015, 258–261.)

Järjestetyn ja pakotetun avioliiton raja on erityisen epäselvä tapauksissa, joissa nuori aluksi osallistuu omien häidensä suunnitteluun, mutta avioliitosta perääntyminen ei olekaan

mahdollista nuoren sitä halutessa. Samoin suostumuksellisesta avioliitosta voi tulla pakkoavioliitto, jos ero ei ole tosiasiasa mahdollinen. (Hansen ym. 2016, 80–81.) Suostumusta ja sen arviointia käsitellään tarkemmin alaluvussa 3.3.3.

Pakkoavioliitoista keskusteltaessa korostuu väistämättä yhteys naisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja väkivallan välillä: Tyttö voidaan pakottaa avioliittoon esimerkiksi, mikäli perhe kokee, että tyttö olisi vaarassa saada siveettömän maineen joko oman toimintansa, tyttöä koskevien huhujen tai häneen kohdistuneen seksuaalirikoksen takia. Perheen kunnian säilyttämisen tai palauttamisen nähdään edellyttävän avioliiton solmimista. Toiminnassa ei ole kyse vanhempien halusta aiheuttaa tuskaa tyttärelle, vaan siitä, että perheen, suvun ja yhteisön maine ja kunnia ohittavat yksilön oikeudet. (Lidman 2015, 268.)

Pakkoavioliitoissa tyypillistä onkin omanlainen yksityisen ja julkisen rajanveto, jossa yhteiskunnan tarjoama yksilön oikeuksien suojele nähdään kielteisenä puuttumisena perheen oikeuksiin, ei valtion positiivisena vastuunkantona (Lidman 2015, 264).

3.2 Avioliiton vaikutus seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen

Avioliitossa on kyse vuosisatoja vanhasta instituutiosta, jonka tarpeellisuus on perustunut lasten saamiseen ja elättämiseen. Koska avioliiton tavoitteena on ollut lisääntyminen, on sukupuoliyhteys nähty aviollisena velvollisuutena ja miehellä on katsottu olevan oikeus sukupuoliyhteyteen vaimonsa kanssa. (Nousiainen 1998, 39–40.)

Sukupuoliyhteys on nähty niin olennaisena osana avioliittoa, että raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin Suomessa vasta vuonna 1994. Siihen asti aviomiehellä katsottiin olevan oikeus sukupuoliyhteyteen vaimonsa kanssa tämän tahdosta riippumatta. (Kotanen 2010, 377.) Kriminalisointia viivytti ”yleinen kokemussääntö”, jonka mukaan puoliset olivat antaneet avioliitolla suostumuksen seksuaaliseen kanssakäymiseen (KM 1967A 12, 30, viitattu teoksessa Jokila 2010, 37).

Avioliiton sukupuolisuhteisiin keskittynyttä perusluonnetta korostaa, että esimerkiksi Isossa-Britanniassa avioliitto voidaan vielä tänäkin päivänä mitätöidä ilman avioeroa, mikäli suhdetta ei ole niin sanotusti vahvistettu (*consummated*) sukupuoliyhteydellä tai vaimo on ollut avioliiton solmimisen aikaan raskaana jollekin muulle kuin aviomiehellensä (HM Government 2018).

Pakkoavioliitto altistaakin uhrinsa seksuaaliselle väkivallalle heti avioliiton solmimisen jälkeen, sillä avioliiton vahvistamisen katsotaan tapahtuvan vasta sukupuoliyhteyden myötä. Avioliiton jatkuessa uhrin joutuvat toistuvien seksuaalisten tekojen (”*sexual acts*”) kohteeksi, ja yritykset vastustaa näitä tekoja saattavat johtaa fyysiseen väkivaltaan tai raiskauksiin. (Roberts ym. 2014, 8, 12–13, 154.) Joissakin tapauksissa yhteisö odottaa avioituneen tytön tai naisen saavan lapsia hyvinkin pian avioliiton solmimisen jälkeen (Hansen ym. 2016, 60).

Pakkoavioliittojen vaikutusta uhrin seksuaaliterveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen on tutkittu lähinnä lapsina naimisiin pakotettujen tyttöjen osalta (ks. esim. Ouattara ym. 1998; Clark ym. 2006). Tutkimuksissa on havaittu, että avioliitto luonteeltaan altistaa naiset suojaamattomille yhdynnöille, joista on käytännössä mahdotonta kieltäytyä (Clark ym. 2006, 83).

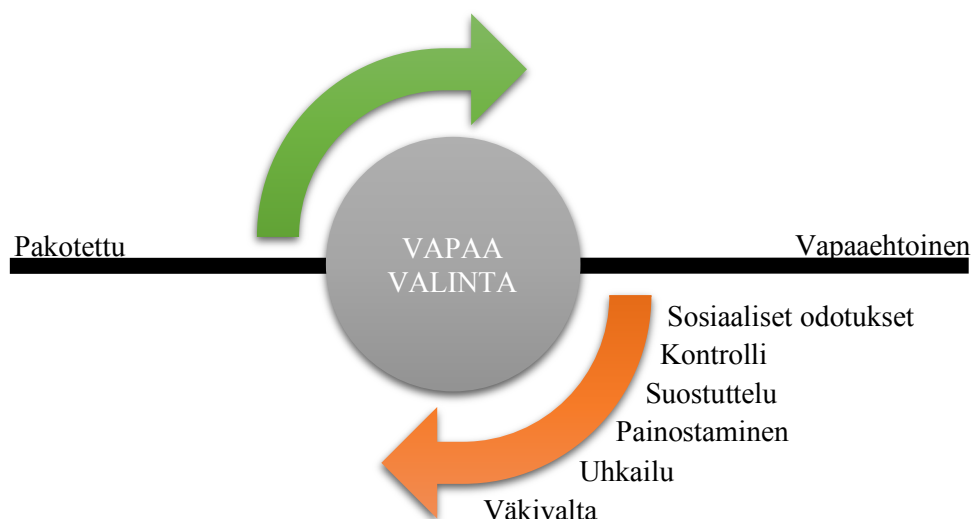
3.3 Suostumuksen vapaaehtoisuus

Suomen rikoslaissa ei ole yleissäännöstä, joka määrittäisi suostumuksen vaikutuksen teon rangaistavuuteen, vaan suostumuksenvastaisuus on sisällytetty tiettyihin tunnusmerkistöihin. Jotta rikoslaissa kuvattu suostumuksen vastainen teko ei olisi oikeudenvastainen, on kohteen tullut antaa teolle etukäteisesti vapaaehtoinen suostumus. Olennaista on, että toteutuva teko on olennaisilla osin sellainen, mille kohde on suostumuksensa antanut. (Lappi-Seppälä ym. 2009, 169–170.) Pakkoavioliiton osalta on esitetty, ettei sen kaltaiseen ihmisoikeusrikkomukseen voi antaa pätevää suostumusta (Toivonen 2017).

Raja suostumuksen ja pakon välillä ei kuitenkaan ole joka tilanteessa yksiselitteinen (Hansen ym. 2016, 79). Avioliittoon pakottamisena voidaan pitää esimerkiksi sitä, että aviopuoliso on valittava tarkkaan rajatusta ja muiden valitsemasta joukosta (Hansen ym. 2016, 80–81) tai, että uhri suostuu avioliittoon, koska pelkää ainakin toisen vanhempansa tappavan itsensä, mikäli avioliitto ei toteudu (Toivonen 2017).

On myös mahdollista, että uhri on kokenut niin pitkään jatkunutta painostusta, uhkailua tai jopa fyysistä väkivaltaa, ettei hän näe mahdollisuuksia murtaa tätä väkivallan ketjua ja vastustaa avioliittoa. Avioliiton solmiminen on vain osa niitä realiteetteja, joita omaan yhteisöön kuulumisen pitää sisällään, vaikka nuori asuisi Suomen kaltaisessa länsimaisessa oikeusvaltiossa. (Lidman 2015, 265.) On myös huomioitava, että kunniaan ja häpeään kytkeytyvät siveysnormit saattavat estää naimatonta naista ilmaisemasta henkilökohtaisia halujaan (Siddiqi 2005, 287).

Burgess-Jackson (1996) ja Jokila (2010) ovat arvioineet suostumukseen liittyviä tekijöitä raiskauslainsäädännön näkökulmasta, mutta heidän esittelemällään liberalistisella raiskausteorialla ja siihen kohdistuvalla kritiikillä on ilmeisiä yhtymäkohtia pakkoavioliittojen suostumusarviointiin. Seuraavalla sivulla esitetty kaavio 1 mukailee Jokilan (2010, 77) laatimaa havainnollistusta pakon ja vapaaehtoisuuden liukuvasta asteikosta.

Kaavio 1. Suostumuksen arviointi.

Suostumuksen arvioinnissa onkin enemmän kyse *suostumuksen vapaaehtoisuuden* arvioinnista, jossa tulisi huomioida vapaaseen valintaan vaikuttavat hienovaraiset pakottamisen ja alistamisen käytännöt (Burgess-Jackson 2009, 97; Jokila 2010, 77; Sundari & Gill 2011, 58–59).

3.4 Kunniaan liittyvä väkivalta

Kunniaan liittyvä väkivalta nousi suomalaiseen julkiseen keskusteluun vuonna 2002 lehdistön uutisoidessa Ruotsissa tehdystä Fadime Sahindalin murhasta. Kunniaan liittyvän väkivallan äärimmäisin muoto, kunniamurha, määrittikin pitkään koko ilmiötä. (Keskinen 2009, 18–20.) Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy useissa eri muodoissa, joista esimerkkeinä voidaan mainita esimerkiksi raiskaukset, naisten sukuelinten silpominen ja kasvojen tuhoaminen hapolla (Roberts ym. 2014, 3–13). Suurin osa kunniaan liittyvästä väkivallasta on kuitenkin henkistä ja hyvinkin hienovaraista naimattomien tyttöjen vapauden rajoittamista tai alistamista (Lidman 2015, 199).

Kunniaan liittyvän väkivallan tavoitteena on välttää tai poistaa häpeää, joka tyypillisimmillään aiheutuu naisten seksuaalissävytteisestä käytöksestä tai muusta tottelemattomuudesta eli asetettujen sukupuolinormien rikkomisesta. Väkivallan käytöllä pyritään puolustamaan kunniaa, joka nähdään yhteisöllisessä kulttuurissa keskeisenä edellytyksenä hyvälle elämälle. Kunniaan liittyvässä väkivallassa on siis kyse eräänlaisesta kurinpidollisesta toimesta, joka määrittelee sallitun ja kielletyn rajoja yhteisössä. (Lidman 2015, 198.) Usein väkivalta on omankädenoikeutta, mutta kyse voi olla myös esimerkiksi islamilaisen sharia-tuomioistuimen langettamasta rangaistuksesta (eml., 206).

Kunniaan liittyvästä väkivallasta keskusteltaessa päähuomio on usein miesten tyttöihin ja naisiin kohdistamissa toimissa, mutta myös naisten osuus väkivallan tekijöinä on huomioitava. Paine varjella perheen ja suvun kunniaa ulottuu koko perheeseen ja esimerkiksi äidit voivat pyrkiä vahvistamaan kunniaan liittyvien käsitysten silmissä hyväksyttävää

käytöstä rajoittamalla lastensa ystävyyssuhteita, liikkumista tai avioliiton solmimisen vapautta. Koska yhteisö on tiivis ja sen maine on yhteinen, kiinnostavat jäseniä myös muiden asiat. Juuri nämä intensiiviset ja latautuneet suhteet saavat konfliktit kärjistymään väkivallaksi. (Sen 2005, 48; Lidman 2015, 203.) Väkivaltaa saattaakin synnyttää yksilön tarve tulla huomioduksi luotettavana yhteisön jäsenenä. Käyttämällä väkivaltaa yksilö todistaa ymmärtävänsä velvollisuutensa ja osoittaa sitoutuneisuutensa yhteisöön. (Ermers 2018, 137.)

Riippumatta siitä, kohdistuuko harjoitettu väkivalta naiseen vai mieheen, liittyy se usein käsitykseen siitä, mikä on sukupuoliroolin mukaista oikeaa tai sopivaa käytöstä (Keskinen 2009, 25). Kunniaan liittyvän väkivallan taustalla saattaa vaikuttaa myös pyrkimys palauttaa puuttuvaksi tai kyseenalaistetuksi koettua valtaa (Tammisalo-Savolainen 2009, 41).

Kunniaan liittyvien elementtien tunnistaminen on tärkeää, sillä myös väkivallan tekijä saattaa olla kunniaan liittyvän väkivallan uhri. Kyse saattaa olla esimerkiksi tilanteesta, jossa perheen alaikäistä lasta painostetaan tai pakotetaan käyttämään väkivaltaa, koska mahdollinen rangaistus on tällöin pienempi. (Latvala 2015, 21; Holm 2009, 138.)

Kunniaan liittyvää väkivaltaa ei ole sidoksissa mihinkään tiettyyn uskontoon, vaan se pohjaa kulttuurisiin käytänteisiin ja rakenteisiin, jotka tukevat naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy maailmanlaajuisesti muun muassa Bangladeshissa, Ugandassa, Turkissa, Brasiliassa, Jordaniassa, Irakissa, Iranissa sekä Euroopassa. Kunniaan liittyvän väkivallan taustalla kuitenkin vaikuttavat usein uskonkappaleiden soveltamiseen liittyvät tekijät ja uskonnon kulttuurinen tulkinta. Uskonto ei siis ole syy väkivallalle, vaan pikemmin välikappale. (Lidman 2015, 52, 196–197.) On esitetty, että tällainen kulttuuri kykenee syntymään yhteiskunnassa, josta puuttuvat luotettavat lakeja ja järjestystä ylläpitävät hallituksen alaiset organisaatiot (Ermers 2018, 137).

3.5 Väkivallan kulttuuristen selitysten ongelmallisuus

Kunniaan liittyvän väkivallan taustalla on suomalaisessa julkisessa keskustelussa nähty pääasiassa (maahanmuuttaja)kulttuurisia tekijöitä. Huomattavan asiasta tekee se, että samaan aikaan kantasuomalaisten henkilöiden tekemiä väkivaltarikoksia selitetään esimerkiksi alkoholi- ja mielenterveysongelmilla. Julkisessa keskustelussa maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin liittyvää kunniaan liittyvää väkivaltaa on siis näin pyritty erottelemaan perinteisemmästä, ”suomalaisesta” lähisuhdeväkivallasta. (Keskinen 2009, 22–23.) Kunniaan liittyvän väkivallan perustelu pelkästään kulttuurisilla tekijöillä pyrkii korostamaan eroja eri väestöryhmien välillä ja rakentamaan dikotomista kuvaa ”meidän” ja ”muiden” kulttuureista. Kun väkivaltaa näin kulttuuristetaan, häivytetään samalla näkyvistä myös omassa kulttuurissa esiintyvää naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. (Keskinen 2009, 19.)

Tällaisessa kulttuuristavassa puheessa ei nähdä sitä, että maahanmuuttajataustaisissa perheissä esiintyvän väkivallan molemmilla osapuolilla on ainakin osittainen pääsy sekä

lähtömaan että suomalaisen kulttuurin merkitysvarantoon. Sen sijaan, että huomioitaisiin osapuolten suhde molempiin kulttuuriin käsityksiin, nähdään tilanne monin tavoin vastakkaisten kulttuurien kamppailuna ja nähdään jopa, että kulttuuriset erot ovat synnyttäneet väkivallan. (Keskinen 2012, 298.) Ylipäätään kulttuurien näkeminen pysyvinä, yhteisinä ja yhtenäisinä, ja ihmisten jaottelu eri kulttuurien edustajiin esimerkiksi syntymämaan mukaan on ongelmallista (Keskinen 2009, 19).

Kulttuuristavan puheen vastapuolena on universaaliuden logiikka, jossa väkivaltakokemusten kulttuuriset merkitykset sivuutetaan. Kulttuuristen merkitysten sijaan väkivaltaa selittävinä tekijöinä nähdään perinteisiä ja universaalisti esiintyviä asioita, kuten vallankäyttö ja naisen seksuaalisuuden kontrolloiminen. Kun maahanmuuttajataustaisten ihmisten väkivallankokemukset nähdään osana universaaleja ilmiöitä, ei tilanteiden erityisyyttä nähdä, ja esimerkiksi kielitaidottomuuteen ja hyvinvointivaltion toimintojen huonoon tuntemiseen liittyvät yksityiskohdat jäävät pimentoon. (Keskinen 2012, 311.) Pelko tietyn etnisen tai uskonnollisen ryhmän leimaamisesta tai itseen kohdistuvista rasismisyytöksistä ja tästä johtuva vaikeneminen häivyttää väkivallan uhrien olemassaolon ja kokemuksen (Lidman 2015, 185–186).

Maahanmuuttajien parissa tehtävän (väkivalta)työn sujumisen kannalta on tärkeää tutustua yksittäiseen asiakkaaseen, hänen taustoihinsa ja sidoksiinsa. Asiakkaan mieltäminen pelkästään johonkin etniseen tai kansalliseen ryhmään kuuluvaksi ei auta työskentelyssä eteenpäin. (Vuori 2012, 240.) Väkivaltatyötä on tehtävä kulttuurisensitiivisesti eli henkilön taustan merkittävyys havainnoiden (Keskinen 2012, 302–303; Lidman 2015, 191).

3.6 Pakkoavioliittojen ilmitulo

Tieto pakkoavioliitosta tai sen uhasta tulee Toivosen selvityksen (2017) mukaan viranomaisille useimmiten toisen asteen oppilaitoksessa työskenteleviltä opettajilta tai muulta henkilöstöltä. Kyse voi olla oppilaan omasta yhteydenotosta ja kertomasta tai opettajan oma havainto oppilaasta, joka ei enää käy koulussa. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun asiakkaaksi on myös itsenäisesti hakeutunut tyttöjä, jotka ovat kertoneet pelkäävänsä pakkoavioliittoa.

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 5 luvun 25 §:ssä käsitelty ilmoitusvelvollisuus poliisille koskee vain seksuaalirikoksia sekä tiettyjä rikoslain 21 luvun henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia, eli pakkoavioliiton uhka tai toteutunut pakkoavioliitto ilman fyysisen väkivallan käyttöä ei täytä lain edellytyksiä. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785) 4 luvun 13 § antaa ilmoitusoikeuden poliisille, mikäli on syytä epäillä "jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi". Tämä oikeus koskee kuitenkin vain terveydenhuollon toimintayksikön tehtäviä hoitavia henkilöitä.

Käytännön ongelmaksi pakkoavioliittotapausten kohdalla on muodostumassa se, ettei viranomaisilla ja järjestöillä ole riittävästi tietoa siitä, miten erilaisissa pakkoavioliittotapauksissa tulisi toimia ja mihin asiasta tulisi ottaa yhteyttä. Käytännön

ohjeistuksen lisäksi tarvitaan myös koulutusta vieraista kulttuureista sekä Suomen oikeudellisesta sääntelystä. (Toivonen 2017.)

Vuonna 2016 toteutetussa asiantuntijakyselyssä poliisin kyky ”tunnistaa ja puuttua ulkomaalaistaustaisten perheiden ja sukujen sisäiseen sukupuolittuneeseen väkivaltaan” arvioitiin pääosin tyydyttäväksi (38 %) tai heikoksi (22 %) (Laitinen ym. 2016, 139–140). Kyselyssä ei pyritty selvittämään tunnistamiseen vaikuttavia tekijöitä.

Tapauksen ilmituloa saattaa vaikeuttaa se, että ulkopuolisen avun hakeminen kunniaan liittyvässä väkivaltatilanteessa on uhrille ongelmallista, sillä kollektiivisessa yhteisössä on totuttu ratkaisemaan yhteisön sisällä (Tammisalo-Savolainen 2009, 43). Tapaukset saattavat tulla ilmi vasta, kun uhri hakee apua psyykkiseen pahoinvointiinsa tai tapahtuneeseen fyysiseen väkivaltaan (Hansen ym. 2016, 89).

Joissakin tilanteissa ilmitulon ongelmaksi muodostuu se, ettei uhri miellä joutuneensa rikoksen kohteeksi tai ole tietoinen oikeuksistaan. Kunniaan liittyvät käsitykset kytkeytyvät elämään monilla tasoilla, jolloin väkivalta ja alistainen asema voidaan kokea oikeutettuina. Kyse voi olla myös siitä, että poliisi ei tunnista taustalla olevaa kunniamotiivia tai, että uhri ei luota poliisin osaamiseen tai poliisiin ylipäätään. (Hansen ym. 2016, 142; Roberts ym. 2014, 8.)

Kunniaan liittyvän väkivallan ilmituloa poliisin kotihälytystehtävien yhteydessä saattaa estää esimerkiksi se, että suomea taitamattomat perheenjäsenet eivät koe voivansa puhua tapahtuneesta vapaasti, mikäli tulkkina toimii esimerkiksi oma lapsi. Lisäksi ilmituloa saattavat haitata kulttuuriset käsitykset siitä, mikä on sopivaa: esimerkiksi perheen naisjäsenten ei välttämättä ole sopivaa puhua miespoliisille tai he eivät uskalla ilmaista asioita muiden perheenjäsenten kertoman vastaisesti. Esitutkinnassa asian selvittämistä saattaa vaikeuttaa se, etteivät osalliset halua kertoa tapahtumista joko pelon tai tekijää kohtaan tuntemansa lojaaliuden takia. (Holm 2009, 136–139.)

Toivosen (2017) selvityksessään haastatteleminen asiantuntijoiden yhteinen mielipide oli, ettei pakkoavioliittoihin pystytä puuttumaan pelkän rikosoikeudellisen sääntelyn keinoin, vaan tiedon lisäämisellä, koulutuksella ja järjestöjen tekemällä työllä on asiassa keskeiset roolinsa.

3.7 Pakkoavioliitot rikosprosessissa

Kunniaan liittyvässä väkivallassa on usein kyse piilorikollisuudesta (Holm 2009, 135; Laitinen ym. 2016, 136). Toivosen (2017) pakkoavioliittoja koskevassa selvityksessä kävi ilmi, ettei pakkoavioliittotapauksia ole juurikaan käsitelty rikosprosessissa. Selvityksen mukaan poliisi on kansallisesti suorittanut esitutkintaa alle 10 pakkoavioliittoepäilyn kohdalla ja syyteharkinnassa tai tuomioistuimissa näistä on käsitelty vain murto-osa. Tapauksissa on ollut kyse pääosin työperäisestä tai prostituutioon kytkeytyvästä ihmiskaupasta, ei tämän tutkimuksen keskiössä olevasta kunniaan liittyvästä väkivallasta.

Kunniaan liittyvien väkivaltarikosten, ei siis pelkästään pakkoavioliittotapausten, esitutkinta tai syyteharkinta päätetään Ihmisoikeusliiton selvityksen mukaan usein ennen syytteiden nostamista, koska tapaukselle ei saada riittävää näyttöä tai uhri peruu rikosilmoituksensa. Myös fyysistä väkivaltaa sisältäneiden pahoinpitelyiden eteneminen rikosprosessissa on vaikeaa, mikäli uhri kieltäytyy asiaa koskevien tietojen antamisesta eikä vaadi tekijälle rangaistusta. Vaikka lähisuhteessa tapahtuva pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos, ei poliisilla ja syyttäjällä ole tällaisessa tapauksessa juuri edellytyksiä toimia. (Hansen ym. 2016, 144.)

Asiantuntijoiden mukaan pakkoavioliiton uhriksi joutuneella henkilöllä saattaa olla korkea kynnyks aloittaa rikosprosessi läheisiään vastaan tai esteeksi nousee pelko yhteisön menettämisestä tai pelko toisen perheenjäsenen turvallisuuden puolesta. Rikosprosessin sijaan uhrit ovat itse saattaneet haluta esimerkiksi vain avioeroa. (Toivonen 2017.) Väkivallasta ilmoittamatta jättämiseen saattaa vaikuttaa myös huoli omasta taloudellisesta selviämisestä, perheen lapsista tai epäily viranomaisprosessista saatavista hyödyistä (Lidman 2015, 68).

Pakkoavioliittotapausten rikostutkintaa ja etenemistä rikosprosessissa vaikeuttaa se, ettei uhrin kokema uhka tai painostus ole luonteeltaan aina fyysistä tai lähtöisin vain yhdestä henkilöstä. On tyypillistä, että uhka on kollektiivista ja konkretisoituu esimerkiksi pelkona yhteisönsä hylkäämäksi tulemisesta, mikäli avioliitosta kieltäytyy. (Toivonen 2017.)

Pakkoavioliitolle tyypillinen yhteisöllisessä kontekstissa esiintyvä uhkaus ja pakottaminen esiintyvät usein niin hienovaraisina ja abstrakteina, että vaikka toimilla on hyvinkin konkreettisia seurauksia, saattavat itse teot jäädä Suomen rikoslain sääntelyn ulkopuolelle (Toivonen 2017). Jotta kunniaan liittyvästä väkivallasta tai avioliittoon pakottamisesta voidaan langettaa tuomio, täytyisi myös näihin tapauksiin liittyvä väkivalta mieltää juridiseksi ilmiöksi ja formuloida tunnusmerkistöksi (Lidman 2015, 16).

4 SÄÄDÖSPOHJA

4.1 Naisten ihmisoikeudet

Sukupuolistunutta väkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä on kehitetty Suomessa kansainvälisten sopimusten vaatimusten mukaisesti lähinnä pakosta. Kyse ei siis ole siitä, että ihmisoikeusperiaatteita oltaisiin haluttu omaksua kansalliseen lainsäädäntöömme, vaan erityisesti menneillä vuosikymmenillä on ollut tärkeä osoittaa, että Suomi suhtautuu vakavasti kansainvälisiin velvoitteisiinsa. (Pylkkänen 2012, 71.)

Koska pakkoavioliitot ovat osa laajempaa sukupuolistuneen väkivallan kokonaisuutta ja naisiin sukupuolensa takia kohdistuvassa väkivallassa on kyse ihmisoikeusloukkauksesta (ks. esim. United Nations 2006), ei pakkoavioliittojen rangaistavuutta ole mahdollista

tarkastella vain kansallisen lainsäädännön kautta, vaan liikkeelle on lähdettävä ihmisoikeussopimuksista.

Ihmisoikeuksien historia voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: ensimmäisessä vaiheessa valtiot määrittivät suhteensa omiin kansalaisiinsa, toisessa vaiheessa valtiot omaksuivat ihmisoikeudet osaksi kansallista oikeusjärjestystä ja kolmannessa vaiheessa valtiot solmivat keskinäisiä ihmisoikeussopimuksia (Nousiainen 1998, 32).

Ihmisoikeuksien synnyn ja naisia koskevien ihmisoikeussopimusten tarpeen näkemisen kannalta on olennaista ymmärtää 1600-luvun yhteiskuntasopimusteoria. Yhteiskuntasopimusteoria pohjautui ajatukselle siitä, että yksilöt ovat keskenään luonnostaan tasa-arvoisia. Kaikille yksilöille kuuluvat luonnolliset oikeudet esimerkiksi omaan henkeen ja ruumiiseen, mutta näitä oikeuksia ei luonnontilassa suojata eikä oikeuksien rikkomisesta seuraa sanktioita, ainoastaan omankädenoikeus toteutuu. Teorian mukaan tasa-arvoiset yksilöt muodostivat yhteiskuntasopimuksella valtion suojaamaan näitä luonnollisia oikeuksiaan. (Nousiainen 1998, 34–38.)

Tasa-arvoiseksi yksilöiksi yhteiskuntasopimusteoriassa miellettiin kuitenkin vain miehet. Aviiovaimot ja lapset nähtiin miehen vallalle alisteisina, ja perhe yhteiskunnallisesti välttämättömänä instituutiona, jonka tehtävänä oli tuottaa lapsia. Avioliitto loikin miehelle oikeuden paitsi sukupuoliyhteyteen vaimon kanssa, myös perheenjäsenten fyysiseen kurittamiseen. Näin perheestä muotoutui alue, jossa miehellä oli oikeus vallankäyttöön, ja johon valtiovalta ei voinut puuttua. (Nousiainen 1998, 37–40.)

Juuri yhteiskuntasopimusteoria onkin muodostanut pohjan sille yksityisen ja julkisen alueen erottelulle, joka näihin päiviin asti on vaikeuttanut työtä naisiin kohdistuvan väkivallan parissa (Nousiainen 1998, 41).

Ihmisoikeussopimukset ovat perinteisesti suojanneet yksilöitä valtion elimien syrjinnältä, mutta naisten ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta on keskeistä, että valtio takaa ihmisoikeuksien toteutumisen myös yksityisten välisissä suhteissa (Nousiainen & Pentikäinen 1998, 75–76). Naisiin kohdistuva väkivaltaa ei ole perinteisesti nähty Suomessa ihmisoikeusloukkauksena ja Suomi onkin saanut kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä moitteita puutteellisista pyrkimyksistä naisiin kohdistuvan väkivallan kitkemiseksi (Hansen ym. 2016, 16).

4.2 Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeussopimuksissa

Ihmisoikeussopimusten soveltaminen naisiin kohdistuvan väkivallan torjunnassa on ongelmallista. Koska keskeisimmät ihmisoikeudet koskivat alun perin vain miehiä, ei niissä ole huomioitu naisten kannalta olennaisia kysymyksiä. Ihmisoikeuksien sukupuolittuneisuus ei siis myöskään ole oikaistavissa sillä, että ihmisoikeudet ulotetaan saman sisältöisinä koskemaan myös naisia, vaan naiseuden kulttuurisesti ja sosiaalisesti alisteisen aseman muuttaminen tarvitsee erityisiä toimia. (Nousiainen 1998, 33–34.)

Suomi on sitoutunut useisiin Euroopan neuvoston, Yhdistyneiden kansakuntien (myöhemmin: YK) ja YK:n erityisjärjestöjen ihmisoikeussopimuksiin, julistuksiin, suosituksiin ja muihin ihmisoikeusasiakirjoihin. Vaikka kaikki kansainväliset määräykset eivät olekaan oikeudellisesti sitovia eikä niitä kaikkia ole muunnettu osaksi Suomen oikeusjärjestelmää, osoittavat ne ihmisoikeuksien kehityssuuntaa, täydentävät ihmisoikeusnormistoa ja vaikuttavat lainsäädännön kehittämiseen. (Nousiainen & Pentikäinen 1998, 65.)

YK:n Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 67–68/1986) (myöhemmin: CEDAW-sopimus) solmittiin 1979. CEDAW-sopimusta täydentävässä yleissuosituksessa määritellään naisiin kohdistuva väkivalta yhdeksi syrjinnän muodoksi (CEDAW-yleissuositus numero 19, kohta 1). Yleissuosituksen mukaan syrjinnän määritelmä pitää sisällään naisiin kohdistuvan väkivallan, kun väkivallan syynä on naisen sukupuoli tai kun väkivalta kohdistuu korostetusti naisiin. Sopimuksessa on siis kyse tässä tutkimuksessa sukupuolistuneena väkivaltana käsitellystä ilmiöstä.

CEDAW-sopimuksen väkivallan määritelmä pitää sisällään teot, jotka aiheuttavat fyysistä, henkistä tai seksuaalista haittaa tai kärsimystä. Yhtä lailla määritelmään kuuluvat myös edellä mainittuihin tekoihin liittyvät uhkaukset, pakottaminen ja muunlainen vapaudenriisto. (CEDAW-yleissuositus numero 19, kohta 6.) Suomi on allekirjoittanut CEDAW-sopimuksen jo vuonna 1980, mutta Suomen aktiivisia toimia naisiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi on pidetty riittämättöminä (Suomen YK-liitto 2011, 5–7).

Toinen sukupuolistuneen väkivallan ja pakkoavioliittojen kannalta keskeinen kansainvälinen linjaus syntyi neljännessä naisten asemaa käsittelevässä YK:n maailmankonferenssissa vuonna 1995, kun Pekingin julistus ja toimintaohjelma hyväksyttiin. Pekingin julistuksen allekirjoittaneet maat sitoutuivat ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimiin naisiin ja tyttöihin kohdistuvan syrjinnän eliminoimiseksi, väkivallan estämiseksi ja ihmisoikeuksien suojelemiseksi (Ulkoasiainministeriö 1995, osa I). Pakkoavioliitot määriteltiin toimintaohjelmassa ihmiskaupan muodoksi, jonka taustalla oleviin tekijöihin sopimuksen allekirjoittaneet hallitukset sitoutuivat puuttumaan (Ulkoasiainministeriö 1995, kohta 130).

4.3 Istanbulin sopimus

Aiemmin mainittujen sopimusten ja toimintaohjelmien lisäksi, Suomi on sitoutunut myös lakimuutoksiin, joita Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty Euroopan neuvoston yleissopimus eli niin sanottu Istanbulin sopimus edellyttää. Suomi allekirjoitti Istanbulin sopimuksen ensimmäisten maiden joukossa vuonna 2011. Sopimuksen tarkoituksena oli luoda ensimmäinen kansainvälinen ja laillisesti sitova väline naisten suojaamiseksi väkivallan kaikilta muodoilta, muun muassa pakkoavioliitoilta. (Ulkoasiainministeriö, 2011.)

Istanbulin sopimuksen edellyttämät muutokset Suomen rikoslakiin ovat astuneet voimaan vuonna 2015 (ks. SopS 53/2015 & HE 155/2014), mutta eduskunnassa on noussut esiin tyytymättömyyttä nykyiseen lainsäädäntöön pakkoavioliittojen kriminalisoinnin osalta. Asia oli pinnalla erityisesti vuonna 2016, jolloin jätettiin kolme Istanbulin sopimuksen vaatimiin lakimuutoksiin keskittyvää kirjallista kysymystä (KK 206/2016; KK 355/2016; KK 348/2016). Näistä viimeisin, KK 348/2016, kyseenalaisti nykyisen lainsäädännön tuomat valmiudet pakkoavioliittotapausten käsittelyyn. Silloisen oikeus- ja työministeri Lindströmin vastauksesta KKV 348/2016 on kuitenkin ymmärrettävissä, että rikoslakiin vuonna 2015 tehdyt suppeat muutokset ovat ministeriön näkökulmasta riittäviä eikä niitä ole tarpeen muuttaa.

Oikeusministeriön tilauksesta toteutetussa selvityksessä (Toivonen 2017) nostettiin esiin, ettei Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 155/2014) ole annettu täysin paikkaansa pitävää tai loppuun saakka harkittua kuvaa pakkoavioliittoja koskevasta sääntelystä. Ongelma koskee erityisesti nykyisten rangaistussäännösten toimivuutta käytännössä.

4.3.1 37 artikla: Pakkoavioliitto

Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa määritellään, että sopimuksen allekirjoittavat osapuolet ”toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi”. Rangaistavaksi teoksi määritellään myös houkuttelemineen vieraan valtion alueelle, kun tarkoituksena on pakottaa henkilö avioliittoon. Sopimuksessa määritellään myös, että avunanto ja tahalliset yrityksen 37 artiklassa määriteltyihin tekoihin on säädettävä rangaistavaksi. (SopS 53/2015.)

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista valmistellut työryhmä näki mietinnössään (Ulkoasiainministeriö 2013, 66), että Suomen lainsäädäntö kattaa Istanbulin sopimuksen vaatimukset pakkoavioliittojen osalta. Mietinnössä kuitenkin todetaan, että ”voisi olla syytä harkita”, onko lainsäädäntöä tarpeen arvioida tarkemmin pakkoavioliittoja koskevan rangaistussäännöksen osalta.

4.3.2 32 artikla: Pakkoavioliittojen siviilioikeudelliset seuraukset

Istanbulin sopimuksen 32 artiklassa määritellään, että pakottamalla solmitun avioliiton mitätöimisen, purun tai kumoamisen tulee olla mahdollista ilman uhrille aiheutuvaa kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa. Sopimuksen 59 artikla edellyttää, että uhrin olosuhteiden ollessa ”erityisen vaikeat”, tälle myönnetään itsenäinen oleskelulupa avioliiton purkautuessa, mikäli uhrin kotipaikka-asema on riippunut puolison kotipaikka-asemasta. (SopS 53/2015.)

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista käsittelevässä mietinnössä (Ulkoasiainministeriö 2013, 61–62) todetaan, että Istanbulin sopimuksen mitätöimis-, purku- tai kumoamisedellytykset täyttyvät Suomen nykyisessä lainsäädännössä: Avioliittolain (234/1929)

4 luvun 19 §:n mukaan mitätöinti on mahdollinen, mikäli vihkijä ei ole saanut molemmilta osapuolilta henkilökohtaista suostumusta vihkimiseen. Mietinnössä esitetään, että avioeron saaminen on Suomessa ”helppoa, edullista ja nopeasti toteutettavissa”, joten pakkoavioliiton rikosprosessista erillisenä kulkeva avioeroproessi ”saattaa usein olla nopeampaa ja helpompaa” kuin avioliiton mitätöiminen rikosprosessin myötä. Mietinnössä todetaan myös, että lainsäädännöllisesti avioerolla ei ole leimaa antavaa vaikutusta.

4.3.3 44 artikla: Lainkäyttövalta

Istanbulin sopimuksen 44 artiklassa edellytetään, että sopimuksen allekirjoittaneet valtiot varmistavat lainkäyttövaltansa seksuaalisen väkivallan, pakkoavioliittojen, naisten sukuelinten silpomisen sekä pakotetun abortin ja pakkosteriloinnin osalta. Lainkäyttövallan varmistamisella tarkoitetaan, ettei kyseisten tekojen rangaistavuuden sopimusvaltiossa tule riippua siitä, onko teko rangaistava myös sillä alueella, jolla se tehdään. (SopS 53/2015.)

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista käsittelevässä mietinnössä todettiin, että edellä mainitussa 44 artiklassa erikseen mainitut rikokset ovat sellaisia, joita tehdään maissa, joissa tekoja ei ole kriminalisoitu (Ulkoasiainministeriö 2013, 74–75). Artikla liittyy keskeisesti Suomen rikoslain 1 lukuun, joka käsittelee rikoslain soveltamisalaa. Mietinnön mukaan 44 artikla ei kuitenkaan edellytä pakkoavioliittojen osalta muutoksia lainsäädäntöön, sillä Suomen kansalaisen tai Suomessa pysyvästi asuvan henkilön ulkomailla tekemään ihmiskaupparikokseen sovelletaan kuitenkin aina Suomen lakia (eml., 74; RL 1:7 §).

Mietinnön pohjalta valmistellussa hallituksen esityksessä (HE 155/2014) ehdotettiin muutosta rikoslain (19.12.1889/39) 1 luvun 11 §:n kaksoisrangaistavuutta koskevaan pykälän 8. momenttiin vain muiden Istanbulin sopimuksen 44 artiklassa määriteltyjen rikosten osalta. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta piti esitettyä lisäystä kuitenkin riittämättömänä Istanbulin sopimuksen 44 artiklan toteutumisen kannalta, ja momenttiin lisättiin myös erillinen maininta pakkoavioliitoista.

4.3.4 55 artikla: Asianosaisen vireille panemat ja viran puolesta vireille pantavat oikeudenkäynnit

Istanbulin sopimuksen 55 artiklassa määritetään varmistettavaksi, ettei muun muassa pakkoavioliiton tutkinta tai syytteesenpano ”riipu kokonaan” uhrin tekemästä ilmoituksesta tai rikosilmoituksesta. Samoin on varmistettava, että oikeudenkäyntiä voidaan jatkaa vaikka uhri päättäisi peruuttaa ilmoituksensa tai lausuntonsa. (SopS 53/2015.)

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista käsittelevässä mietinnössä ei käsitellä pakkoavioliittoja tältä osin lainkaan. Muiden 55 artiklassa mainittujen tekojen kohdalta asiaa käsitellään mietinnössä syvällisemmin, mutta pakkoavioliittojen syyteoikeuden katsotaan ilmeisesti sisältyvän toteamukseen ”Suurin osa artiklassa luetelluista yleissopimuksen mukaisista teoista on Suomessa yleisen syytteen alaisia rikoksia.” (Ulkoasiainministeriö

2013, 85–86.) Asiaa ei käsitelty myöskään Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 155/2014).

Mietinnössä viitataan myös toiseen lakimuutoksia edellyttäneeseen kansainväliseen sopimukseen, jossa oli käytetty samantyylistä muotoilua: syyteoikeuden ei ”lähtökohtaisesti pitäisi riippua uhrin tai hänen edustajansa ilmoituksesta” (Euroopan neuvosto 2011, kohta 26). Tätä muotoilua oli lainvalmistelussa tulkittu siten, että sopimusta koskevien rikosten on oltava virallisen syytteen alaisia. Koska Istanbulin sopimuksessa on kuitenkin käytetty muotoilua ”syytteeseenpano riipu kokonaan” (SopS 53/2015), ei sopimuksen katsottu edellyttävän, että pakkoavioliittoja koskevien rikosten on oltava virallisen syytteen alaisia. (Ulkoasiainministeriö 2013, 85–86.)

4.4 Pakkoavioliittotapauksissa sovellettavat säännökset ja niiden ongelmat

Vaikka Istanbulin sopimus edellyttää Suomelta pakkoavioliittojen kriminalisointia, ovat pakkoavioliittotapauksiin käytännössä sovellettavissa olevat Suomen rikoslain nimikkeet yhä ihmiskauppa (RL 25:3 §), törkeä ihmiskauppa (RL 25:3a §) ja pakottaminen (RL 25:8 §).

Ihmiskauppaa koskevat pykälät on lisätty rikoslakiin vuonna 2004. Lisäystä ennen rikoslaki tunsi nykyistä törkeää ihmiskauppaa (RL 25:3a §) muistuttavan ihmisryöstö-nimikkeen RL 25:3 § (21.4.1995/578). Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat pykälät lisättiin rikoslakiin kansainvälisten velvoitteiden täyttämiseksi (HE 34/2004, 1), erityisesti kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen (niin kutsutun Palermon yleissopimuksen) lisäpöytäkirjan (SopS 71/2006) ja Euroopan neuvoston puitepäätöksen ihmiskaupan torjunnasta (Euroopan neuvosto 2002) asettamien linjojen mukaisesti. Edellä mainitut Palermon yleissopimus ja Euroopan unionin ihmiskaupan torjuntaa koskeva puitepäätös eivät miellä pakkoavioliittoa ihmiskaupan muodoksi.

Ihmiskauppapykälien rikoslakiin lisäämistä koskevan hallituksen esitys (HE 34/2004, 31) mainitsee pakkoavioliittojen kriminalisoinnin Pekingin julistuksen ja toimintaohjelman kohdan 130 mukaisena suosituksena. Esityksestä käy myös ilmi, että avioliittoon pakottaminen kriminalisoidaan ihmiskauppana, koska pakkoavioliitossa on kyse Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 hyväksytyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) kuvatuista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista.

Oikeustieteen tohtori Kevät Nousiainen on Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevaa hallituksen esitystä (HE 155/2014) koskevassa lausunnossaan todennut, että vaikka tarpeettomia kriminalisointeja on hyvä pyrkiä välttämään, on ”-erittäin ongelmallista, jos yleisiä ja/tai vakavia henkilön integriteetin loukkauksia pyritään torjumaan muiden kriminalisointien sivutuotteena.” Nousiaisen mukaan tällaiset toimet

eivät tee kansalaisille selkeäksi, mitä tekoja tulisi välttää ja miksi tietyllä tavalla toimiminen on väärin. (Nousiainen 2014, 4.)

4.4.1 RL 25:3 § Ihmiskauppa

Rikoslain 25 luvun 3 §:n (9.7.2004/650) mukaan

Joka

- 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
- 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
- 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
- 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

(19.12.2014/1177)

Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. (19.12.2014/1177)

Yritys on rangaistava.

Törkeästä ihmiskaupasta säädetään rikoslain 25 luvun 3 a § (9.7.2004/650):

Jos ihmiskaupassa

- 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta,
- 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä,
- 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai

4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (8.5.2015/564)

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä.

Yritys on rangaistava.

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia, eli niistä voidaan nostaa syyte myös, vaikka asianomistaja ei ilmoittaisi asiaa syytteesen pantavaksi (RL 25:9 §).

Ihmiskaupparikoksen muuttamista koskevan hallituksen esityksen (HE 34/2004, 97) mukaan laissa tarkoitetut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet ovat riippuvaisia ajankohdasta ja kulttuurista. Tällaisiksi olosuhteiksi katsotaan hallituksen esityksen mukaan myös pakkoavioliitto ja alaikäisen lapsen luovuttaminen holhoojan toimesta kyseisen lapsen tai tämän työn hyväksikäyttämiseksi, sillä nämä muodot on eritelty orjuuteen verrattavien käytäntöjen ja järjestelmien joukossa Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 hyväksytyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959).

Suostumuksen osalta ihmiskauppaa koskevaa lainsäädäntöä valmisteleavassa hallituksen esityksessä (HE 34/2004, 99–100) on todettu, ettei rikoslain yksittäisissä säännöksissä oteta kantaa suostumuksen merkitykseen. Kyseisessä hallituksen esityksessä on kuitenkin linjattu, ettei väkivaltaa tai uhkauksia käytettäessä saatu suostumus ole pätevä. Samoin pätevä ei voida pitää myöskään esimerkiksi erehdyttämällä saatua suostumusta tai alaikäisen antamaa suostumusta, jonka johdosta hän joutuu ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Myöskään jälkikäteen annettu suostumus tai uhrin mukautuminen olosuhteisiin ei poista teon rangaistavuutta.

Oikeusministeriön tilauksesta toteutettua pakkoavioliittoja koskevaa selvitystä (Toivonen 2017) varten haastatellut asiantuntijat pitivät ihmiskauppaa koskevia pykälää tunnusmerkistöiltään monimutkaisina ja näkivät, että ne soveltuvat huonosti Suomessa tyypillisiin pakkoavioliittotapauksiin.

Myös Ihmisoikeusliitto toteaa selvityksessään (Hansen ym. 2016, 20), että nykyinen lainsäädäntömme ei huomioi pakkoavioliittotilanteita riittävästi ja lain soveltaminen tapauksiin on hankalaa. Ihmisoikeusliitto perustelee kantaansa sillä, etteivät pakkoavioliittoepäilyt esiinny esitutkinnassa, vaikka tapauksia on tiedossa muilla toimijoilla.

Pakkoavioliittojen erilliskriminalisoinnin tarvetta on perusteltu pääosin symbolisilla syillä eli kriminalisoinnin välittämällä viestillä. Erilliskriminalisoinnin on kuitenkin nähty myös leimaavan joitakin etnisiä vähemmistöjä ja on jopa pelätty, että erilliskriminalisointi saattaisi painaa ilmiötä entistä enemmän piiloon. (Toivonen 2017) Ihmisoikeusliiton selvityksessä kuitenkin nähdään (Hansen ym. 2016, 20), että erilliskriminalisointi edesauttaisi viranomaisia tunnistamaan pakkoavioliittotapauksia.

4.4.2 RL 25:8 § Pakottaminen

Rikoslain 25 luvun 8 §:n (21.4.1995/578) mukaan:

Joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, pakottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Pakottaminen on asianomistajarikos (RL 25:9 §), mikäli pakottamisessa ei ole käytetty hengenvaarallista välinettä tai erittäin tärkeä yleinen etu ei vaadi syytteen nostamista. Syyttäjä ei siis pääsääntöisesti voi nostaa syytettä pakottamisesta, mikäli asianomistaja ei ilmoita asiaa syytteeseen pantavaksi. Huomioitavaa on lisäksi, että pakottamisen yritystä ei ole kriminalisoitu.

Oikeusministeriön tilauksesta toteutetussa selvityksessä nostetaan esiin, että vaikka pakottamisen tunnusmerkistö sinällään sopii ihmiskauppaa koskevia pykälää paremmin sovellettavaksi pakkoavioliittotapauksiin, on kyseessä kuitenkin asianomistajarikos. Pakkoavioliiton uhriksi joutuneella henkilöllä saattaa olla korkea kynnyks aloittaa rikosprosessi läheisiään vastaan. Syynä saattaa olla esimerkiksi pelko yhteisön menettämisestä tai jopa pelko toisen perheenjäsenen turvallisuuden puolesta. (Toivonen 2017.)

4.4.3 AL 25–27 § Avioero

Avioliittolain (13.6.1929/234) 25 ja 26 §:n mukaan puolisoilla on oikeus avioeroon puolen vuoden harkinta-ajan jälkeen. Ilman harkinta-aikaa avioeron saa, mikäli puoliset ovat asuneet erillään kaksi vuotta (AL 25 §), ovat läheistä sukua toisilleen tai avioliitto on solmittu aikaisemman avioliiton ollessa voimassa (AL 27 §). Avioeroa ei siis saa ilman harkinta-aikaa, vaikka avioliitto olisi solmittu pakotettuna.

Avioliittolaissa määritellään myös omaisuuden jakoon ja elatukseen liittyvät seikat (AL II osa) ja avioliiton purku mitätöimällä saattaisi tuoda mukanaan esimerkiksi jäämistöoikeudellisia ongelmia. Mitätöinnillä voisi tästä huolimatta olla suuri symbolinen merkitys, sillä purku antaisi signaalin siitä, että pakottamalla solmittu avioliitto ei ollut missään vaiheessa lainvoimainen. (Toivonen 2017; Hansen ym. 2016, 82.)

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevan hallituksen esityksen (HE 155/2014) käsittelyä varten annetuissa lausunnoissa esitettiin useita näkemyksiä siitä, että pakkoavioliittojen mitätöinti tulisi mahdollistaa. Lisäksi useammassa launnossa todettiin, että asiaan liittyviä siviilioikeudellisia kysymyksiä ei ole käsitelty riittävällä tarkkuudella. Oikeusministeriö on vastinelaunnossaan todennut lainsäädännön täyttävän Istanbulin sopimuksen asettamat velvoitteet ja että ”- oikeusministeriö näkee lainsäädäntömuutoksen sijasta ennemminkin tarvetta uskonnon ja perheoikeuden välisen suhteen laajemmalle tutkimiselle muun muassa sen selvittämiseksi, miten perhe-elämän monikulttuurisuuteen olisi oikeuspoliittisesti suhtauduttava.” (Ulkoasiainministeriö ym. 2014, 5.)

4.4.4 AL 115 ja 139 § Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustaminen

Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamista käsitellään avioliittolain 2 luvussa. Ulkomailla solmittu avioliitto katsotaan päteväksi Suomessa, mikäli se on pätevä siinä valtiossa, jossa avioliitto solmittiin. Avioliitto on pätevä myös, mikäli se on pätevä valtiossa, jossa toisella puolisoista oli asuinpaikka tai, jonka kansalainen hän oli avioliittoa solmittaessa. (AL 115 §.) Avioliittolaissa kuitenkin säädetään myös, että vieraan valtion lain soveltaminen ei kuitenkaan saa johtaa Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen lopputulokseen (AL 139.2 §).

Edellä mainittuja avioliittolain pykälä on muutettu vuonna 2001 eli niissä ei ole huomioitu Istanbulin sopimuksen asettamia lainsäädännöllisiä velvoitteita. Avioliittolain muutosta valmistelleessa hallituksen esityksessä on kuitenkin huomioitu pakkoavioliitot ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamista koskevan 115 §:n kohdalla. Hallituksen esityksessä huomioidaan Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssissa vuonna 1978 tehty avioliittojen solmimista ja niiden pätevyuden tunnustamista koskeva yleissopimus, jonka mukaan valtio saa kieltäytyä ulkomaisen tunnustamisesta esimerkiksi, mikäli toinen puolisoista ei ole antanut suostumustaan avioliiton solmimiseen vapaaehtoisesti. Hallituksen esityksessä kuitenkin painotetaan niin sanottua *favor matrimonii* -periaatetta, joka edellyttää, ettei ulkomailla asianmukaisesti solmitun avioliiton pätevyydelle aseteta liian tiukkoja rajoituksia. (HE 44/2001, 49.)

Koska Haagin yleissopimuksen mukaista kieltäytymisperustetta ei ole erikseen huomioitu avioliittolainsäädännössä, nähdään hallituksen esityksessä, että *favor matrimonii* -periaatteen mukaisesti myös pakkoavioliitto on Suomessa lähtökohtaisesti pätevä, mikäli avioliittolain 115 §:n mukaiset edellytykset täyttyvät. Avioliittolain 139 §:n 2 momentissa kuvattua niin sanottua *ordre public* -periaatetta voisi kuitenkin hallituksen esityksen mukaan soveltaa pakkoavioliittotapauksiin, sillä Suomi on osapuolena YK:n suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista koskevassa yleissopimuksessa (SopS 50/1964), jossa on määritelty, että avioliiton solmimiseen tarvitaan molempien osapuolten täysi ja vapaaehtoinen suostumus. *Ordre public* -periaate, eli ehdottomuusperiaate, ei kuitenkaan tulisi sovellettavaksi, mikäli avioliittoon pakotettu puoliso ilmaisisi myöhemmin haluavansa pysyä avioliitossa. (HE 44/2001, 49–50.)

Oikeusministeriö on nostanut avioliittolain 193 §:n 2 momentin ehdottomuusperiaatteen esiin Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevassa keskustelussa perusteluna sille, että lainsäädäntömme avioerosäännöksineen on riittävä pakkoavioliittojen purkamisen kannalta (Ulkoasiainministeriö ym. 2014, 5).

4.5 Tekorikosoikeuden ongelmat yhteisölliseen väkivaltaan puuttumisessa

Modernissa suomalaisessa rikosoikeudessa rangaistus määrätään tehdyn teon perusteella. Rangaistus ei siis perustu tekijän henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, vaan teon paheksuttavuuteen. Rikosoikeudellisessa arvioinnissa poimitaan tietty ajallisesti ja paikallisesti määritelty teko, jota arvioidaan rangaistussäännökseen kirjattua objektiivista tunnusmerkistöä vasten. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 94.)

Yhteisöllisen väkivallan rankaisemisen suurin ongelma on, että yhteisöllisen kontrollin muodot eivät usein täytä minkään rikosoikeudellisesti rangaistavan teon tunnusmerkistöä (Hong 2017, 370). Esimerkiksi yhteisön kontrollitoimien osalta on hyvin vaikea näyttää toteen, miten ne ovat vaikuttaneet yksilön elämään ja valintoihin (eml., 367).

Toinen keskeinen ongelma liittyy Suomen yksilölähteiselle ajattelulle perustuvan rikoslain keinovalikoimaan ja vallitsevaan laintulkintaan: lain tekorikosoikeudellinen lähestymistapa ei tunnista pakkoavioliiton kaltaista yhteisöllisessä kontekstissa tapahtuvaa kontrollia ja sen nimissä tehtäviä loukkauksia. Ilman yhteisöllisen kontekstin ymmärtämistä, ei tällaisesta väkivallasta pystytä rankaisemaan. (Hong 2017, 363–364.)

Rankaisemisen ongelmana on myös, että suomalainen rikosoikeus keskittyy yksittäisen tekijän tuomitsemiseen eikä pysty tunnistamaan sitä, että teon taustalla saattaa olla yhteisön luoma sosiaalinen paine tai jopa yhteisesti laadittu suunnitelma. Yhden tekijän tuomitseminen ei myöskään poista väkivaltaa, koska uhrin elämään jää suuri joukko muita ihmisiä, jotka kokevat yhä tarvetta yhteisön kunnian puolustamiselle. Väkivallan uhka saattaaakin jatkua useiden vuosien ajan. (Lidman 2015, 204–205; Holm 2009, 137.)

Rikoslaki ei kuitenkaan ole täysin aseeton, sillä yhteisöllisen väkivallan kohdalla voidaan pyrkiä soveltamaan rikoslain 5. luvun pykälää yrityksestä ja osallisuudesta. Mikäli rikoksen tekemiseen on osallistunut useampia henkilöitä, voivat sovellettavaksi tulla rikoskumppanuutta (RL 5:3), yllytystä (RL 5:5) tai avunantoa (RL 5:6) koskevat pykälät. Tapahtunutta rikosta tulee arvioida huolellisesti kokonaisuutena ja huomioida, että esimerkiksi alaikäisen pojan tehdessä rikoksen isänsä puolesta, on tekemuotona välillinen tekeminen (RL 5:4) ja teon voinee katsoa osoittavan pitkälle vietyä suunnitelmallisuutta. (Holm 2009, 138.)

4.6 Kriminaalipolitiikka ja sukupuolistunut väkivalta

Kriminaalipolitiikalla tarkoitetaan eri yhteiskuntapolitiikan aloilla tehtäviä toimenpiteitä, joilla pyritään vaikuttamaan rikollisuuteen. Rikosoikeuspolitiikassa taas on kyse rikoslainsäädännöllisistä toimista rikosten ehkäisemiseksi. (Niemi-Kiesiläinen 2005, 226.)

Sukupuoli on merkittävä rikosoikeuspoliittinen tekijä, sillä sukupuoli on merkittävin yksilön rikollista käyttäytymistä ennustava ominaisuus. Samoin sukupuoli määrittää myös sitä, millaisissa tilanteissa ihminen tyypillisesti joutuu rikoksen uhriksi. Sukupuoleen liittyviä kysymyksiä ei kuitenkaan huomioida kriminaalipolitiikassa laajasti, vaan naisiin tyypillisesti kohdistuvan väkivallan huomioidaan ”varsinaisesta” väkivallasta eroavina erityistapauksina. (Niemi-Kiesiläinen 2005, 225, 238.)

Rikosoikeuspoliittiseen keskusteluun liittyy olennaisesti *ultima ratio* -periaate, jonka mukaan kriminalisointeja on käytettävä viimeisenä keinona tärkeinä pidettyjen etujen ja arvojen suojeluun (Tapani & Tolvanen 2004, 21–23). *Ultima ratio* -periaatteeseen liittyy myös vaatimus siitä, että säädettävien lakien noudattamisen valvominen on oltava mahdollista eikä ylitsepääsemättömiä tai mielivaltaisesti ratkaistavia näyttöongelmia saa syntyä. Mikäli rikoslakiin sisällytetään säännöksiä symbolisista syistä, siis ilman todellista mahdollisuutta niiden valvomiseen, ylläpidetään virheellistä mielikuvaa siitä, että kaikkia rikoslain määräyksiä ei tarvitse ottaa vakavasti. (Lappi-Seppälä 2006, 69.) *Ultima ratio* -periaate liittyy pakkoavioliittojen erilliskriminalisointia koskevaan keskusteluun, sillä avioliittoon pakottaminen on tyypiesimerkki vaikeasti toteennäytettävästä kontrollista väkivallan muotona.

Ihmisoikeussopimuksiin sitoutuneella valtiolla on velvollisuus suojella kansalaisiaan sopimusten edellyttämässä laajuudessa. Mikäli valtion katsotaan hiljaisesti hyväksyvän jonkin käytännön tai, mikäli todetaan, että lainsäädäntö on puutteellinen kansalaisten suojelemisessa, voidaan valtion katsoa olevan vastuussa yksityishenkilöiden tekemistä ihmisoikeusloukkauksista. (Niemi-Kiesiläinen 1998, 158–159.) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut useita langettavia tuomioita valtioille tapauksissa, joissa niiden on katsottu laiminlyöneen velvollisuutensa suojella kansalaisiaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999) mukaisesti (ks. esim. E.M. v. Romania; Opuz v. Turkki).

Avioliittoon pakottaminen kriminalisoitiin Norjassa vuonna 2003 ja Ruotsissa vuonna 2014. Lainsäädäntöjen välillä on olennaisia eroja, esimerkiksi Norjassa rikos on virallisen syytteen alainen ja Ruotsissa myös pakkoavioliiton valmistelu on kriminalisoitu. (Hansen ym. 2016, 23–26.)

5 TUTKIMUSPROSESSI

5.1 Metodologiset valinnat

Tutkimuksen metodologiset valinnat tehtiin prosessin alussa määriteltyjen tutkimuksen tavoitteen ja tarkoituksen pohjalta. Koska pakkoavioliittoja ei ole aiemmin tutkittu poliisin esitutkinnan näkökulmasta, valittiin tutkimusstrategiaksi kartoittava kvalitatiivinen tutkimus. Kvalitatiivinen, laadulliseksikin kutsuttu, tutkimus sopii tiedon hankintaan, kun tavoitteena on kerätä tietoa kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena ei ole teorian testaaminen, vaan kerätyn aineiston tarkasteleminen. (Hirsjärvi ym. 2010, 137, 164.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen piirteisiin kuuluu, että aineistoa hankitaan esimerkiksi teema- ja ryhmähaastatteluin, ja haastattelun kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisotoksella (Hirsjärvi ym. 2010, 164). Olennaisin ero kvantitatiiviseen, eli määrälliseen, tutkimukseen on, ettei kerättyä aineistoa mitata numeerisesti eivätkä päätelmät nojaa tilastolliseen analyysiin (eml., 137).

Haastattelut toteutettiin asiantuntijoiden teemahaastatteluina. Asiantuntijahaastattelu sopi aihepiirin käsittelyyn, sillä asiantuntijahaastatteluiden tavoitteena on saada tietoa, ei asiantuntijasta henkilönä, vaan hänen nimenomaisesta asiantuntija-aiheestaan ja siitä kumpuavista tulkinnoista (Alastalo ym. 2017, 184).

Haastattelun muodoksi valikoitui teemahaastattelu, koska tutkimusta varten haastatellut asiantuntijat työskentelevät osittain eri organisaatioissa ja kohtaavat ilmiön eri lähtökohdista. Teemahaastattelun ajatuksena on, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastatteluille määritetään keskeiset teemat. Teemahaastattelu huomioi jo menetelmän tasolla sen, että haastateltavien tulkinnat asioista ja asioille annetut merkitykset ovat keskeisiä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 48.) Teemahaastattelu sopi hyvin tähän tutkimukseen antamalla vapautta haastattelutilanteessa kuitenkin siten, että aineistossa säilyy tietty rakenne analyysin helpottamiseksi.

Haastatteluissa oli kyse niin kutsutusta systematisoivista haastatteluista. Vaikka haastatteluiden pohjalta suoritettavan analyysityön perimmäisenä tavoitteena oli teorian luominen, keskityttiin haastatteluissa asiantuntijätiedon systemaattiseen keräämiseen. (Alastalo ym. 2017, 184.)

Koska pakkoavioliitoissa on kyse poliisin esitutkinnan näkökulmasta varsin tuntemattomasta ilmiöstä, valittiin aineiston analysointiin Grounded Theory -menetelmä. Grounded Theory soveltuu hyvin juuri pakkoavioliittotapausten esitutkinnan kaltaisen alati muuttuvan, sosiologisenkin, ilmiön kuvaamiseen (Anttila 2005, 376–377).

Barney Glaser, Anselm Strauss ja Juliet Gorbini kehittivät Grounded Theoryn sosiologisen tutkimuksen välineeksi, menetelmäksi, jonka avulla on mahdollista luoda omaa teoriaa. Toisin kuin monen muun tutkimusmenetelmän, ei Grounded Theoryn tavoitteena ole siis

olemassa olevan teorian testaaminen, vaan oman teorian luominen aineistopohjaisesti. Tutkimusta ei kuitenkaan luoda tyhjiössä, vaan muiden tutkijoiden teorioiden kanssa ”seurustellen”. (Anttila 2005, 376.)

Grounded Theoryssä on kyse ilmiöissä tapahtuvien muutosten prosessoimisesta teoriaksi. Menetelmä edellyttää tutkijalta erityistä joustavuutta, sillä tutkimuksen rakenne syntyy vasta tutkimuksen edetessä. (Anttila 2005, 377.)

5.2 Asiantuntijoiden teemahaastattelut

Tutkimusta varten haastateltiin yhteensä neljää poliisia ja kahta monikulttuurisen järjestötoiminnan ammattilaista. Tehdyistä teemahaastatteluista kolme oli yksilöhaastatteluja ja yksi haastattelu järjestettiin kolmen henkilön ryhmähaastatteluna.

Haastatteluissa käytettiin yhteistä haastattelurunkoa, joka oli muodostettu esitutkimuksen aikana läpikäydyn aineiston pohjalta. Osa haastateltavista pyysi saada haastattelurungon nähtäväkseen ennen haastattelua ja runko toimitettiin heille sähköpostitse. Haastattelut kestivät 61 minuutista 97 minuuttiin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin tietokoneella ja litteroitiin myöhemmin. Käytetty haastattelurunko on tämän tutkimusraportin liitteenä (liite 1).

Kaikki haastattelut tehtiin haastateltavien työpaikalla, heidän itse valitsemassaan rauhallisessa tilassa. Haastattelujen alussa käytiin läpi tutkimuksen tavoitteet, ja sovittiin haastattelun nauhoittamisesta sekä haastattelumateriaalin käytöstä tutkimusraportissa. Haastattelujen alussa käytiin läpi myös tutkimukseen omaksuttu pakkoavioliiton määritelmä (ks. alaluku 2.1) sekä tutkimuksen keskeisin eettinen ongelma eli haavoittuvaisessa asemassa olevien asiakkaiden anonymiteetin suojaus. Haastatteluissa sovittiin kunkin haastateltavan kanssa, että myös asiakastapauksista voidaan keskustella vapaasti ja asiakkaiden anonymiteetti varmistetaan raportointivaiheessa. Haastatteluissa edettiin haastattelurungossa kuvattujen teemojen mukaisesti ja kaikki teemat käytiin läpi kaikissa haastatteluissa. Teemojen väliset painotukset vaihtelivat kuitenkin riippuen kunkin haastateltavan omista näkemyksistä, kokemuksista ja osaamisalueista.

Tutkimukseen haastateltiin

- rikosylikomisario Juhani Vuorisalo, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä
- rikosylikonstaapeli Marja Vuento, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä
- vanhempi rikoskonstaapeli Sirpa Koskela, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä
- vanhempi konstaapeli Marianne Mela, Helsingin poliisilaitos, ennalta estävä toiminto
- johtaja Natalie Gerbert, Monika-Naiset liitto ry, Voimavarakeskus Monika
- vastaava sopu-työntekijä Johanna Aapakallio, Loisto settlementti ry, SOPU-työ.

Poliisien näkökulman ja kokemusten selvittäminen on tutkimuksen tavoitteiden kannalta keskeisintä, joten haastateltavien valinnassa painotettiin poliiseja.

Läheisväkivaltaryhmässä suoritetaan Helsingin poliisilaitoksen alueella tapahtuneiden lähisuhdeväkivaltarikosten esitutkinta. Oletuksena oli, että avioliittoon pakottamiseen liittyvät tapaukset tulisivat osallisten välisestä suhteesta johtuen tutkittavaksi nimenomaan läheisväkivaltaryhmälle, vaikka ihmiskaupparikosten tutkinta onkin keskitetty poliisilaitoksessa muualle. Ryhmänjohtajana toimiva rikosylikonstaapeli Vuento ja tutkinnanjohtajana toimiva rikosylikomisario Vuorisalo valittiin haastateltaviksi, koska heillä on esimiehinä laaja-alaisin käsitys ryhmällä tutkittavana olleista tapauksista useiden vuosien ajalta. Vanhempi rikoskonstaapeli Koskelalle on keskitetty ryhmässä niiden tapausten tutkinta, joissa epäillänsä olevan kunniaan liittyviä motiiveja. Läheisväkivaltaryhmään kuuluvien poliisien haastattelu tehtiin ryhmähaastatteluna haastateltavien omasta aloitteesta.

Helsingin poliisilaitoksen ennalta estävässä toiminnossa työskentelevän vanhempi konstaapeli Marianne Melan työ on keskittynyt eri kieli- ja kulttuuritaustaisten ihmisten ja yhteisöjen pariin. Melan tehtävät eivät pidä sisällään rikosten esitutkintaa, vaan työ on keskittynyt rikoksia ennalta estävään yhteistyöhön ja verkostoitumiseen. Osa Melan tehtävistä liittyy kunniaan liittyvän väkivallan uhrien kohtaamiseen ja esitutkinnan käynnistämisen tukemiseen.

Natalie Gerbert työskentelee väkivaltaa kokeneiden maahanmuuttajataustaisten naisten tukemiseen keskittyneen Voimavarakeskus Monikan johtajana. Voimavarakeskus on osa monikulttuuristen Monika-Naiset liitto ry:n tuottamia palveluita. Gerbertin työ on keskittynyt väkivallan nais- ja lapsiuhrien tukemiseen.

Johanna Aapakallio toimii vastaavana Sopu-työntekijänä Loisto settlementti ry:n Sopu-työssä. Sopun toiminta pyrkii ennaltaehkäisemään kunniaan liittyvää väkivaltaa, mutta Aapakallio tapaa työssään myös perheitä ja yhteisöjä, joissa väkivaltaa on jo tapahtunut. Sopun toiminta on luonteeltaan sovittelevaa ja työtä tehdään sekä väkivallan uhrien että tekijöiden parissa.

5.3 Aineiston analyysi Grounded Theoryn periaatteiden mukaisesti

Grounded Theoryssä on kyse aineistopohjaisen teorian muodostamisesta ja menetelmän käytön edellytyksenä on, että muodostettava teorian tulee pohjata koko tutkimusaineistoon (Anttila 2005, 377–381). Haastattelujen litterointitarkkuus määrittyi tutkimuskysymysten ja analyysitavan perusteella (Ruusuvuori & Nikander 2017, 367), joten kaikki tutkimusta varten tehdyt haastattelut litteroitiin kokonaisuudessaan kaikkien puhujien osalta. Työläs litterointiprosessi oli tutkimuksen luotettavuuden kannalta olennainen: haastattelujen keskeisiä asioita ei ole mahdollista päättää ennen valittuun menetelmään kuuluvan monivaiheisen koodauksen suorittamista.

Litteroinnin tarkkuudeksi valikoitui peruslitterointi, eli litteroinnista jätettiin pois esimerkiksi äännähdykset, kesken jääneet sanat ja tavut, sekä täytesanat kuten ”niinku” ja ”tota” (Tampereen yliopisto 2017). Tätä tarkempi keskusteluanalyttinen litterointi ei ollut

tarpeen, koska myös ryhmähaastattelussa oli kyse keskustelun sisällöstä eikä puheenvuorojen implisiittisestä sisällöstä (Ruusuvuori & Nikander 2017, 367). Litteroitua tekstiä syntyi yhteensä 93 sivua, fontilla Times New Roman 12 pt, rivivälillä 1,15.

Haastatteluista on poimittu lyhyitä katkelmia, joita käytetään tutkimustulosten raportoinnin yhteydessä. Katkelmista on poistettu yksityiskohdat, joiden perusteella tapausesimerkkien taustalla olevia uhreja voisi yksilöidä. Katkelmia on muotoiltu yleiskielisemmäksi koko aineiston litteroinnin jälkeen ja niistä on poistettu ei-äidinkielen puheen piirteitä luettavuuden helpottamiseksi. Kaikki muokatut katkelmat on hyväksytetty haastatelluilla henkilöillä alkuperäisen viestin välittymisen varmistamiseksi.

Grounded Theory -analyysi muodostuu viidestä toisiinsa limittyvästä vaiheesta (Anttila 2005, 377):

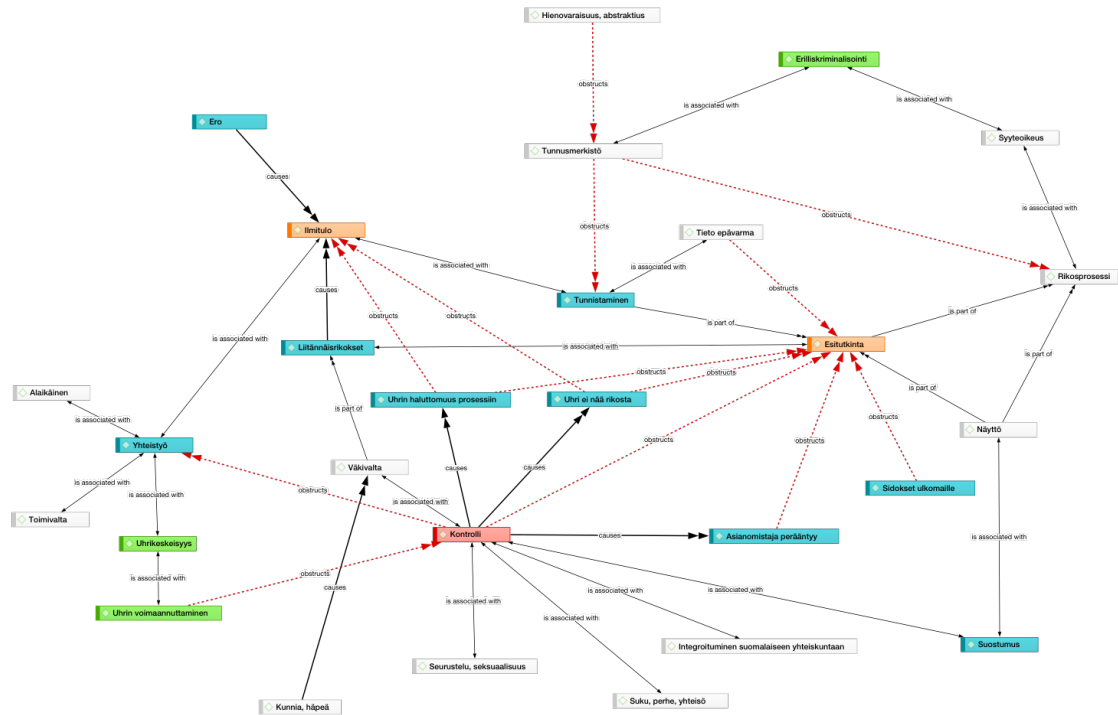
Ensimmäinen vaihe. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa pyritään antamaan nimiä aineistossa esiintyvälle tapahtumille ja ilmiöille. Kyse on *avoimesta koodauksesta*, jonka tavoitteena on kehittää valikoima kategorioita teorian pohjalle. Koko aineiston analysointi on tärkeää, jotta kehittyvä teoria ei jää puutteelliseksi, vaan vastaa tutkimusaineistoa kokonaisuudessaan. (Anttila 2005, 377–381.)

Aloitin analyysityön lukemalla kaikki litteroidut haastattelut läpi kertaalleen ja merkitsemällä aineistoon koodeja. Koodaamisen tavoitteena oli määritellä haastateltavien puheenvuoroille tai niiden osille käsitetaso, joita ryhmittelemällä muodostettiin abstraktimpia kategorioita. Käytin aineiston analysoinnissa apuna ATLAS.ti-ohjelmaa, joka mahdollisti kerätyn kvalitatiivisen aineiston monipuolisen koodaamisen, koodien ryhmittelyn ja koodien välisten suhteiden analysoinnin.

Litteroidusta tekstistä koodattuja sitaatteja oli yhteensä 204 kappaletta. Sitaatit olivat pituudeltaan yhdestä lauseesta aina kokonaiseen puheenvuoroon asti. Sitaatteja oli yksilöhaastatteluissa 40–47 kappaletta per haastattelu ja pidemmässä ryhmähaastattelussa 77 kappaletta. Yksittäisellä sitaatilla oli yhdestä yhdeksään koodia mediaanin, eli tyypillisen arvon, ollessa kaksi.

Koodeja syntyi 50, joista 28 osoittautui teorian muodostamisen kannalta keskeisiksi. Koodien määrä vaihteli analyysin kuluessa, sillä niitä yhdisteltiin, erotettiin ja ryhmiteltiin eri tavoin prosessin edetessä. Koodeja olivat esimerkiksi: seurustelu ja seksuaalisuus, asianomistaja perääntyä, ero sekä suku, perhe, yhteisö.

Toinen vaihe. Analyysin toisessa vaiheessa on kyse *aksiaalisesta koodauksesta*, jonka tavoitteena on löytää yhteyksiä ensimmäisessä vaiheessa muodostettujen kategorioiden välille ja luoda näin selkeyttä käsitejärjestelmään. Aksiaalisen koodauksen tavoitteena on laajentaa aineiston käsittelyä. (Anttila 2005, 381.) Kaavio 2 havainnollistaa käsitekarttaa, jonka koostin selkeyttämään keskeisimpien koodien välisiä suhteita.

Kaavio 2. Aksiaalisen koodauksen tueksi muodostettu käsitekartta. Käsitekartta ei esitä koodien välisiä suhteita tyhjentävästi, vaan se on toiminut analyysityön tukena. Käsitekartta on nähtävissä suuremmassa koossa tämän tutkimusraportin liitteenä (liite 2).

Toiseen vaiheeseen kuuluu myös *selektiivinen koodaus*, jonka tavoitteena on hahmottaa aineiston pääkategoriat. Selektiivinen koodaus rajaa työtä keskittymällä olosuhteisiin ja tilanteisiin, jotka liittyvät pääkäsitteisiin. (Anttila 2005, 381-382.)

Koodeille muodostui lopulta 11 eri kategoriaa ja kolme pääluokkaa: ilmituloon vaikuttavat tekijät, esitutkintaa vaikeuttavat tekijät ja pakkoavioliittojen torjunta.

Kolmas vaihe. Analyysin kolmannen vaiheen aikana hypoteeseja, eli alussa luotuja kategorioita, verrataan muuhun aineistoon tai hankitaan vertailua varten uutta aineistoa. Tällainen vertailu auttaa välttämään vinoutumia, koska muodostettuja hypoteeseja verrataan muuhun aineistoon. (Anttila 2005, 383.)

Grounded Theoryssä olennaista on, että vaiheita ei suoriteta toisistaan erillisinä ja peräkkäisinä, vaan vaiheet vuorottelevat ja sekoittuvat toisiinsa (Glaser & Strauss 1967, 43). Palasinkin tekemään kaikkia edellä mainittuja vaiheita lähes analyysiprosessin loppuvaiheeseen asti. Juuri tästä johtuen osa selektiivisellä koodauksella muodostetuista pääluokista on nähtävillä edellä esitettyssä, alun perin aksiaalisen koodauksen tueksi muodostetussa, käsitekartassa.

Neljäs vaihe. Varsinainen teorian tuottaminen kuuluu Grounded Theory -menetelmän neljänteen vaiheeseen. Neljännen vaiheen tavoitteena on, että aksiaalisessa koodauksessa hahmotetut tutkittavan ilmiön olemusta valottavat suhteet tiivistetään näkemykseksi siitä, mitä tutkimuksessa varsinaisesti on kyse. Käytännössä tämä vaihe pitää sisällään *valikoivaa koodaamista*, jonka avulla kategoriat yhdistetään muodostamaan perusteltu teoria. (Anttila 2005, 383–384.)

Viides vaihe. Menetelmän viimeisessä vaiheessa kirjoitetaan tutkimusraportti. Kerätyn aineiston rooli on tässä vaiheessa todistaa neljännessä vaiheessa kuvattua teorian muodostusta. (Anttila 2005, 383.)

Analyysin viimeiset vaiheet näyttäytyivät tutkimusprosessissani lähes päällekkäisinä. Kaikki vaiheet kuitenkin linkittyivät Grounded Theoryn periaatteiden mukaan vahvasti toisiinsa: palasin kirjoitusprosessin aikana toistuvasti analyysin alkupäässä kuvattuihin koodaamisen muotoihin, mutta osa lopullisista teoriaa rajaavista oivalluksista syntyi jo varhaisista analyysivaiheen muistiinpanoista. Erityisesti aksiaalinen koodaus osoittautui keskeiseksi teorian muodostamisen ja testaamisen työkaluksi.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset on ryhmitelty kolmeen alalukuun. Ensimmäisenä esitellään pakkoavioliittojen ilmituloon vaikuttavat tekijät, sen jälkeen tapausten esitutkintaa vaikeuttavat tekijät ja lopuksi laajemmin pakkoavioliittojen torjuntaan liittyvät näkökulmat.

6.1 Pakkoavioliittojen ilmituloon vaikuttavat tekijät

Jako pakkoavioliittotapausten ilmituloon ja esitutkintaan vaikuttaviin seikkoihin ei ollut kaikilta osin yksiselitteinen. Esimerkiksi uhrin ymmärrys omasta tilanteestaan ja omista oikeuksistaan vaikuttaa suoraan poliisin mahdollisuuksiin havaita tapahtunut rikos. Samoin yhteisön osuus näyttäytyy olennaisena sekä tapausten ilmitulossa että esitutkinnassa. Osa tutkimuksessa esiin nousseista tekijöistä onkin käsitelty sekä ilmitulon että esitutkinnan näkökulmista.

6.1.1 Liitännäisrikokset

Suurimpana yksittäisenä pakkoavioliittotapausten ilmituloon myötävaikuttavana seikkana haastatteluissa nousi esiin avioliitossa esiintyvä fyysinen väkivalta. Katteoria nimettiin analyysivaiheessa liitännäisrikokseksi, koska fyysisen väkivallan ohella parisuhteissa esiintyy haastateltavien kokemuksen mukaan myös esimerkiksi laittomina uhkauksina käsiteltäviä tekoja.

Haastateltujen poliisien kokemuksen mukaan tieto tai vihjaus pakkoavioliitosta käy tyypillisesti ilmi, kun tutkitaan muuta väkivaltarikosta. Tyypillisimmillään tapaus on tullut esitutkintaan kotihälytystehtävällä olleen poliisipartion tekemän rikosilmoituksen perusteella.

Ilmiön arveltiin liittyvän siihen, ettei uhri miellä avioliittoon pakottamista rikokseksi, vaan poliisiin otetaan yhteyttä vasta, kun suhteessa ilmenee väkivaltaa:

Ei ihmiset tule sanomaan meille, että tarvitsen apua, koska en rakasta puolisoani ja minut on pakotettu avioliittoon. Tänne tullaan kertomaan, että puolisoni pahoinpitelee minua. (Mela 2018.)

Esitutkintaa suorittavien poliisien keskuudessa oli kuitenkin epäily siitä, että osa uhreista ei nosta esille avioliittonsa pakotettua alkuperää poliisin tutkiessa jotakin tiettyä väkivallantekoa tai muuta rikosta. Vaikka liitännäisrikokset nähtiin keskeisenä pakkoavioliittoja poliisille ilmi tuovana tekijänä, on kääntöpuolella pelko siitä, ettei pakkoavioliitto tule välttämättä koskaan poliisin tietoon, mikäli perheessä ei ole muuta väkivaltaa tai väkivallasta ei ilmoiteta poliisille.

Tähän näkökulmaan liittyy olennaisesti myös uhrin oma käsitys tilanteestaan sekä poliisin kyky tunnistaa pakkoavioliitot. Tutkimustulokset näiltä osin esitellään jäljempänä alaluvuissa 6.1.3 sekä 6.2.1.

6.1.2 Pyrkimykset avioliiton päättämiseen

Pyrkimykset liiton päättämiseen nähtiin liitännäisrikosten ohella kaikissa haastatteluissa hyvin keskeisenä pakkoavioliittojen ilmituloon vaikuttavana tekijänä. Nämä tekijät saattavat myös limittyä tilanteissa, joissa avioeron esiin nostaminen laukaisee väkivallan tai sillä uhkailun.

Esitutkintaa suorittavat poliisien keskuudessa nähtiin, että kyse on saman tyyppisestä ilmiöstä kuin kantasuomalaisten välisissä parisuhteissa esiintyvistä mustasukkaisuustilanteesta. Keskeisenä erona kuitenkin nähtiin yhteisölliseen kulttuuriin kuuluvia piirteitä:

Kun on ero meneillään, suku puuttuu asiaan ja ulkomailta tulee puheluita, että pitää pysyä naimisissa. (Vuento 2018.)

Ilmiö vanhassa kotimaassa asuvan perheen sekaantumisesta eroprosessiin oli tuttu myös Sopu-työn Aapakalliolle. Asiakas on esimerkiksi toivonut tukea avioliiton päättämiseen, mutta ajan kuluessa onkin selvinnyt, että suhteessa on alun perinkin ollut kyse pakkoavioliitosta.

Poliisin ennalta estävän toiminnon Mela, Monika-Naisten Gerbert ja Sopu-työn Aapakallio näkivät kaikki, että suostumuksellakin solmitusta avioliitosta voi tulla pakkoavioliitto, mikäli eroa ei myönnetä:

Mä nään tän siten, että jos avioliitto on solmittu järjestettynä tai ihan vapaaehtoisesti, ja toinen haluaa avioeron, mutta sitä ei myönnetä, se on pakotettuna olemista siinä avioliitossa. Silloin pitäisi pystyä myöntämään se avioero. (Aapakallio 2018.)

Miksi se, että sä et pääse eroon, rajattaisiin pois tästä? Yhtä lailla se vahingoittaa sen ihmisen elämää. (Mela 2018.)

Mela nosti esiin, että aiemmin mainituista seikoista huolimatta on myös tilanteita, joissa uhri itse on haluton eroamaan. Tekijänä tällaisissa tilanteissa on nähty pelko siitä, että avioero vaikuttaa perhesiteen perusteella saatuun oleskelulupaun. Gerbertin kokemuksen mukaan eroa ei kaikissa tapauksissa haluta hakea, koska itseän ja mahdollisiin lapsiin kohdistuu väkivallan uhkaa.

Melan kokemuksen mukaan mutkikkaiden erotilanteiden ratkaisemiseksi ei aina tarvita rikosprosessia, vaan pelkkä poliisin kanssa keskusteleminen saattaa auttaa osallisia näkemään tilanteen vakavuuden. Myös Aapakallio nosti esiin eroprosessien tukemisen Sopu-työn keskeisenä toimintamuotona, josta on saatu paljon hyviä kokemuksia.

6.1.3 Uhrin ymmärrys tilanteestaan

Tarkempia havaintoja poliisin pakkoavioliiton tunnistamiseen liittyvistä tekijöistä esitellään alaluvussa 6.2.1. Tässä yhteydessä on kuitenkin tarpeellista mainita, että keskeisimpänä esteenä poliisien mahdollisuudelle tunnistaa pakkoavioliittoja nähtiin se, ettei uhri itse ota asiaa esille poliisin kanssa asioidessaan. Haastateltujen kertoman perusteella kokonaisuuden taustalla saattaa vaikuttaa uhrin oma ymmärrys tilanteestaan.

Poliisin ennalta estävän toiminnon Melan mukaan uhriin kohdistunut kontrolli saattaa vaikuttaa tavalla, jota on vaikea ymmärtää, mikäli ilmiö ei ole ennalta tuttu:

Voi olla, että häntä vaikka seurataan GPS-laitteella, hänellä ei ole oikeutta poistua kotoa ilman isoveljeä, hän on väkivallan uhri, hänellä ei ole minkäänlaista mahdollisuutta taloudelliseen itsenäisyyteen, mitään oikeutta mihinkään mielipiteeseen tai hänen mielipidettään ei kysytä yhtään mihinkään. Voi olla, että hän on kotimaasta asti tottunut siihen, että kaikki muut päättävät hänen puolestaan. Kun kysytään, mitä sä haluat, voi olla, ettei hän edes ymmärrä, mitä merkitystä sillä on. (Mela 2018.)

Melan mukaan tapausten ilmituloa saattaa vaikeuttaa myös se, ettei uhrilla ole tietoa omista oikeuksistaan. Melalle olivat tuttuja tilanteet, joissa suurimpana ongelmana ei ole avioliiton tausta, vaan yleisesti uhrin alisteinen asema.

Järjestötoimijoiden mukaan kyse saattaa olla myös siitä, ettei uhri miellä joutuneensa rikoksen kohteeksi tai, että pakottamalla solmittu avioliitto vaikuttaa uhrin elämään viiveellä:

Voi olla, että nainen on mennyt vapaaehtoisesti naimisiin ja ongelmia syntyy vasta, kun mies muuttaa perheen yhdistämisen myötä Suomeen. Nainen on kasvanut täällä ja näkee itsensä hyvin erilaisessa roolissa kuin täysin toisesta todellisuudesta tuleva mies. Samaan aikaan nainen näkee, miten hänen luokkakaverinsa ja muut elää, ja kohtaa sen, mitä häneltä odotetaan. Oli ihan kiva mennä naimisiin, mutta mitä sen jälkeen? (Gerbert 2018.)

Ilmitulon kannalta haastavaa onkin, että avioliittoon pakottamisen paljastamiseksi, asiaa pitäisi usein tutkia:

Pakkoavioliittokäsittehen on meidän länsimaisten keksimä, ei asiakas osaa sanoa, että hei mulla on tällainen pakkoavioliitto-ongelma. Eikä viranomaisiin välttämättä nää sitä käsitteenä, vaan kuten kunniaan liittyvässä väkivallassakin se voi olla joku muu juttu, jota tutkitaan, ja sitä tulkitaan, että aa tää onkin tätä. (Aapakallio 2018.)

6.1.4 Järjestöjen ja viranomaisten välinen yhteistyö

Järjestöjen ja eri viranomaisten välistä toimivaa yhteistyötä pidettiin tärkeimpänä tekijänä sille, että pakkoavioliittotapausten ilmitulo tulevaisuudessa varmistuisi. Näkökulma nousi esiin kaikissa haastatteluissa myös, kun mietittiin kokemuksia jo ilmi tulleista tapauksista.

Kaikki haastatellut tahot ovat olleet aiemmin yhteydessä toisiinsa pakkoavioliittojen tai jonkin muun kunniaan liittyvän väkivallan muotojen tiimoilta. Yhteistyötä on tehty pääasiassa asiakastapausten ympärillä, mutta myös kouluttamista ja tiedonvaihtoa tapahtuu haastatteluiden perusteella paljon. Molemmat haastatellut järjestötoimijat kertoivat, että poliisi on ohjannut asiakkaitaan heidän palveluidensa pariin.

Melan mukaan avioliittoon pakottamiseen liittyvät tapaukset ovat tulleet Helsingin poliisin ennalta estävän toiminnon tietoon pääasiassa järjestöjen kautta, mutta akuuteissa tilanteissa myös lastensuojelun kautta. Läheisväkivaltaryhmän Vuorisalo epäilikin, että avioliittoon pakottamiseen liittyviä tapauksia on ollut lastensuojelussa tiedossa enemmän, sillä poliisille päätyvät yleensä vain rikosepäilyt, joihin liittyy fyysisistä väkivaltaa.

Myös yhteistyö koulujen kanssa nähtiin erityisen keskeisenä. Esimerkiksi Gerbertin mukaan noin puolet Monika-Naisten tietoon tulleista avioliittoon pakottamiseen liittyvistä tapauksista on tullut esiin nimenomaan koulun kautta. Myös Mela korosti koulun roolia, sillä vaikka uhrin elämä olisi kuinka rajattua, ulottuu kontrolli harvoin niin pitkälle, ettei nuori pääsisi käymään edes koulussa. Ilmiön nähtiin liittyvän kaikkeen kunniaan liittyvään väkivaltaan ja laajemmin myös lähisuhdeväkivaltaan. Fyysinenkin väkivalta ei välttämättä vie nuorta lääkäriin, mutta koulussa on helpompaa muodostaa vuosien saatossa luottamuksellinen suhde esimerkiksi koulukuraattoriin tai terveydenhoitajaan.

Poliisin ja järjestötoimijoiden välinen yhteistyö nähtiin kaikissa haastatteluissa paitsi rinnakkaisena, myös peräkkäisenä prosessina:

Me kuljetaan vähän siinä rinnalla, että se mies ymmärtää, että tää nainen on nyt lähdössä ja lähtenyt, eikä siitä ole mitään hyötyä, että hän jatkaa ahdistelua. Rikostutkinnan jälkeen tapaus menee vielä syyteharkintaan ja jos joudutaan vielä käräjille, pitää siinä kohtaa miettiä vielä uudelleen, että mitä sen jälkeen. (Aapakallio 2018.)

Me vedetään sitä rikosprosessia, mutta samalla me ohjataan tukitoimiin, jotta se väkivalta saataisiin loppumaan. Prosessit siis kulkee eteenpäin rinnakkaisina. Mutta kyllä mä uskon, että jossain määrin yhteistyössä on haasteena, että joskus asian ajatellaan ratkeavan ikään kuin itsestään, kun siitä on ilmoitettu poliisille. Me taas nähdään tää siten, että asia ei ratkea poliisin toimin, mutta ei se ratkea välttämättä yksittäisen sosiaalipuolen toimijankaan toimin, vaan tarvitaan pitkäjänteistä yhteistyötä. Rikosprosessi on vaan yksi hyvin kapea sektori tässä. (Vuorisalo 2018.)

Haastatellut poliisit nostivat ymmärrettävästi esille myös toimivaltaan liittyvät tekijät: koska poliisin ja muiden viranomaisten toimivalta on tarkkaan säädeltyä, on uhrien auttamiseksi tehtävä tehokasta yhteistyötä. Eniten mainittuna yhteistyön muotona nousi esiin poliisin ja sosiaaliviranomaisten välinen työnjako rikosprosessin aloittamisessa ja lapsen kiireellisessä huostaanotossa.

Sopu-työn Aapakallio näki toimivan yhteistyön poliisin kanssa tärkeänä, jotta asiakkaiden ohjaaminen on luontevaa puolin ja toisin. Aapakallio kuitenkin toivoi, että kunniaan liittyvään väkivaltaan liittyvää osaamista olisi poliisissa laajemmin ja poliisi pystyisi palvelemaan joustavammin. Uhrin kynnyks lähtee poliisiasemalle saattaa olla niin korkea, että prosessi saadaan parhaiten alkuun uhrin valitsemassa ympäristössä. Tätä näkökulmaa käsitellään tarkemmin pakkoavioliittojen torjuntaan liittyvässä aluvussa 6.3.1.

Haastatellut asiantuntijat olivat yhtä mieltä siitä, että vastuu yhteistyön kehittämisestä kuuluu kaikille toimijoille. Ylimmän vastuun nähtiin kuuluvan viranomaisten toiminnasta vastaaville ministeriöille, mutta kokonaisuuden vastuuttamista yhdelle taholle ei pidetty järkevänä.

6.2 Pakkoavioliittotapausten esitutkintaa vaikeuttavat tekijät

Esitutkintalain (22.7.2011/805) 3 luvun 3 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava, kun on syytä epäillä, että on tehty rikos. Epäily rikoksesta voi syntyä joko esitutkintaviranomaiselle tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten.

Edellisessä aluvussa käsitellyt ilmituloon vaikuttavat seikat ovat siis suorassa yhteydessä myös esitutkinnan suorittamiseen: mikäli uhri ei itse miellä tulleensa pakotetuksi, on esitutkintaa vaikea käynnistää. Esitutkintaan vaikuttavia ja sitä vaikeuttavia seikkoja on

kuitenkin tärkeä käsitellä omana kokonaisuutenaan, jotta vastuuta prosessin ongelmista ei sysätä epähuomiossa rikoksen uhreille.

6.2.1 Poliisin kyky tunnistaa tapaukset

Pakkoavioliittotapausten ilmitulo ja poliisin kyky tapausten tunnistamiseen nousivat haastatteluissa toistuvasti esiin toisiinsa liittyvinä ja toisiaan selittävinä tekijöinä: tapauksia ei tule ilmi, koska poliisi ei tunnista niitä, mutta toisaalta poliisi ei tunnista tapauksia, koska avioliiton lähtökohdista ei kerrota.

Läheisväkivaltaryhmän haastattelussa palattiin ilmiön tunnistamista poliisissa käsittelevässä keskustelussa toistuvasti siihen, ettei uhrikaan välttämättä miellä olevansa uhri tai tuo asiaa esille:

Ei me voida lähteä siitä, että me oltaisiin ammattilaisia tunnistamaan pakkoavioliittoja, en mä niin halua väittää. (Vuorisalo 2018.)

Pahahan se on jotain tunnistaa, jos kukaan ei sano sulle. (Vuento 2018.)

Läheisväkivaltaryhmän haastattelussa nostettiin tapausten tunnistamiseen liittyen myös epäily ilmiön laajuudesta:

Jos väittämä on, että me ei tunnisteta tapauksia, mutta yksi hypoteesi on myös, että näitä ei ole niin hirveästi edes tunnistettavaksi. (Vuento 2018.)

Tämä epäily oli Monika-Naisten Gerbertille tuttu ja sen nähtiin linkittyvän suoraan myös ilmiön tunnistamiseen ja esitutkintaan:

Näistä tapauksista pitää tehdä tutkintapyyntö poliisille, että asiaa selvitetään, koska poliisiinkin tarvitaan osaamista. Jos kukaan ei ilmoita näistä tapauksista, pysyy tämä aina sellaisena ufo-ilmiönä, jota jossain tapahtuu, mutta yhtään tapausta ei tule pöydälle. (Gerbert 2018.)

Poliisien esitutkintatyön keskeisimpiä tehtäviä on hahmottaa, onko syytä epäillä rikosta. Arviointi tehdään olemassa olevassa lainsäädännössä määriteltyjen rikosten tunnusmerkistöjen perusteella. Haastatteluissa tapausten tunnistaminen liitettiin keskusteluun siitä, onko tunnistettavissa olevaa rikosta edes tapahtunut:

Varsinkin, jos siinä ei ole mitään väkivallan uhkaa. Sanotaan vaan, että sä oot ihan hirveä pettymys meidän perheelle, etkö sä mieti tätä meidän perheen kannalta ja syyllistetään, niin eihän se ole rikos. Mikä rikos se olisi? (Mela 2018.)

Eihän mitään esitutkintaa aloiteta, ellei ole syytä epäillä rikosta, eli joku teko, joka toteuttaa rikoksen tunnusmerkistön. Pakkoavioliitossa voi olla aika hankala löytää se rikoslain tarkoittaman rikoksen tunnusmerkistö. (Vuento 2018.)

Läheisväkivaltaryhmässä pidettiin pakon määritelmää erityisen vaikeana, mikäli asiaan ei sisälly väkivaltaa tai uhkausta, eli nykyisen pakottamisen (RL 25:8) tunnusmerkistö ei täyty. Vuento myös kyseenalaisti, onko poliisin tarpeellista puuttua kulttuurisiin käytäntöihin.

Esitutinnan kannalta erityisen ongelmallisena pidettiin uskonnon mukaisia avioliittoja, koska niistä ei välttämättä ole todisteita:

Ei he välttämättä ole virallisesti naimisissa, jos on alaikäisistä kyse. He voi olla uskonnollisesti siunattuja tai on jollain tavalla yhteisön kesken sovittu, että he ovat naimisissa. Suomeksi se voi olla avoliitto tai että asutaan yhdessä. (Aapakallio 2018.)

Läheisväkivaltaryhmän jäsenet eivät nostaneet esiin pakottamiseen liittyviä tapauksia, jotka koskivat ainoastaan uskonnollisin menoin solmittuja pakkoavioliittoja. Tämä osaltaan tukee Sopu-työn Aapakallion esiin nostamaa ajatusta siitä, että tapauksia on vaikea tutkia. Monika-Naisten Gerbert kertoi epäilevänsä, että uskonnollisin menoin solmitut alaikäisten avioliitot eivät ole välttämättä tiedossa edes lastensuojelulla.

Tapausten tunnistamiseen liittyvä vaikeus nähtiin yhtä lailla poliisissa ja järjestöissä: pakottamiseen liittyvät tapaukset eivät noudata oppikirjojen ja elokuvien mallia. Poliisin ennalta estävän toiminnon Melan mukaan tapausten tunnistamista saattaa vaikeuttaa myös se, että motiivit pakottamisen taustalla voivat olla moninaisia. Kyse ei aina ole pelkästään kulttuurisista tekijöistä, kuten kunniaista, vaan taustalla voi olla myös taloudellisen hyödyn tavoittelua tai jopa liitos laajempaan ihmiskauppatoimintaan.

6.2.2 Suostumuksen arviointi ja vaikutus

Osapuolten suostumukseen liittyvä pohdinta nousi esiin poliisin ennalta estävän toiminnon Melan ja molempien järjestötoimijoiden haastatteluissa. Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että avioliittoon pakottamiseen liittyvät elementit olivat tutuimpia juuri edellä mainituille tahoille. Suostumuksen arvioinnissa on haastattelujen perusteella kyse pakkoavioliittojen rangaistavuuden kannalta ongelmallisimmasta alueesta, joka nousee laajemmin esiin myös esitutkintaan tulevien tapausten määrän kasvaessa.

Suostumuksen arviointi on lähtökohtaisesti vaikeaa:

Pahoinpitelyt tai laittomat uhkaukset on vielä helppo tutkia, mutta pakkoavioliittoa ei ole erikseen kriminalisoitu ja se on vielä niin monimutkainen paletti. Voi olla, että tytär haluaa naimisiin ja välillä se ei haluakaan, eli vaikka pakkoavioliitto kriminalisoitaisiin, niin se voi olla hirveän vaikea tutkia. Ei nämä tapaukset mene kuin oppikirjassa, vaan siihen liittyy hirveästi tällaisia, mitä se uhri haluaa, ehkä se haluaa ja yhtäkkiä se ei haluakaan. (Mela 2018.)

Yhteisöllisissä kulttuureissa tyypilliset järjestetyt avioliitot nousivat esille kaikissa haastatteluissa. Joskus pakkoavioliiton taustalla ei olekaan Sopu-työn Aapakallion mukaan

käsitys kunniasta, vaan perheessä vallitseva ajatus siitä, että päätäntävalta lapsen puolisoista kuuluu vanhemmille. Melan kokemuksen mukaan perinne on vahva ja puolison järjestäminen saattaa näyttäytyä jopa velvollisuutena. Poliisin puuttumiskynnyksen määrittäminen voikin muodostua ongelmalliseksi:

Eihän poliisin tarvitse ottaa kantaa siihen, olivatko he hurjan rakastuneita toisiinsa vai rakastuivatko he parisuhteessa. Suurin osa maailmasta toimii siten, että se järjestetään ja kaikki menee ihan hyvin. Jos siihen kuitenkin liittyy se pakottaminen, silloin puhutaan jo rikoksesta. Ihmisellä on oikeus valita puolisonsa. (Mela 2018.)

Joskus tilanteeseen liittyy suostumuksen perumista:

Voi olla, että tytär vaikka haluaisi naimisiin ihastuksensa kanssa, mutta on ihan normaalia, että teineillä mieli muuttuu. Jos on kihlauduttu, mutta ei halutakaan naimisiin, vanhemmat saattaa ajatella, että täähän on tosi noloa, jos ruvetaan purkamaan kihlausta. Sit ne vanhemmat rupeaa painostamaan, että kyllä sun nyt pitäisi mennä naimisiin, mutta tytär ei haluakaan. Siinä kohtaa se alkaa saada pakkoavioliiton piirteitä. Mutta voihan tyttö myös tulla siihen tulokseen, että olen mä sittenkin ihastunut siihen niin paljon, että haluan naimisiin. Sit se onkin taas vaan järjestetty avioliitto. (Mela 2018.)

Yhtenä järjestetyn avioliiton ja pakkoavioliiton väliin mahtuvana muotona haastatteluissa nousi esiin valinnanvapauden rajoittaminen ja siihen liittyvä näennäisen suostumuksen antaminen:

Perhe on elänyt Suomessa ja nuori, on se tyttö tai poika, on kasvanut täällä, mutta sille on sanottu, että sä et rupea suomalaisten kanssa seurustelemaan ja naimisiin menet kunnon meikäläisen kanssa. Nuoren elämää rajoitetaan ja rajoitetaan, ja sit yksi kesä sanotaan, että mennään kotimaahan käymään. Siellä käy ilmi, että isoäiti ja tädit on katsoneet jotain vaihtoehtoja ja nuorelle sanotaan, että sä voit tavata näitä neljää ihan miten sä haluat! Se on tän nuoren mielestä ihanaa, koska ensimmäistä kertaa kukaan ei kiellä sitä. Se käy kahvilla, leffassa, juttelee ja totta kai se rakastuu johonkin. Sit ne menee naimisiin ja suhteessa on väkivaltaa, ja me viranomaisina tai kolmannen sektorin toimijoina koetaan, että tää oli pakkoavioliitto. Mut ne vanhemmat sanoo, että se oli ihan vapaaehtoista ja hän itse tapasi puolisonsa. Mutta jos sä saat vaan neljä ihmistä ja sulla on kaksi viikkoa tai kuukausi aikaa? Se on ymmärrettävää, että kun tyttöä tai poikaa on pidetty täällä häkissä, se hormonihuurussa rakastuu, kun pääsee ulos. Mutta ei sen tarvitse kestää loppuelämää vaan sen takia, että se on puolison itse valinnut. Sen avioeron pitää olla mahdollinen, vaikka olisi kuinka itse rakastunut. (Aapakallio 2018.)

Myös nuoren ihmisen antaman suostumuksen pätevyyttä pitäisi arvioida kriittisesti. Teini-ikäiselle tytölle avioliitto saattaa merkitä isoja juhlia, joissa saa olla huomion keskipisteenä. Voi olla imartelevaa olla aikuisen miehen huomion kohteena, mutta ikä ja kokemus estävät ymmärtämästä, mitä avioliitossa naiselta odotetaan:

Ei sitä ajatella, mitä sen naimisiinmenon jälkeen tapahtuu. Mikä vaikutus avioliitolla on hänen elämäänsä, kuinka paljon hän menettää itsemääräämisoikeuttaan ja vapauttaan. Se nähdään sellasena romanttisena, ihanana tapahtumana, jossa on valtavan kauniit vaatteet ja meikit ja on isot juhlat. Ei sen ikäinen ihminen pysty tekemään sellaista päätöstä ja ymmärtämään sen päätöksen seurauksia. (Gerbert 2018.)

6.2.3 Yhteisön kontrolli ja rinnakkaisprosessit

Yhteisölliset kulttuurit ja niissä esiintyvä yksilön elämää rajoittava kontrolli oli tuttu ilmiö kaikille haastatelluille. Ilmiö ei liity vain pakkoavioliittoihin, vaan laajemmin yhteisöllisten kulttuurien piirissä tapahtuvaan väkivaltaan ja niihin liittyvään esitutkintaan.

Läheisväkivaltaryhmän Koskelan mukaan tapahtunutta rikosta saatetaan yhteisöllisessä kulttuurissa pitää niin häpeällisenä, ettei siitä haluta puhua ulkopuolisille. Koskela epäili asiaan vaikuttavan myös sukupolvelta toiselle siirtyvä tapa pyrkiä käsittelemään asiat oman yhteisön sisällä. Tämän tavan ja yhteisön kontrollin nähtiin voittavan jopa yksilön henkilökohtaisen luottamuksen poliisiin.

Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden väkivaltarikosten selvittelyn yhteydessä on tullut esiin myös osallisten suoraan ilmoittamaa halua hoitaa asia yhteisön sisällä. Haastatelluilla poliiseilla ei kuitenkaan ollut tarkkaa tietoa siitä, mitä mainittu asian hoitaminen tarkoittaa:

Eivät he ole avanneet, onko siellä jotkut epäviralliset käräjät, missä näitä asioita hoidetaan. Mutta kyllä se välillä tulee ilmi, kenen kanssa on keskusteltu ja kuka siihen on puuttunut, että perhe on ollut mukana selvittämässä asiaa. (Koskela 2018.)

Poliisin on kuitenkin tehtävä näissä tilanteissa selväksi, ettei asia ole enää perheen sisäinen, vaan tilannetta selvittää nyt viranomainen.

Ilmiö on tuttu myös Monika-Naisten Gerbertille:

Mä tiedän, että rinnakkaisprosessi menee yhteisössä ja siellä sovitellaan joistakin asioista. Siellä annetaan lupauksia ja painostetaan, ja se mitä siellä tapahtuu, vaikuttaa siihen, mitä ihminen puhuu esitutkinnassa. (Gerbert 2018.)

Poliisin ennalta estävän toiminnon Melan mukaan yhteisön rooli asian käsittelyssä voi olla niin vahva, että vaikka tilannetta hoidettaisiin poliisin kanssa, on tapahtunut pakko käsitellä myös yhteisön sisällä:

Kyllä mä luulen, että perheellä on halu hoitaa asia yhteisön kanssa, mutta ei se välttämättä ole vastakkainen suomalaisen yhteiskunnan prosessille. Yhteisön merkitys vaan on niin voimakas, että se on pakko hoitaa jotenkin myös siellä yhteisössä. Vaikka se hoidetaan jotenkin myös Suomen viranomaisten kanssa, se jää puutteelliseksi, koska se yhteisö hallinnoi niin vahvasti sen perheen elämää. (Mela 2018.)

6.2.4 Sidokset ulkomaille

Poliisien haastatteluissa nousivat esiin pakkoavioliittotapausten kansainvälisten kytkösten mukanaan tuomat toimivaltaongelmat. Läheisväkivaltaryhmässä keskustelu oli pääosin teoreettista pohdintaa, sillä kansainvälisiä ulottuvuuksia saaneita pakkoavioliittoepäilyjä ei ole ryhmän tietojen mukaan edennyt varsinaiseen esitutkintaan asti.

Poliisin ennalta estävän toiminnon Mela kertoi kohdanneensa työssään pakkoavioliittotapauksia, joissa on ollut kytköksiä ulkomaille. Läheisväkivaltaryhmän poliisien tavoin, myös Mela nosti esiin ulkomailla tapahtuneiden pakkoavioliittojen esitutkintaan liittyvät toimivaltaongelmat. Melan mukaan myös tapausten ennaltaehkäisyyn liittyy haasteita:

On tosi vaikeaa, jos rikosta ei ole vielä tapahtunut. Me voidaan jututtaa tyttöä tai ohjata perhe SOPU-hankkeen pariin ja antaa tytölle neuvoja, miten voi yrittää saada apua matkan keskeyttämiseen, jos häntä ollaan väkisin viemässä ulkomaille. Mutta jos vanhemmat sanoo, että lähdetään pariiksi viikoksi kotimaahan ja tyttö suostuu lähtemään, koska ei tiedä, että siellä mennäänkin naimisiin ja sinne jäädään pidemmäksi aikaa, ei siihen voi hirveästi puuttua. Jos nuori pelkää, että hänet viedään ulkomaille ja siellä naimisiin, voi hän hakea apua vaikka lastensuojelusta, mutta jos nuori on jo ulkomailla, on paha enää tehdä mitään. (Mela 2018.)

Tilannetta, jossa Suomessa asuva tai suomalainen uhri viedään ulkomaille avioliittoon pakottamista varten, pidettiin vaikeasti torjuttavana myös järjestötoimijoiden haastatteluissa.

Läheisväkivaltaryhmässä nähtiin käytännössä mahdottomana tutkia pakkoavioliittoja, jotka ovat tapahtuneet vuosia sitten ja ennen kuin osalliset ovat saapuneet Suomeen. Tuoreemman ulkomailla tapahtuneen pakottamisen tai ihmiskaupan tutkinta nähtiin työläänä ja syyttäjältä tulevaa syytemääräystä edellyttävänä.

Ulkomailla tapahtuneet avioliittoon pakottamiset ovat haastateltujen järjestötoimijoiden mukaan yleisiä, mutta rikosprosessiin vietyjä tapauksia hekään eivät nostaneet esille. On kuitenkin muistettava, että vaikka varsinainen pakottaminen avioliittoon on tapahtunut ulkomailla, voi tilanne jatkua monin tavoin ongelmallisena myös Suomessa:

Siinä parisuhteessa voi olla vaikka väkivaltaa ja kaikkea muuta taloudellista ja henkistä väkivaltaa, mutta se avioliitto on se peruste, millä tänne on päästy. Siinä vaiheessa, kun haluaa erota, tulee ongelmaksi, ettei saakaan enää oleskelulupaa, jos on saanut sen perhesiteen perusteella. (Mela 2018.)

Ongelmien taustalla oleva tilanne saattaa olla vaikeasti hahmotettavissa ja rangaistavissa, mutta arjessa esiintyvä väkivalta voi olla muodoltaan suomalaisessakin yhteiskunnassa perinteistä ja tunnistettavaa:

Mies, joka on asunut pitkään Suomessa, on lomalla mennyt naimisiin ja tuonut vaimon tänne sen takia, että perhe on painostanut heidät molemmat avioliittoon. Täällä sillä miehellä on kuitenkin suomalainen tyttöystävä, ja mies sanoo vaimolle, että se on hänelle ihan sama, mitä sä teet, mutta mä elän tän suomalaisen kanssa. Tää vaimo jää tosi pahaan jamaan, koska ei hän voi mennä kotimaahan ja sanoa, että nyt tulee avioero. Siinä voi olla mukana myös seksuaalista väkivaltaa, eli mies käy välillä vaimonsa luona, koska sä olet mun vaimoni, niin mä voin tehdä mitä mä haluan. Mies voi vielä sanoa, että jos sä menet viranomaisille, sut karkotetaan. Se nainen jää siihen jumiin eikä tiedä, mitä pitäisi tehdä. (Aapakallio 2018.)

6.2.5 Asianomistajan yhteistyöhalukkuus ja näyttökysymykset

Pakkoavioliittotapausten tutkinnan keskeisenä ongelmana läheisväkivaltaryhmässä nähtiin, että vaikka pakkoavioliitosta syntyisi epäily kotihälytyksen tai muun rikoksen esitutkinnan yhteydessä, on asianomistajalla aina oikeus olla kertomatta kuulustelussa tutkittavana olevasta asiasta. Ilman asianomistajan yhteistyötä, prosessia ei ole.

Tällä ongelmalla poliisit viittasivat asianomistajan niin kutsuttuun negatiiviseen totuudessapysymisvelvollisuuteen: kaiken asianomistajan kertoman on oltava totta, mutta asiasta ei ole pakko kertoa mitään (ETL 7:6 §). Jokaisella, rikosprosessuaalisesta asemastaan riippumatta, on myös oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 17 luvun 17 ja 18 §:ssä määritelty oikeus olla todistamasta perheenjäsentään tai lähisukulaistaan vastaan.

Läheisväkivaltaryhmän haastattelussa kävi ilmi, että lähes kaikissa ryhmän tietoon tulleissa tapauksissa, joihin on epäilty liittyvän avioliittoon pakottamista, asianomistaja on perunut kertomuksensa jossakin prosessin vaiheessa. Ilmiön pohdittiin johtuvan yhteisön luomasta paineesta ja halusta käsitellä asia yhteisön sisällä. Koska tapauksiin ei ole ollut saatavilla muuta näyttöä, ei esitutkintaa ole voitu aloittaa tai jatkaa.

Poliisin ennalta estävän toiminnon Melan näkemyksen mukaan uhrin yhteistyöhaluttomuudessa saattaa olla kyse siitä, ettei uhri usko poliisin pystyvän tekemään hänen tilanteelleen mitään. Monika-Naisten Gerbert on Melan kanssa osittain samaa mieltä:

Gerbertin mukaan nykyinen tilanne, jossa pakkoavioliittotapauksista ei saada käräjäoikeuden tuomioita, ei kannusta uhreja hakeutumaan prosessiin. Gerbert kuitenkin kertoo kannustavansa uhreja tekemään rikosilmoituksia, sillä ne tekevät ilmiötä näkyväksi, vaikka eivät johtaisikaan tuomioistuimeen asti.

Läheisväkivaltaryhmän haastattelussa heräsi huolta siitä, että uhri pyritään houkuttelemaan rikosprosessiin. Vuorisalon mukaan jo prosessin alkua pohdittaessa pitäisi olla kirkkaana mielessä, millä todennäköisyydellä juuri tässä tapauksessa on mahdollista saavuttaa tuomio oikeudessa, ja mikä prosessin ja lopputuloksen konkreettinen hyöty uhrille on. Pelkona oli, että mikäli syyttäjä tekee näytön puuttuessa syyttämättäjättämispäätöksen, kokee uhri jäävänsä vaille sitä oikeutta, jota hänelle on prosessia käynnistettäessä luvattu.

Melan toinen näkemys uhrin yhteistyöhaluttomuuden taustalla olevista mahdollisista tekijöistä oli, ettei uhri näe yhteisöstä irrottautumista vallitsevaa tilannetta parempana vaihtoehtona. Läheisväkivaltaryhmän Koskela näki selittävänä tekijänä sen, että uhrin rajoittaminen on alkanut jo lapsuudesta: tytön elinpiiri rajoitetaan koulun ja kodin väliin eikä tytöllä ole ystäviä tai omaa elämää. Ongelmaksi muodostuu, että mikäli tyttö jättää väkivaltaa käyttävän perheensä, ei jäljelle jää mitään.

Poliisikaan ei pysty kuitenkaan auttamaan väkisin. Mikäli uhrilla ei ole sosiaalista verkostoa perheen ulkopuolella, ei poliisin tarjoama apu välttämättä houkuttele:

Se on vaikea yhtälö, jos ihmisen kulkua on rajoitettu eikä hänellä ole mitään sosiaalista verkostoa. Siinä kohtaa hän ei välttämättä näe sitä mitenkään parempana, että poliisi pelastaa hänet siitä perheestä ja sen jälkeen hän asuu jossain yksin turvakiellon kanssa. Se nähdään parempana vaihtoehtona, jolloin uhriin ei ole motivoitunut saamaan apua eikä välttämättä luota poliisiin, että poliisi voisi häntä siinä tilanteessa auttaa. Ei hän välttämättä tiedä, mitä hän haluaa. Jos ihminen ei itse halua apua tai tarvitse apua, mutta ei osaa haluta sitä apua, häntä on poliisin näkökulmasta hirveän vaikea väkisin auttaa. (Mela 2018.)

6.3 Pakkoavioliitojen torjunta

Koska pakkoavioliittojen ilmituloon ja esitutkintaan liittyy edellä esiteltyjä haasteita, korostivat kaikki haastateltavat rikosprosessin ulkopuolisten torjuntatoimien tärkeyttä.

Myös pakkoavioliiton erilliskriminalisointia koskevat tulokset käsitellään tässä yhteydessä, koska kyseessä ei ole poliisin esitutkintaan liittyvä piirre, vaan laajempi oikeustieteellinen kysymys.

6.3.1 Uhrikeskeisyys yhteistyössä

Viranomaisten ja järjestöjen välisen yhteistyön uhrikeskeiset muodot nousivat esille lähinnä järjestötoimijoiden haastatteluissa.

Monika-Naisten Gerbertin mukaan sillä, että poliisi tulee tapaamaan uhria järjestön tiloihin tai turvakotiin, on tälle suuri merkitys. Gerbertin mukaan rikosilmoituksen tekoa poliisilaitoksella pidettiin vaikeana, koska ilmoitettavissa teoissa saattaa olla kyse myös seksuaalirikoksista ja muista aroista aiheista. Luotettavan tulkin järjestäminen paikalle on myös helpompaa erikseen sovittavana aikana kuin poliisilaitoksen päivystykseen saavuttaessa.

Sopu-työn Aapakallio kertoi toivovansa ruotsalaisen Origo-keskuksen tyyppistä toimipistettä myös Suomeen. Origon tavoitteena on auttaa nuoria kunniaan liittyvää kontrollia ja konflikteja kohtaavia nuoria. Origo-keskuksen toimipisteessä on tavattavissa sosiaalityöntekijöitä, kättilö sekä poliisi.

Uhrikeskeisyyden ytimenä Gerbert piti asiakkaan etua: uhrin ei haluttu kiertävän luukulta toiselle kertomassa tapahtuneesta aina uudelleen uusille ihmisille monien kuukausien aikana. Yhteistyön edellytyksenä kuitenkin nähtiin, että kaikkien toimijoiden pitäisi olla samalla viivalla ainakin siitä, että ilmiö on todellinen.

6.3.2 Yksilön voimaannuttaminen

Poliisin ennalta estävän toiminnon Melan näkemyksen mukaan avioliittoon pakottaminen onnistuu niiden suomalaisten ja Suomessa asuvien uhrien kohdalla, jotka eivät tiedä oikeuksistaan eivätkä näe vaihtoehtoja elämässään. Oikeuksistaan valveutuneempi uhri saatetaan viedä herkemmin ulkomaille, avun ulottumattomiin. Näkemystä tukivat myös muiden haastateltujen asiantuntijoiden kokemukset tapauksista.

Yhteisöihin vaikuttaminen nähtiin kaikissa haastatteluissa avaintekijänä pakkoavioliittojen torjumisen kannalta, mutta yksilökeskeistä työtä korostivat erityisesti haastatellut poliisit. Läheisväkivaltaryhmän Vuennon mukaan työn keskiössä pitäisi olla naisten itsemääräämisoikeuden tukeminen:

Jotta päästään siihen vaiheeseen, että kaikki naiset, jotka tänne muuttaa ajattelee, että mä oon arvokas, mulla on ihmisoikeudet, mua ei saa lyödä eikä mua saa pakottaa naimisiin. Siitähän se lähtee. (Vuento 2018.)

Ihmisoikeuskysymystä ei silti pidetty päivittäistyön kannalta oleellisena, vaan poliisit käsittelivät asiaa mieluummin rikosnimikkeistön kautta. Ihmisoikeuksista puhumista pidettiin jopa populistisena, sillä kaikkien rikosten nähtiin rikkovan jotakin perusoikeutta.

Käytännön työ kunniaan liittyvän väkivallan parissa on opettanut läheisväkivaltaryhmän Koskelalle, että uhri tarvitsee paljon enemmän kuin vain rikosprosessin. Ohjaaminen tukipalveluiden pariin nähtiin esitutkintatyöhön jo nyt kiinteästi kuuluvana osana:

Mä näen äärettömän tärkeänä, että kaikki kivet käännetään ihmisten auttamiseksi nimenomaan, että elämä eteenpäin olisi hyvää. Kuten olen sanonut: tuomio ei kannata pitkälle, jos elämä jatkuu entisellään. Parempi vaihtoehto on, että elämä saadaan kuntoon, vaikka tuomiota ei tulisikaan. Näin mä sen nään. (Vuorisalo 2018.)

Vuorisalon mukaan yhteisökeskeisyys vaikeuttaa kuitenkin avun pariin ohjaamista.

6.3.3 Työ yhteisöjen parissa

Koska pakkoavioliittojen taustalla vaikuttavat tekijät liittyvät vahvasti yhteisölliselle kulttuurille tyypilliseen monimuotoiseen kontrolliin, nähtiin haastatteluissa, että myös pakkoavioliittojen vastaiset torjuvat toimet on kohdistettava yhteisöön. Vaikka pakkoavioliiton uhka on saatu torjuttua yhden nuoren kohdalta, on perheessä ja yhteisössä vielä muita nuoria, jotka elävät kunniaan liittyvän väkivallan uhan alla.

Poliisin ennalta estävän toiminnon Mela korostaakin, että perheet kaipaavat tukea myös sen jälkeen, kun väkivallan uhka on saatu torjuttua. Sopu-työn Aapakallio jakaa Melan näkemyksen ja korostaa, että poliisin puuttuminen tilanteeseen ei välttämättä poista väkivaltaa, vaan saattaa jopa eskaloida tilannetta vakavampaan väkivaltaan. Työtä on tärkeää jatkaa, jotta myös tekijä ymmärtää tapahtuneen:

Meidän tehtävänä on yrittää tavata molempia ja käsitellä vähän sitä, että esimerkiksi tämä tekijätaho ymmärtää, että hän on toiminut väärin ja siksi viranomaiset puuttuvat tilanteeseen. Jatkotyöskentelyllä varmistetaan, että väkivalta tai sen uhka ei toistu. Tavallaan mä näen, että me ollaan sellaisia varmistajia. (Aapakallio 2018.)

Työn on laajennuttava koskemaan koko yhteisöä, sillä Melan mukaan ongelmaksi saattaa muodostua myös se, että perhe jää esimerkiksi lastensuojelun tekemän huostaanottopäätöksen jälkeen vallitsevaan tilanteeseen yksin:

Perhe ei välttämättä ajattele, että he haluaa mitään pahaa sille tytölle. He näkee suomalaisen yhteiskunnan ongelmat uhkaavina ja perhettä hajottavina ja pelkää kaikkea nuorisokulttuurin oireilua. He yrittää selviytyä ja he tarvitsisivat tosi paljon tukea siihen, että he näkee muitakin keinoja lapsen kasvattamisessa kuin, että lapsi on pakko naittaa jollekin. (Mela 2018.)

Niin läheisväkivaltaryhmän Vuorisalo kuin Sopu-työn Aapakalliokin näkivät, että erilliskriminalisoinnin sijaan työtä pitäisikin tehdä enemmän yhteisöjen parissa.

Läheisväkivaltaryhmän Koskelan mukaan erilliskriminalisointi voi olla yksi osa taistelussa ilmiötä vastaan, mutta arvojen ja asenteiden muuttaminen on osa hitaampaa työtä:

Arvotyö täytyy tehdä ehkä jossain muualla. Kriminalisointi voi olla yksi osa sitä, mutta vahvempi osa on joku muu. Ei näitä arvoja voida pakkosyöttää, ihan kuten demokratiaakaan ei voi pakkosyöttää, vaan se tapahtuu. (Koskela 2018.)

6.3.4 Erilliskriminalisointi ja syyteoikeus

Poliisin läheisväkivaltaryhmässä pakkoavioliiton ei nähty täyttävän minkään rikoksen tunnusmerkistöä, mutta erilliskriminalisointia ei kuitenkaan pidetty hyvänä keinona tämän ongelman poistamiseen:

Mä en nää, että meillä olisi lainsäädännöllistä ongelmaa siinä, että me ei voitaisi asiaan puuttua. Enemmän kyse on siitä, miten tapaukset tulee ilmi ja miten niitä saadaan näytettyä toteen ja miten niihin pystytään puuttumaan oikeasti. (Vuorisalo 2018.)

Mikäli painostamiseen liittyisi väkivaltaa tai sillä uhkailua, voisi tapauksen esitutkinnassa soveltaa laittoman uhkauksen tai pakottamisen rikosnimikkeitä. Sen sijaan yhteisön tuottamaa kulttuurista painetta pidettiin vaikeana tunnusmerkistökiteijänä:

Pitää katsoa, miten pakotetaan: onko se vaan se yhteisön paine? Sitä on aika vaikea formuloida tunnusmerkistöksi, että hän on tottunut tällaiseen kulttuuriin ja tottunut tekemään kuten isä tai äiti tai kummisetä sanoo. (Vuento 2018.)

Poliisin ennalta estävän toiminnon Mela taas näki erilliskriminalisoinnin tärkeänä toimena nimenomaan ilmiön tunnistamisen kannalta. Lisäksi erilliskriminalisointi olisi Melan mukaan viesti uhreille siitä, että pakottamisessa on kyse rikoksesta. Mela vertasi erilliskriminalisointia avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisointiin siltä osin, että kriminalisoinnilla tunnustettaisiin ilmiön olemassaolo. Myös Monika-Naisten Gerbertin mukaan erilliskriminalisoinnilla olisi vaikutus uhrin kokemukseen:

Ehdottomasti. Uhrin näkökulmasta on tärkeää, että joku sanoo ääneen, että se mitä sinulle tapahtui, on väärin. Että se ei ole sun syytäsi. (Gerbert 2018.)

Keskeisimpänä ongelmana nykyisissä pakkoavioliiton tutkintaan sovellettavissa rikosnimikkeissä Gerbert pitää kuitenkin syyteoikeuteen liittyviä yksityiskohtia:

Odotetaan, että alaikäinen tai hyvin nuori nainen, joka on täysin riippuvainen omasta yhteisöstään tai perheestään, lähtee viemään itsenäisesti sitä prosessia. Se on mun mielestäni ihan kohtuuton vaatimus. Lisäksi, kun näitä pykäläiä kirjoitettiin, ei ajateltu, että niitä sovelletaan tällaiseen tilanteeseen. Nyt niitä yritetään väkisin soveltaa johonkin, missä toinen osapuoli on erittäin haavoittuvaisessa ja riippuvaisessa asemassa eikä välttämättä pysty toimimaan. (Gerbert 2018.)

Myös Mela tukee Gerbertin näkemystä siitä, että pakkoavioliitossa tulisi olla kyse virallisen syytteen alaisesta rikoksesta, sillä se murtaisi olemassa olevan valta-asetelman ja tarjoaisi uhrille mahdollisuuden saada apua.

Mela ja Gerbert nostivat myös esille nykyisen lainsäädännön ongelmat tilanteessa, jossa rikosta ei ole vielä tapahtunut, vaan pakottamisprosessia vasta valmistellaan. Melan kokemuksen mukaan poliisin keinot ovat rajalliset, mikäli avioliitto ei ole vielä toteutunut. Tilanteen purkamiseksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä järjestöjen ja lastensuojelun kanssa. Mikäli uhri saadaan vietyä ulkomaille, ovat suomalaisten viranomaisten puuttumismahdollisuudet huonot.

Gerbert nosti esiin myös avioeron ja mitätöinnin väliset erot keskustelussa erilliskriminalisoinnin tarpeesta:

Se oli hänelle ihan hirveä pettymys, että avioliittoa ei voi mitätöidä. Miten on mahdollista, että hänen uhrikokemuksensa mitätöidään? Tässä vääristyys kokonaan se, että hänet on pakotettu. Vaihtoehtona on hakea avioeroa ihan rutiiniprosessin mukaan, koska nähdään, että se on Suomessa todella helppoa eikä mitenkään leimaavaa. Mutta inhimillisellä tasolla se on hyvin eri asia: jos sä eroat, sä olet eronnut. (Gerbert 2018.)

Läheisväkivaltaryhmässä koettiin, että pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi painaisi ilmiötä enemmän piiloon, jolloin uhrin voisivat entistä huonommin. Läheisväkivaltaryhmän lisäksi erilliskriminalisointiin suhtautui samasta syystä kielteisesti Sopu-työn Aapakallio. Aapakallio näki erityisen ongelmallisena tilanteen, jossa uhri on itse jossain kohtaa antanut suostumuksensa liiton solmimiselle:

Uskallanko mä kertoa, että mä olen tällaisen uhrina? Ehkä mä olen itsekin jotenkin, just näiden neljän pojan kohdalla, ollut ihanasti rakastunut ja heti halunnut naimisiin ja jälkeensä vasta tajunnut, että en haluakaan. Miten hän uskaltaa tuoda tämän esiin? Että kyllä mä olin siinä. (Aapakallio 2018.)

Erilliskriminalisointia ei nähty sen puolustajienkaan keskuudessa kaikkien ongelmien ratkaisuun sopivana avaimena, sillä edes erilliskriminalisointi ei takaa, että poliisi tunnistaa tapaukset ja on valmis kaivamaan tapauksia esille.

Sopu-työn Aapakallio nosti esille myös kriminalisoinnin ja rikosprosessin negatiiviset vaikutukset ja kyseenalaisti yhteiskunnan oikeuden puuttua yksilön uskuntoon liittyviin asioihin:

Jos on kyse ihmisestä, joka ei voi harrastaa seksiä sen takia, että hän kokee, että hän tekee syntiä ja hänen pitäisi saada imaamilta joku siunaus siihen, jotta hänellä on puhdas omatunto. Niin miten me voidaan mennä se kriminalisoimaan? Suomalainen 16-vuotias tyttö saa harrastaa seksiä ja jos 16-vuotias maahanmuuttajatyttö, tai täysi-ikäinen, haluaa harrastaa seksiä, mutta hän itse tai joku taho sanoo, että se pitää nyt siunata. Mä ajattelen tätä yksilön oikeuksien kautta, että yksilöllä pitäisi olla oikeus päättää. Ei me voida ulkopuolelta sanoa, että meidän mielestä sä et saa avioitua ton kanssa, mutta

sä saat harrastaa seksiä. Jos siitä tulee sulle loppuelämän syntikokemus tai joku häpeäkokemus ni so what, koska laki sanoo näin. Aiheutetaanko me tällä enemmän henkilökohtaista kärsimystä hänelle, kuin että hän saisi jonkinlaisen siunauksen ja voisi nauttia täysin rinnoin siitä seksielämästä, koska hän ei tee syntiä. (Aapakallio 2018.)

6.4 Yhteenveto

Tutkimuksen tulokset ovat yhteneviä muiden tuoreiden suomalaisten kunniaan liittyvää väkivaltaa ja pakkoavioliittoja käsittelevien tutkimusten ja selvitysten kanssa. Avioliittoon pakottamista tapahtuu Suomessa asuville, suomalaisille ja myös Suomessa. Ilmiöön on kuitenkin mahdotonta puuttua, mikäli sitä ei ensin myönnetä ongelmaksi. Aihepiirin tiimoilta tarvitaan lisää koulutusta, mutta myös lainsäädäntömme tarjoamia mahdollisuuksia on arvioitava kriittisesti. (ks. Hansen ym. 2016, Toivonen 2017.)

Pakkoavioliittotapaukset tulevat ilmi usein vasta, kun liittoa pyritään päättämään. Poliisin tietoon tapaukset pääasiassa muiden viranomaisten ja järjestötoimijoiden kautta. Poliisin itse havaitsemat pakkoavioliittotapaukset käyvät ilmi pääasiassa muun työn ohessa, tutkittaessa muita uhrin elämään vaikuttavia rikoksia.

Vaikka avioliittoon pakottamisessa on kyse kunniaan liittyvästä väkivallasta, kohtaa poliisi ilmiötä lähinnä "perinteisten" sukupuolistuneen väkivallan ja lähisuhdeväkivallan muotojen kautta. Pakkoavioliittotapausten tunnistamista vaikeuttaa se, ettei uhri aina miellä joutuneensa asiassa rikoksen uhriksi tai toivoo poliisin puuttuvan ensisijaisesti muihin rikoksiin.

Pakkoavioliittotapauksiin liittyvä esitutkinta vaatii tutkijalta poikkeuksellista sinnikkyyttä ja herkkyyttä. Voi olla, ettei uhri nosta itse esiin esimerkiksi tapahtuneen fyysisen väkivallan taustalla olevia monimutkaisia kulttuurisia rakenteita, jolloin poliisin työ vaikeutuu.

Suurimmat lainsäädännölliset esteet pakkoavioliittojen esitutkinnassa liittyvät tutkimuksen perusteella syyteoikeuteen sekä siihen, että yritystä tai valmistelua ei ole kriminalisoitu. Myös tapauksien liitokset ulkomaille vaikeuttavat esitutkintaa ja korostavat järjestöjen kanssa tehtävän yhteistyön tärkeyttä väkivallan uhan poistamisessa.

Pakkoavioliittotapauksen etenemismahdollisuudet rikosprosessissa ovat heikot, joten uhrin auttamiseen on löydettävä muita keinoja. Voidakseen aidosti auttaa uhria, on viranomaisten ja järjestöjen tehtävä yhteistyötä paitsi uhrin tukemiseksi, myös yhteisöjen parissa.

7 POHDINTA

7.1 Johtopäätökset

Pakkoavioliittojen ilmituloa ja esitutkintaa estävät tekijät liittyvät uhrin monin tavoin alisteiseen asemaan. Tilanteen syntyyn myötävaikuttaneet käsitykset naisen seksuaalimoraalin varaan rakentuneesta kollektiivisesta kunniaista vaikeuttavat myös tapahtuneeseen rikokseen puuttumista ja uhrin auttamista.

Tapausten taustalla vaikuttaneet kulttuuriset seikat on ymmärrettävä, mutta ilmiö on nähtävä myös osana laajempaa sukupuolistuneen väkivallan kokonaisuutta. Pakkoavioliitoissa on kyse vakaasti harkiten toteutetusta ihmisoikeusrikkomuksesta, joka altistaa uhrin väkivalta- ja seksuaalirikoksille. Mikäli pakkoavioliitot eriytetään ihmiskaupan tai sukupuolistuneen väkivallan marginaali-ilmiöksi, on vaarana, ettei sen torjumiseen kohdisteta tarvittavia rikosoikeuspoliittisia toimia, vaan huomio keskitetään muihin kriminaalipoliittisiin toimiin.

Esittelen johtopäätösten poliisityötä koskevat näkökulmat erillään muista kriminaalipoliittisista ratkaisuehdotuksista. Poliisityöhön liittyviä kehittämisen tarpeita käsitellään lähinnä pakkoavioliittotapausten ilmitulon ja esitutkinnan näkökulmasta, ja kriminaalipoliittisissa näkökulmissa pyritään ottamaan kantaa lainsäädännöllisiin haasteisiin.

7.1.1 Näkökulmat poliisityöhön

Ilmitulo. Kun huomioidaan pakkoavioliittojen taustalla vaikuttavat yhteisöllisen ja kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteet, on ilmi tulevien tapausten vähäinen määrä helppo ymmärtää. Uhrien tosiasialliset mahdollisuudet hakea tilanteeseensa ratkaisua rikosprosessista ovat heikot esimerkiksi juuri yhteisön harjoittaman kontrollin takia. Onkin tärkeää, että poliisi tekee aktiivisesti ennalta estävää yhteisöjen parissa ja pyrkii torjumaan pakkoavioliittoja esimerkiksi kasvattamalla tietoisuutta suomalaisesta lainsäädännöstä.

Pakkoavioliittotapaukset tulevat poliisiin tietoon pääasiassa muiden toimijoiden kautta. Ei kuitenkaan voida olettaa, että kaikki tapaukset tunnistettaisiin muualla, vaan yhteisölliselle väkivallalle tyypillisen hienovaraisen kontrollin ja kunniaelementtien tunnistamisen tulee kehittyä myös poliisissa. Kehitystä tuetaan parhaiten lisäämällä aihepiiriä käsittelevää koulutusta ja tutkimusta.

Epäily pakkoavioliitosta saattaa nousta esiin minkä tahansa poliisitehtävän yhteydessä ja vastavuoroisesti paljastaa liitoksia muihin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin tai esimerkiksi ihmiskauppaan. Kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseen tähtäävän koulutuksen ja tiedon lisäämisen ei tulisi keskittyä kunniaan liittyvän väkivallan ja pakkoavioliittojen eri muotojen luettelointiin. Sen sijaan tulisi keskittyä siihen, että poliisien kaltaiset keskeiset toimijat oppisivat näkemään tapahtuman laajemmassa kontekstissaan, jolloin hiljaisetkin

signaalit ja tapauksiin liittyvät muut rikokset on mahdollista tunnistaa. On muistettava, että uhri itse ei välttämättä miellä joutuneensa rikoksen kohteeksi.

Vaikka poliisi tunnistaisi rikoksen tapahtuneeksi, saattaa asianomistaja olla haluton käynnistämään rikosprosessia oman yhteisönsä tai perheensä jäseniä vastaan. Prosessiin ei voi käytännössä pakottaa tai painostaa ketään, joten poliisissa on oltava hyvät suhteet muihin viranomaisiin ja järjestöihin, jotka voivat jatkaa työtä uhrin kanssa tilanteen ratkaisemiseksi ja uhrin hyvinvoinnin edistämiseksi. Toimivaltasäännökset eivät estä tukipalveluihin ohjaamista, mikäli yhteydenotto tehdään uhrin suostumuksella.

Esitutkinta. Poliisin on epäiltyä pakkoavioliittotapausta tutkiessaan pitäydyttävä olettamasta, että uhrilla olisi ollut mahdollisuus vastustaa avioliittoon pakottamista. Uhri on saattanut elää koko elämänsä monin tavoin alisteisessa asemassa, eikä välttämättä edes ymmärrä mahdollisuuksiaan vaikuttaa tulevaisuuteensa. On mahdollista, että uhri kokee jollakin tavalla suostuneensa avioliiton solmimiseen. Suostumuksen vapaaehtoisuutta ei voi arvioida uhrin puolesta, vaan tätä tulee auttaa tarkastelemaan tapahtunutta itse. Uhrin tukeminen edellyttää laajaa ymmärrystä kunniaan liittyvän väkivallan taustalla vaikuttavista tekijöistä.

Pakkoavioliittojen kaikki ilmenemismuodot eivät tällä hetkellä täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä ja tapauksiin liittyvät kytkökset ulkomaille vaikeuttavat esitutkintaa. Kun pakkoavioliitto kuitenkin nähdään osana laajempaa sukupuolistuneen väkivallan ilmiötä, avautuu myös esitutkinnassa uusia ovia. Mikäli tapahtunut tai uhkaava avioliittoon pakottaminen ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä, voi uhrin historiaa ja nykytilaa tarkastelemalla paljastua muita rikoksia. Tapauksiin liittyvät näyttökysymykset ovat eittämättä vaikeita ja onkin muistettava, että konkreettisinta apua uhrin elämään tarjoavat rikosprosessin ulkopuoliset järjestötoimijat.

Kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteiden tunteminen on tärkeää, jotta esitutkinnassa käsiteltävä tapahtumankulku on mahdollista nähdä yhteisöllisessä kontekstissaan. Mikäli tapahtunutta avioliittoon pakottamista käsitellään kontekstistaan liiaksi erotettuna, ei yhteisön muiden jäsenten vaikutusta esitutkinnassa selviäviin asioihin pysty tunnistamaan. Yhteisön vaikutusta esitutkintaan ei pystytä torjumaan pelkästään poliisista käsin, vaan paras tulos saavutetaan jatkuvalla ja pitkäjänteisellä moniammatillisella yhteistyöllä.

7.1.2 Kriminaalipoliittiset ratkaisut

Erilliskriminalisointi ja syyteoikeus. Nykyisen pakkoavioliittoja koskevan lainsäädäntömme ongelmana on, että sitä ei ole luotu pakkoavioliittotapauksia silmällä pitäen. Ihmiskauppapykälän pohjana toimiva Lisäsopimus orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) on laadittu lähes 60 vuotta sitten eivätkä siinä kuvatut käytännöt avioliittoon lupaamisesta tai antamisesta kuvasta nykypäivän pakkoavioliittotapauksia. Lisäsopimuksessa keskiössä on nimenomaan naisen luovuttaminen ”raha- tai luontaisuuritusta vastaan”, eikä siinä huomioida

modernissa yhteiskunnassamme monimuotoisena esiintyvän painostuksen ja väkivallan seurauksena solmittuja pakkoavioliittoja.

Vaikka lainsäätäjä on Istanbulin sopimusta voimaansaattaessa katsonut, että rikoslain nykyiset pykälät mahdollistavat pakkoavioliittotapausten esitutkinnan, ei avioliittoon pakottamisen yrityksestä ole käytännössä mahdollista rangaista muuten kuin tunnusmerkistöltään mutkikkaan ihmiskauppapykälän kautta. Lisäksi syyteoikeus ei mahdollista oikeusprosessin jatkamista, mikäli uhri peruu syyttämispyyntönsä. Rikosvastuun toteutuminen edellyttäisikin lainsäädännöllisiä muutoksia esitutkinnan ja syyteharkinnan mahdollistamiseksi.

Pakkoavioliittoa koskeva erilliskriminalisointi tulisi tehdä siten, että poliisin, syyttäjän ja sosiaalihuollon kaltaisten keskeisten toimijoiden toimivaltuudet asiassa varmistetaan rikosvastuun toteuttamiseksi myös tilanteessa, jossa avioliittoa ei ole vielä solmittu. Lisäksi erilliskriminalisoinnissa tulisi huomioida uskonnollisin menoin solmitut, ei-juridiset, avioliitot. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että lainsäädäntömme tarjoaa suojan ja toimivallan puuttua tapauksiin, joissa alle 18-vuotias lapsi on painostettu solmimaan suhde tai sopimus, jonka päättäminen ei ole käytännössä mahdollista.

Virallisen syytteen alaiseksi säädettyssä erillisnimikkeessä olisi kyse viestistä ja mahdollisuuden antamisesta uhreille. On kohtuutonta odottaa, että pakkoavioliiton uhrit haluavat hakeutua rikosprosessiin nykyisessä tilanteessa, jossa rikosvastuun toteutumisesta on tehty vain teoreettisesti mahdollista.

Erilliskriminalisointi ei selvästikään ratkaisisi kaikkia tässä tutkimuksessa esitettyjä pakkoavioliittoihin kytkeytyviä ongelmia. On kuitenkin hedelmätöntä jatkaa rikosoikeuspoliittista keskustelua, jossa jatkuvasti vedotaan siihen, ettei erilliskriminalisointi lisäisi pakkoavioliittotapausten määrää rikosprosessissa. Ei voida olettaa, että poliisi pystyisi tunnistamaan rikoksiksi sellaisia tapahtumankulkuja, joita ei ole huomioitu rikoslain säätämässä.

Avioliiton mitätöinti. Suomen nykyinen lainsäädäntö ei täytä Istanbulin sopimuksen henkeä. Istanbulin sopimuksen asettamien velvoitteiden täyttäminen vaatisi vähimmälläänkin tasolla sitä, että pakottamalla solmitun avioliiton mitätöinti olisi mahdollista. Palvellakseen uhrin etua, ei mitätöintiä tulisi sitoa rikosprosessiin, vaan kyseessä tulisi olla siviilioikeudellinen toimi.

Mitätöinnin tarve korostuu esimerkiksi tilanteessa, jossa pakkoavioliitto on solmittu ehkä jo vuosia sitten, ulkomailla asuneiden ulkomaan kansalaisten välillä. Tällaisessa tapauksessa ensimmäinen mahdollisuus avun saamiseen voi olla uhrin saapuessa Suomeen. Erityisen tärkeäksi mitätöinti nousisi myös tilanteessa, jossa ulkomaille naimisiin pakottamista varten viety uhri palaa Suomeen ja hän haluaa estää puolisonsa maahan pääsyn.

Avioliiton mitätöinnin mahdollistaminen pakkoavioliittotapauksissa korostaisi sitä, että yhteiskuntamme ei tunnusta rikoksella solmittua avioliittoa. Pohjimmiltaan asiassa on kyse yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta ja ihmisoikeuksien toteutumisen takaamisesta.

7.2 Tutkimuksen arviointi

Pidän tutkimusta onnistuneena. Tutkimuksessa on käsitelty kattavasti pakkoavioliittojen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja lainsäädäntöön liittyviä ongelmia. Tapausten ilmituloon ja esitutkintaan liittyviä haasteita on selvitetty syvällisesti asiantuntijahaastatteluiden avulla.

Mikäli tutkimusraportin lukija ei ole aiemmin tutustunut kunniaan liittyvään väkivaltaan ja pakkoavioliittoihin, perehdyttää raportin laaja teoriaosuus lukijan ilmiön taustatekijöihin. Ilmiön taustoja jo paremmin tuntevalle lukijalle tutkimus esittelee sen puutteellisten säännösten muodostaman seinän, jonka lainsäätäjä on epähuomiossa pystyttänyt pakkoavioliiton uhrien kanssa työskentelevien asiantuntijoiden eteen.

Ennen paneutumista tutkimuksen eettisyyteen ja luotettavuuteen, luon lyhyen katsauksen kritiikkiin, jota on esitetty sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksesta ja Grounded Theory -analyysimetelmästä. Tutkimus puolustaa olemassaoloaan jo sillä, että se on ensimmäinen poliisiorganisaatiossa toteutettu pakkoavioliittoja koskeva selvitys, mutta koen, että myös tutkimusperinteeseen kohdistuvan kritiikin käsittely on tärkeää.

7.2.1 Sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen merkitys

Sukupuolistuneen väkivallan tutkimusta tai ”feminististä väkivaltatutkimusta” on kritisoitu esimerkiksi siksi, että sen on nähty rajoittuvan väkivallan moraaliseen tuomitsemiseen. Kritiikkiä on esitetty myös siitä, ettei sukupuolistuneen näkökulman tarkastelu anna mahdollisuutta tarkastella väkivallan syitä objektiivisesti. On nähty, että sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksessa tutkimusaineisto muotoillaan tutkijan aatteellisiin lähtökohtiin. Lisäksi on esitetty, että ”feministinen lähestymistapa” ei hyödytä rikollisuuden tutkimusta ja että naiseen kohdistuvan väkivallan tutkimuksessa on epäonnistuttu valitun näkökulman takia. (ks. Kivivuori 2012; Iivari 2012.)

Sukupuolen huomioiminen on keskeistä esimerkiksi juuri kunniaan liittyvässä väkivallassa, jonka dynamiikka eroaa suuresti perinteisessä suomalaisessa väkivallan tutkimuksessa käsitellyistä väkivallan muodoista (Ronkainen & Husso 2013, 52). Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus on aiemminkin onnistunut uudistamaan suomalaista väkivaltatutkimuksen kenttää nostamalla esiin myös muita väkivaltaisuuden muotoja kuin perinteisen sukupuolettoman (miestekijän) käyttämän väkivallan muodot. Sukupuolen huomioivassa väkivallan tutkimuksessa on onnistuneesti nostettu esiin esimerkiksi seksuaalisen väkivallan eri muotoja. (Ronkainen & Husso 2013, 51.) Lisäksi sukupuolistuneen väkivallan tutkimus on auttanut väkivallan uhreja tuottamalla lisää tietoa

tapahtuneen väkivallan tunnistamiseksi sekä muuhun uhrien parissa tehtävään työhön (Ronkainen & Husso 2013, 52).

Koska suomalainen rikosoikeus nähdään sukupuolineutraalina, on sukupuolen huomioon ottamista rikosoikeutta koskevassa tutkimuksessa kritisoitu siitä, että tutkimus vie kehitystä taaksepäin asettamalla naiset erityisryhmäkseen. Rikoslain näennäinen sukupuolineutraalius ei kuitenkaan toimi aukottomasti yhteiskunnassa, joka on rakenteiltaan sukupuolittunut. (Ruuskanen 2009, 28–29.) Avioliittoon pakottaminen on nähdäkseni erinomainen esimerkki ongelmasta, jonka olemassaoloa yhteiskunnan on vaikea myöntää, koska tasa-arvo nähdään jo yhteiskunnassa saavutetuksi eikä yksilöiden elämään vaikuttavia patriarkaalisia rakenteita enää nähdä. Ongelman esiin nostamiseksi ja torjumiseksi on siis välttämätöntä nostaa esiin sukupuoleen ja sukupuolistuneeseen väkivaltaan liittyvät erityiskysymykset.

7.2.2 Grounded Theory -analyysin arviointi

Ilmari Rostila (1991, 75–77) on esittänyt Grounded Theory -analyysitavan keskeisenä ongelmana sen, että menetelmä keskittyy teorian kehittämiseen eikä tulosten verifioimiseen. En pysty täysin kiistämään Rostilan näkemystä oman tutkimukseni osalta. Koska pakkoavioliittotapausten esitutkintaa koskevaa tietoa ei ole tätä ennen ollut saatavilla, näen tutkimukseni ennen kaikkea hyvänä alkuna aihepiiriä koskevalle tutkimukselle. Oletettavaa on, että pakkoavioliittotapauksia tullaan käsittelemään rikosprosessissa. Nyt esittelemääni teoriaa ilmitulon ongelmista ja pakkoavioliittotapausten esitutkinnasta voidaan kunnolla testata vasta, kun kokemusta kertyy.

Rostilan (1991, 76–77) näkemyksen mukaan Grounded Theory -menetelmällä toteutettavassa tutkimuksessa on hylättävä perinteinen ajatus siitä, että tutkimus alkaa aiemman tutkimuksen kartoittamisella. Samoin Rostilan mukaan Grounded Theory -tutkimuksessa ei ole mahdollista suunnitella tutkimuksen vaiheita ja aikataulua. Ymmärrän, mihin Rostilan kritiikki perustuu, mutta menetelmää nyt testanneena, minun on vaikea nähdä, miten mitään tutkimusta voisi käynnistää Rostilan kuvailemassa tyhjiössä.

Koen, että aiempaan tutkimukseen perehtyminen oli välttämätöntä haastateltavien valinnan ja haastatteluihin valmistautumisen kannalta. Vaikka olin perehtynyt aihepiiriä koskevaan teoriaan jo ennen tutkimustyön aloittamista, kokosin tutkimuksen teoriaosuuden vasta analyysivaiheiden lomassa, kun minulle alkoi hahmottua, mistä tutkimuksessa on pohjimmiltaan kyse. Näen tämän yhtenä Grounded Theorylle tyypillisenä työvaiheiden limittymisen muotona.

Tutkimuksen aikataulu olisi varmasti venynyt, mutta kuten opinnäytetoilla aina, oli tälläkin tutkimuksella aikataulunsa, jossa halusin pysyä. Uuden materiaalin keräämisen tarve nousi esiin aineiston analysoinnin edetessä ja esimerkiksi lastensuojelussa työskentelevän asiantuntijan haastattelu olisi ollut varmasti tutkimuksen syventämisen kannalta hyödyksi. Uusien asiantuntijahaastatteluiden tekeminen ei kuitenkaan ollut tämän tutkimuksen laajuuden puitteissa mahdollista. En kuitenkaan koe rikkoneeni Grounded Theory -menetelmän ydinperiaatteita, vaikka Rostilan esittämä menetelmäkritiikki niin vihjaakin.

Ideaalitilanteessa tutkimuksen voisi toteuttaa täysin aineistolähtöisesti, mutta todellisuudessa tutkimuksilla on aina ajallisia ja taloudellisia rajoitteita.

Virginia L. Olesen (2007) on perehtynyt Grounded Theory -analyysin käyttöön feministisessä laadullisessa tutkimuksessa. Grounded Theoryä on käytetty laajalti sukupuolen huomioivassa ja feministisessä tutkimuksessa, ja Olesen näkeekin menetelmän täydentävän perinteistä feminististä tutkimusta hyvin. Olesen kuitenkin korostaa, että pelkän pohdiskelun (*reflection*) sijaan on feministisessä Grounded Theory -tutkimuksessa panostettava refleksioon (*reflexivity*). Refleksiolla Olesen tarkoittaa tutkijan oman aseman näkyväksi tuomista ja sen arvioimista, miten tutkija itse on vaikuttanut tutkimukseen. (Olesen 2007, 422–423, 428.) Olen pyrkinyt vastaamaan Olesenin esittämiin vaatimuksiin seuraavassa alaluvussa.

7.2.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Eettiset näkökulmat. Tutkimuksen teorian kannalta keskeisin eettinen ongelma liittyy tutkimuksen mahdolliseen leimaavuuteen. Kuten muissakin kunniaan liittyvää väkivaltaa ja pakkoavioliittoja käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, on aihepiiriä käsiteltävä leimaamatta mitään tiettyä kulttuuria tai uskontoa (ks. esim. Hansen ym. 2016, 36). Tämän tutkimuksen raportoinnissa on pyritty pitäytymään käsittelemästä ilmiötä minkään tietyn maan tai uskonnon ongelmana ja yhtymäkohtia Suomessa tyypilliseen lähisuhdeväkivaltaan on pyritty nostamaan esiin.

Toinen tutkimuseettinen kysymys liittyy asiantuntijahaastatteluissa esiin nousseiden asiakastapausten käsittelyyn tutkimusraportissa. Haavoittuvaisessa asemassa olevien asiakkaiden anonymiteetin suojaus varmistettiin jälkikäteisesti ensisijaisesti siten, että pyrin välttämään esimerkkeinä käytettyjen asiakastapausten esille nostamista raportoinnissa. Haastatteluissa sovitun käytännön mukaisesti jokainen haastateltava kävi ennen tutkimuksen julkaisua läpi raporttiin poimitut haastattelukatkelmat voidakseen varmistua siitä, ettei arkaluonteista tietoa välity.

Haastattelujen vertailtavuus. Yksi tutkimusta varten tekemästani neljästä asiantuntijahaastattelusta oli ryhmähaastattelu. Haastateltu kolmen hengen ryhmä oli koostumukseltaan varsin erityinen, sillä kaikki ryhmän jäsenet tunsivat toisensa jo vuosien ajalta ja he olivat keskinäisissä esimies–alainen -suhteissa Helsingin poliisilaitoksen läheisväkivaltaryhmässä. Onkin mahdollista, että nämä ryhmän keskinäiseen dynamiikkaan liittyvät seikat ovat vaikuttaneet ryhmähaastattelussa esitettyihin mielipiteisiin. Riskinä on, että en haastattelijana havainnut keskustelussa esiintyneitä vinoumia ja yksipuolisia tulkintoja enkä näin reagoanut niihin haastattelutilanteessa (Pietilä 2017, 91).

Läheisväkivaltaryhmän haastattelu erosi varsin paljon muista tehdyistä haastatteluista, koska ilmiö ei ollut käytännön tasolla yhtä tuttu kuin muille haastatelluille. Lisäksi haastattelu toteutettiin edellä kuvattuna ryhmähaastatteluna. Tutkimuksessa oli kuitenkin kyse asiantuntijahaastatteluista, jossa jokaisella haastatellulla on oma, ainutlaatuinen kokemuspohjansa ja asiantuntijakenttänsä. Haastattelumuodoksi valittu teemahaastattelu

tuki eri kentillä toimivien henkilöiden haastattelua ja mahdollisti haastattelujen painopisteiden valinnan joustavasti. Haastatteluiden tavoitteena oli kerätä asiantuntijoiden kokemuksia pakkoavioliittotapauksista ja koen, että tavoite saavutettiin.

Itsereflektio. Olen pyrkinyt havainnoimaan koko tutkimusprosessin ajan henkilökohtaisen maailmankatsomukseni, sukupuoleni ja kokemusteni vaikutusta tekemiini valintoihin ja johtopäätöksiin. Tutkittu aihepiiri ei ole minulle henkilökohtaisella tasolla merkityksellinen, mutta naisena en ole myöskään täysin puolueeton keskusteltaessa käytännöistä, jotka alistavat naisia sukupuolensa takia.

Ei kuitenkaan ole oikein ajatella, että olisin tehnyt keskeisiä valintoja pelkästään omista lähtökohdistani, vaan olen pyrkinyt tekemään tieteellisesti ja teoreettisesti perusteltuja ratkaisuja. Esimerkiksi tutkimuksen naisoikeudellinen näkökulma valikoitui, jotta pystyin käsittelemään pakkoavioliittojen taustalla vaikuttavat rakenteelliset ja lainsäädäntöön historiallisesti vaikuttavat tekijät mahdollisimman laajasti.

Huomasin tutkimuksen alussa arkailevani aiheen valintaa, koska en ollut aiemmin perehtynyt kunniaan liittyvän väkivallan aihepiiriin. Haluni ymmärtää pakkoavioliittojen taustalla vaikuttavia tekijöitä kattavasti onkin selvästi vaikuttanut tutkimuksen ja erityisesti tutkimusraportin teoriaosan laajuuteen.

Aloittaessani aihealueeseen perehtymistä, olin ehdottomasti pakkoavioliittojen erilliskriminalisoinnin kannalla. Näkemykseni on saanut tutkimusprosessin aikana tukea, mutta olen myös useasti joutunut kyseenalaistamaan erilliskriminalisoinnin tarvetta. On ollut ilahduttavaa huomata, miten tutkimusprosessin myötä karttunut ymmärrys on ohjannut ajatteluni myös ennakoasenteitani vastaan.

Tutkimuksen luotettavuus. Tutkimus toimii ikkunana pakkoavioliittojen esitutkintaa koskevaan tilanteeseen alkuvuonna 2018. Haastatellut asiantuntijat kartuttavat kokemustaan kunniaan liittyvästä väkivallasta ja pakkoavioliitoista päivittäisessä työssään. Uudet kokemukset muovaavat asiantuntijoiden näkemyksiä eikä tehtyjä haastatteluja ole mahdollista toistaa.

Tutkimus suoritettiin Helsingin alueella, mutta esimerkiksi lainsäädännön käytettävyyden osalta tutkimuksen tuloksia voi yleistää valtakunnallisesti. Sen sijaan esimerkiksi yhteisön kontrolli lienee pienemmällä paikkakunnilla tiukempi kuin suurissa kaupungeissa ja viranomaisten ja järjestöjen verkostot saattavat olla tehottomampia.

Tein tutkimustyön parhaalla osaamallani tavalla. Koen, että metodologiset valinnat olivat onnistuneita: teemahaastattelu mahdollisti laajan tutkimusaineiston, ja Grounded Theory -analyysi auttoi minua näkemään tekijöiden välisiä ennakoimattomiakin suhteita. Näen, että aineiston laaja ja huolellinen litterointi sekä sen johdonmukainen käsittely kasvattavat tutkimuksen luotettavuutta.

7.3 Jatkotutkimuskohteita

Tutkimus vastasi moniin kysymyksiini, mutta herätti myös paljon uusia pohdintoja. Ilmiselvästi kiinnostavin suora jatkotutkimuskohde olisi rikosprosessissa edenneiden pakkoavioliittotapausten analysointi: Mitkä tekijät ovat mahdollistaneet tapausten esitutkinnan? Mikä vaikutus syyttäjäyhteistyöllä on prosessin etenemisen kannalta? Pystytäänkö toiminnan suunnitelmallisuutta käyttämään rangaistuksen koventamisperusteena (RL 6:5)? Tällaisen tutkimuksen toteuttamiselle ei valitettavasti ole vielä edellytyksiä.

Pakkoavioliittojen esilletuloa lastensuojelussa käsittelevä tutkimus voisi vastata esimerkiksi kysymykseen siitä, ymmärretäänkö lastensuojelussa pakkoavioliiton väkivalta- ja seksuaalirikoksille altistavat piirteet? ilmoitetaanko pakkoavioliittoepäilyistä poliisille? Vaikeuttavatko salassapitosäännökset oikeusturvan ja rikosvastuun toteutumista? Kysymysten käsittely voisi tuoda lisää näkökulmia myös mahdollisen erilliskriminalisoinnin tarpeeseen.

Pakottamalla solmitun avioliiton mitätöintiä olisi tärkeää pohtia siviililainsäädännöllisestä näkökulmasta. Mikäli avioliittoon pakottamista ei kriminalisoida omana pykälänään, voiko mitätöintimahdollisuuden silti tarjota? Minkälaisia siviilioikeudellisia, esimerkiksi lasten elatukseen ja omaisuuden jakoon liittyviä, ongelmia mahdollisesti pitkäänkin jatkuneen avioliiton mitätöinnistä seuraa? Miten mitätöinti vaikuttaa osallisten oleskelulupa-asioihin? Tai miten ulkomailla pakottamalla solmittujen avioliittojen tunnustamatta jättäminen käytännössä toteutuu?

Paikallaan jumittavaa pakkoavioliittoja koskevaa keskustelua vauhdittaisi luultavasti kuitenkin eniten tutkimus, joka selvittäisi, kuinka suuri osa Suomessa asuvista nuorista kokee, että hän ei saa valita puolisoaan vapaasti.

LÄHTEET

Aapakallio, Johanna 2018: vastaava sopu-työntekijä, Loisto settlementti ry, SOPU-työ. Haastattelu 12.1.2018.

Alastalo, Marja & Äkerman, Maria & Vaittinen, Tiina 2017: Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Aho, Anna Liisa & Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna 2017: Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere, Vastapaino, 181–197.

Anttila, Pirkko 2005: Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Hamina, Akatiimi.

Burgess-Jackson, Keith 1996: Rape – a Philosophical Investigation. Dartmouth, Aldershot.

CEDAW yleissuositus numero 19. General recommendation No. 19 (11th session, 1992.) made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 1992. Luettavissa: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19> Luettu 27.9.2017.

Clark, Shelley & Bruce, Judith & Dude, Annie 2006: Protecting Young Women from HIV/AIDS: The Case Against Child and Adolescent Marriage. International Perspectives on Sexual and Reproductive Health 2006:2, 79-88.

van Dijken, Marjo 2009: Kunniakonflikti ja sukupuoli. Teoksessa Tauro, Tanja & Van Dijken, Marjo (toim.) 2009: Kunnia konfliktina: Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. AMORAL-hankkeen loppujulkaisu. 1. painos. Helsinki, Mannerheimin lastensuojelun liiton Uudenmaan piiri, 163–165.

E.M. v. Romania: Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu hakemukseen 43994/05, 30.10.2012.

Ermers, Robert 2018: Honor Related Violence – A New Social Psychological Perspective. Oxon, Routledge Taylor & Francis Group.

Euroopan neuvosto 2002: Euroopan neuvoston puitepäätös ihmiskaupan torjunnasta. Luettavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32002F0629> Luettu 30.3.2018.

Euroopan neuvosto 2011: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2004/68/YOS korvaamisesta. Luettavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32011L0093> Luettu 1.4.2018.

Foreign & Commonwealth Office & Home Office 2017: Forced Marriage Unit Statistics 2016. Luettavissa: <https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2016> Luettu 9.4.2018.

Foreign & Commonwealth Office & Home Office 2018: Forced Marriage Unit Statistics 2017. Luettavissa: <https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2017> Luettu 18.5.2018.

Gerbert, Natalie 2018: johtaja, Monika-Naiset liitto ry, Voimavarakeskus Monika. Haastattelu 11.1.2018.

Gill, Aisha 2010: Reconfiguring 'Honour'-based Violence as a Form of Gendered Violence. Teoksessa Idriss, Mohammad Mazher & Abbas, Tahir (toim.) 2010: Honour, Violence, Women and Islam. London, Routledge-Cavendish, 218–231.

Giray, Gazale & Romppanen, Hanna-Mari 2009: 'Minun kunniani ei ole sinun kunniasi' – Kunniakäsitteen monet merkitykset. Teoksessa Tauro, Tanja & Van Dijken, Marjo (toim.) 2009: Kunnia konfliktina: Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. AMORAL-hankkeen loppujulkaisu. 1. painos. Helsinki, Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 50–67.

Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. 1967: The Discovery of Grounded Theory – Strategies for Qualitative Research. Lisäpainos 1977. New York, Aldine de Gruyter cop.

Haapala, Maiju & Nenonen, Matleena 2017: Kulttuuri ei lyö, vaan ihmiset – case-tutkimus kunniaväkivallan erityispiirteistä ja niiden tunnistamisesta rikostapauksessa. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Hansen, Saana & Sams, Anni & Jäppinen, Maija & Latvala, Johanna 2016: Kunniakäsitykset ja väkivalta – Selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Helsinki, Ihmisoikeusliitto.

HE 44/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten uudistamisesta.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 155/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2010: Tutki ja kirjoita. 15.–16. painos. Helsinki, Tammi.

HM Government 2018: Annul a marriage. Luettavissa: <https://www.gov.uk/how-to-annul-marriage> Luettu 24.4.2018.

Holm, Pia 2009: Kunniaväkivalta oikeudellisesta näkökulmasta. Teoksessa Tauro, Tanja & Van Dijken, Marjo (toim.) 2009: Kunnia konfliktina: Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. AMORAL-hankkeen loppujulkaisu. 1. painos. Helsinki, Mannerheimin lastensuojelun liiton Uudenmaan piiri, 134–148.

Hong, Tuuli 2017: Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? *Lakimies* 2017:3–4, 362–386.

Iivari, Juhani 2012: Feministinen väkivaltatutkimus harharetkillä. *Oikeus* 2012:4, 635–639.

Jokila, Helena 2010: Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta – Raiskauksen ja muiden seksuaalirikosten oikeudellisen tiedon konstruktio. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Kantola, Johanna 2010: Sukupuoli ja valta. Teoksessa Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (toim.) 2010: Käsikirja sukupuoleen. Tampere, Vastapaino, 78–87.

Keskinen, Suvi 2009: 'Me' ja 'muut'? – Kunniaan liittyvä väkivalta median kuvauksissa. Teoksessa Tauro, Tanja & Van Dijken, Marjo (toim.) 2009: Kunnia konfliktina: Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. AMORAL-hankkeen loppujulkaisu. 1. painos. Helsinki, Mannerheimin lastensuojelun liiton Uudenmaan piiri, 16–29.

Keskinen, Suvi 2010: Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (toim.) 2010: Käsikirja sukupuoleen. Tampere, Vastapaino, 243–254.

Keskinen, Suvi 2012: Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) 2012: Monikulttuurisuuden sukupuoli – Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere, Tampereen Yliopistopaino Oy, 291–320.

Kivivuori, Janne 2012: Feministinen väkivaltatutkimus – akateeminen liike ja ongelmallinen teoria. *Tieteessä tapahtuu* 2012:5. 24–38.

KK 206/2016 vp. Kirjallinen kysymys Istanbulin sopimuksen toteuttamisesta Suomessa.

KK 348/2016 vp. Kirjallinen kysymys Istanbulin sopimuksen velvoitteesta kriminalisoida pakkoavioliitot.

KK 355/2016 vp. Kirjallinen kysymys Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanosta.

KKV 348/2016 vp. Vastaus kirjalliseen kysymykseen Istanbulin sopimuksen velvoitteesta kriminalisoida pakkoavioliitot.

KM 1967:A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö.

Koskela, Sirpa 2018: vanhempi rikoskonstaapeli, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä. Ryhmähaastattelu 10.1.2018.

Koskinen, Pirkko K. 1983: Naisoikeutta – Naisnäkökulma työoikeuteen. Helsinki, Suomen lakimiesliiton kustannus.

Kotanen, Riikka 2010: Omistussuhteesta autonomiaan? Raiskauksen kriminalisoiminen avioliitossa ja aviovaimon seksuaalinen itsemääräämisoikeus Suomessa. *Oikeus* 4:2010, 369–395.

Laitinen, Kari & Jukarainen, Pirjo & Boberg, Henrik 2016: Maahanmuutto & turvallisuus – Arvioita nykytilasta ja ennusteita tulevaisuudelle. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 7:2016.

Lappi-Seppälä, Tapio 2006: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Lappi-Seppälä, Tapio & Hakamies, Kaarlo & Koskinen, Pekka & Majanen, Martti & Melander, Sakari & Nuotio, Kimmo & Nuutila, Ari-Matti & Ojala, Timo & Rautio, Ilkka 2009: Rikosoikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki, WSOYpro.

Latvala, Johanna 2015: Yhteisöllisyys tekee uhrin asemasta tukalan kunniakonflikteissa. *Riku* 2015:1, 20–21.

Lidman, Satu 2015: Väkivaltakulttuurin perintö – Sukupuoli, asenteet ja historia. Helsinki, Gaudeamus.

Mela, Marianne 2018: vanhempi konstaapeli, Helsingin poliisilaitos, ennalta estävä toiminto. Haastattelu 14.1.2018.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna 1998: Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeusloukkauksena. Teoksessa Herrlin, Monica (toim.) 1998: Naisten ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus, 149–175.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2005: Rikosoikeuspolitiikka ja sukupuoli. *Oikeus* 2005:3, 225–240.

Nousiainen, Kevät 1998: Naisten ihmisoikeuksien kehitys. Teoksessa Herrlin, Monica (toim.) 1998: Naisten ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus, 29–55.

Nousiainen, Kevät 2014: Kevät Nousiaisen lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle asiassa HE 155/2014 vp hallituksen esityksestä eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön

alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

Nousiainen, Kevät & Pentikäinen, Merja 1998: Suomen ihmisoikeusvelvoitteet ja syrjinnän poistaminen. Teoksessa Herrlin, Monica (toim.) 1998: Naisten ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus, 57–88.

Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu 2001: Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsinki, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Oksanen, Maarit 2017: Kunniaan liittyvän väkivallan tunnistaminen poliisityössä – Kunniamotiivi rikosilmoituksissa. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Olesen, Virginia L. 2007: Feminist Qualitative Research and Grounded Theory – Complexities, Criticisms, and Opportunities. Teoksessa Bryant, Anthony & Charmaz, Kathy (toim.) 2007: The Sage handbook of grounded theory. Los Angeles, Sage, 417–435.

Opuz v. Turkki: Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu hakemukseen 33401/02, 9.6.2009.

Ouattara, Mariam & Sen, Purna & Thomson, Marilyn 2010: Forced Marriage, Forced Sex – the Perils of Childhood for Girls. *Gender & Development* 1998:3, 27–33.

Pentikäinen, Merja 1998: Vähemmistönaiset – Oikeus olla erilainen? Teoksessa Herrlin, Monica (toim.) 1998: Naisten ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus, 243–263.

Pietilä, Ilkka 2017: Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Aho, Anna Liisa & Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna 2017: Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere, Vastapaino, 88–105.

Roberts, Karl Anton & Campbell, Gerry & Lloyd Glen 2014: Honor-based Violence – Policing and Prevention. Boca Raton, CRC Press.

Ronkainen, Suvi & Husso, Marita 2013: Sukupuolen ja väkivallan tutkimuksen yhteiskunnallinen relevanssi. *Tieteessä tapahtuu* 2013:2, 51–53.

Rostila, Ilmari 1991: Grounded Theory -lähestymistavasta. Teoksessa Syrjälä, Leena & Merenheimo Juhani (toim.) 1991: Kasvatustutkimuksen laadullisia lähestymistapoja – Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien seminaari Oulussa 11. – 13.10.1990, esitelmiä. Oulu, Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, 65–79.

Ruuskanen, Minna 2009: Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta – rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo 2017: Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Aho, Anna Liisa & Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna 2017: Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere, Vastapaino, 367–380.

Sen, Purina 2005: 'Crimes of Honour', Value and Meaning. Teoksessa Welchman Lynn & Hossain, Sara (toim.) 2005: 'Honour' – Crimes, Paradigms, and Violence Against Women. London, Zed Books, 42–63.

Siddiqi, Dina M. 2005: Of Consent and Contradiction: Forced Marriages in Bangladesh. Teoksessa Welchman, Lynn & Hossain, Sara 2005: Honour – Crimes, Paradigmas, and Violence Against Women. London, Zed Books, 282–307.

SopS 17/1959: Asetus orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamista koskevan lisäsopimuksen voimaansaattamisesta.

SopS 50/1964: Suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista koskeva yleissopimus.

SopS 67/1986: Laki kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä

SopS 68/1986: Asetus kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja sen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta

SopS 63/1999: Ulkoasiainministeriön ilmoitus Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla.

SopS 71/2006: Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta.

SopS 53/2015: Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

Sundari, Anitha & Gill, Aisha K. 2011: Reconceptualising Consent and Coercion Within an Intersectional Understanding of Forced Marriage. Teoksessa Sundari, Anitha & Gill, Aisha K. (toim.) 2011: Forced Marriage – Introducing a Social Justice and Human Rights Perspective. London, Zed Books, 46–66.

Suomen YK-liitto 2011: Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus. Luettavissa: http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/kaikkinaisen_naisten_syrjinnan.pdf Luettu 27.9.2017.

Tammisalo-Savolainen, Tuuli 2009: Suojattu yhteisö – Kunniaväkivalta kollektiivisena ilmiönä Suomessa. Teoksessa Tauro, Tanja & Van Dijken, Marjo (toim.) 2009: Kunnia konfliktina: Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. AMORAL-hankkeen loppujulkaisu. 1. painos. Helsinki, Mannerheimin lastensuojelun liiton Uudenmaan piiri, 30–49.

Tampereen yliopisto 2017: Aineistohallinnan käsikirja. Luettavissa: <http://www.fsd.uta.fi/aineistohallinta/fi/kvalitatiivisen-datan-kasittely.html#litterointi> Luettu 23.1.2018.

Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti 2004: Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuu, Joensuun yliopisto.

THL Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Luettavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/sukupuolistunut-%20vakivalta> Luettu 29.3.2018.

Toivonen, Virve 2017: Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Helsingin Yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Selvitysmuistio. Luettavissa: <http://valtioneuvosto.fi/documents/1410853/4750802/Avioliittoon+pakottaminen+-+selvitysmuistio+2017+HY.pdf/8b68f4a4-8c0e-43e0-9314-a40af9e4c56f> Luettu 28.11.2017.

Ulkoasiainministeriö 1995: Pekingin julistus ja toimintaohjelma. Luettavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=73330> Luettu 30.3.2018.

Ulkoasiainministeriö 2011: Naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puututaan uudella kansainvälisellä sopimuksella. Luettavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentId=221158&nodeId=49150&contentlan=1&culture=fi-FI> Luettu 30.3.2018.

Ulkoasiainministeriö 2013: Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö. Luettavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentId=274283&nodeId=15145&contentlan=1&culture=fi-FI> Luettu 30.3.2018.

Ulkoasiainministeriö & oikeusministeriö & sisäministeriö & opetus- ja kulttuuriministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö 2014: Yhteinen vastinelausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan saamiin asiantuntijalausuntoihin asiassa HE 155/2014 vp: hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi

yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

Ungdomsstyrelsen 2009: Gift mot sin vilja. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5. Luettavissa: https://www.mucf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/gift-mot-sin-vilja.pdf Luettu 16.4.2018.

United Nations 2006: Ending violence against women – From words to action. Study of the Secretary-General. Luettavissa: http://www.un.org/womenwatch/daw/public/VAW_Study/VAWstudyE.pdf Luettu: 21.4.2018.

Vuento, Marja 2018: rikosylikonstaapeli, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä. Ryhmähaastattelu 10.1.2018.

Vuori, Jaana 2012: Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) 2012: Monikulttuurisuuden sukupuoli – Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere, Tampereen Yliopistopaino Oy, 235–262.

Vuorisalo, Juhani 2018: rikosylikomisario, Helsingin poliisilaitos, läheisväkivaltaryhmä. Ryhmähaastattelu 10.1.2018.

Väestöliitto 2018: Yhteisöllinen ja yksilöllinen kulttuuri. Luettavissa: http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/tietoa-monikulttuurisuudesta/monikulttuurinen_parisuhde/yhteisollinen_ja_yksilollinen_ku/ Luettu 29.3.2018.

Walby, Sylvia 1991: Theorizing Patriarchy. Oxford, Basil Blackwell.

Wikan, Unni 2008: In Honor of Fadime – Murder and Shame. Chicago, University of Chicago Press.

LIITE 1. Haastattelurunko.

1) Taustaksi

- Missä töissä
 - Mikä on toiminnan tavoite ja asiakaskunta
- Kuinka kauan työskennellyt asian parissa

2) Kokemukset pakkoavioliittotapauksista

- Mitä oma työ pakkoavioliittotapausten parissa on
- Kuinka usein tapauksia tulee esiin, kuinka paljon
 - Mitä kautta tapaukset tulevat esiin
- Minkälaisia tapauksia
 - Ovatko avioliitot Suomen lain tunnistamia vai uskonnon mukaisia
- Minkälaisina motiivit näyttäytyvät
- Onko liittymiä ulkomaille
- Nähdäänkö avioliitto pakotettuna
 - Nähdäänkö ero järjestetyn avioliiton välillä
- Onko kokemusta avioliittojen päättymisestä
- Tuleeko esiin rinnakkaisia oikeusjärjestelmiä / haluja hoitaa asia yhteisön sisällä
- Tuleeko esiin muita rikoksia
- Mitkä ovat suurimpia ongelmia esilletulon ja tapausten esiselvityksen kanssa

3) Pakkoavioliitot rikosprosessissa

- Tulevatko tapaukset poliisin tutkittavaksi
- Luottavatko uhrin poliisiin
- Haluaako uhri puhua
- Täyttävätkö tapaukset rikoksen tunnusmerkistön
 - Kaipaisiko omaa nimikettään
- Onko viranomaisilla edellytyksiä toimia
- Nähdäänkö ihmisoikeusrikkomuksena
- Mitkä ovat suurimpia ongelmia
- Mitä itse muuttaisi, jos voisi

4) Käsitukset muista toimijoista ja yhteistyöstä

3. Sektori, HEER, Poliisin kenttätoiminta, Esitutkinta, Syyttävä/tuomioistuimet

- Tunnistetaanko ilmiö
- Minkätasoisista on osaaminen monikulttuurisuuden / yhteisöllisen väkivallan / kunniaan liittyvän väkivallan ympärillä
- Tiedetäänkö, kuinka ilmiön kanssa toimitaan, keneen otetaan yhteys

- Sujuuko yhteistyö
- Onko yhteistyössä kehitystarpeita

